

Ardahan Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bilim Dalı

ÜÇÜNCÜ DALGA FEMİNİZM'İN TÜRKİYE'YE YANSIMALARI

Abdullah SÜREN

Dr. Öğr. Üyesi Kutay ÜSTÜN

Yüksek Lisans Tezi

Ardahan, 2021

ÜÇÜNCÜ DALGA FEMİNİZM’İN TÜRKİYE’YE YANSIMALARI

Abdullah SÜREN

Dr. Öğr. Üyesi Kutay ÜSTÜN

Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ardahan, 2021

KABUL VE ONAY

Abdullah SÜREN tarafından hazırlanan “Üçüncü Dalga Feminizm’in Türkiye’ye Yansımaları” başlıklı bu çalışma, 05.08.2021 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

İ m z a

Doç. Dr. Abdullah MOHAMMADİ (Başkan)

İ m z a

Dr. Öğr. Üyesi Kutay ÜSTÜN (Danışman)

İ m z a

Doç. Dr. Atıl Cem ÇİÇEK

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Mustafa ŞENEL
Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Ardahan Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / Ardahan Üniversitesi Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir.
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir.
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir.

05/08/2021

Abdullah SÜREN

¹“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

(1) Madde 6. 1. Lisansüstü tezle ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

(3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Dr. Öğr. Üyesi Kutay ÜSTÜN** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Abdullah SÜREN

Canım Annem Sultan SÜREN'e

TEŞEKKÜR

“Üçüncü Dalga Feminizm’in Türkiye’ye Yansımaları” adıyla hazırlanan bu çalışma, Ardahan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı’nda “Yüksek Lisans Tezi” olarak hazırlanmıştır. Bu tezi hazırlarken heyecanımı paylaşan herkese teşekkür borçluyum. Tezin hazırlanma sürecinde iyi bir danışmanlık örneği sergileyen değerli tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Kutay ÜSTÜN’e, bu çalışmamın ortaya çıkmasında her türlü yardımı esirgemeyen değerli hocalarım Doç. Dr. Elif GAZİOĞLU TERZİ’ ye ve Dr. Öğr. Üyesi Necip YILDIZ’a, çalışmama katkılarından dolayı arkadaşlarım Öğr. Gör. Cihan YILMAZ’a, Arş. Gör. Dr. Hakan CAVLAK’a ve Arş. Gör. Can ELİGÜZEL’e, çalışmam boyunca bana manevi destekte bulunan ev arkadaşım İbrahim SEVİLGEN’e, yüksek lisansım süresince benden sabrını, desteğini ve anlayışını hiçbir zaman esirgemeyen İktisadi ve İdari Bilimler Fakülte Sekreteri Amirim Murat KUCUR’a ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sekreteri Halil İbrahim BAŞTUĞ ile yine her zaman varlıklarıyla desteklerini hep yanımda hissettiğim diğer hocalarıma ve arkadaşlarıma en derin saygılarımı ve içten teşekkürlerimi sunarım. Son olarak, hayatım boyunca bana sağladıkları ve kattıklarıyla bugüne gelmemde sonsuz destekleri olan, her zaman arkamda duran başta annem Sultan SÜREN olmak üzere çok kıymetli aileme sonsuz sevgilerimi ve teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

ÖZET

SÜREN, Abdullah. *Üçüncü Dalga Feminizm 'in Türkiye'ye Yansımaları*, Yüksek Lisans Tezi, Ardahan, 2021.

Kadınlar, toplumsal, siyasal, ekonomik ve hukuki alanlarda var olan eşitsizliklere karşı, geçmişten günümüze sürekli bir mücadele içinde olmuşlardır. Aydınlanma dönemini takiben, 19. yüzyılın ortalarından itibaren, var oluşları için, erkeklerle eşit hak, eşit statü ve özgürlükler için mücadelelerini artıran kadınlar; cinsiyet eşitsizliğine karşı tavır alıp, kamusal ve özel alanlarda maruz kaldıkları baskılar ile denetimlerin ortadan kaldırılması gerekliliğini savunarak, evrensel ve bireysel düzeyde meşru haklarını savunmuşlardır.

Kadınların ataerkil toplumsal düzenin baskısından kurtulmak için 1960'lı yıllardan başlayarak günümüze kadar sürdürdükleri mücadeleler kapsamında gelişim gösteren feminizm, tarihsel olarak 3 dalgaya ayrılmaktadır. 19. yüzyıldan 21. yüzyıla uzanan süreçte feminizm hareketi içindeki kadınlar, düşünsel ve eylemsel düzeyde çeşitli kuram ve ideolojilerden yararlanmışlardır. Bunun sonucunda değişik feminist yaklaşımlar ortaya çıkmış ve bu yaklaşımların her biri siyasal literatüre kendince katkı sağlamıştır.

Üçüncü dalga feminizm, siyaset, ekonomi, hukuk, sosyal yaşam ve kültür alanlarında kadınların karşılaştığı sorunları mikro politik bir yaklaşımla ele almaktadır. Üçüncü dalga feminizm kendinden önceki feminist dalgaların bahsi geçen konulara genel çerçevedeki yaklaşımını reddederek, daha ayrıntılı bir yaklaşım sergilemektedir. Zira üçüncü dalga feminizm, farklı toplumlarda veya kültürlerde yaşayan kişilerin farklı sorunları olacağı kabulünden hareketle, olayları daha spesifik bir yaklaşımla değerlendirmektedir. Ayrıca üçüncü dalga feminizm, kendinden önceki feminist dalgaların ele aldığı konuları kapsamasının yanında, bu dalgalara göre çok daha çeşitli konu ve meselelere değinmektedir.

Bu çalışmada, literatür taraması yöntemiyle, Üçüncü dalga feminizmin Türkiye yansımaları ele alınarak, bu dalganın Türk toplumunda meydana getirdiği değişim ve dönüşümler incelenip değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler:

Feminizm, Türkiye, Üçüncü Dalga Feminizm

ABSTRACT

SÜREN, Abdullah. *Reflections of Third Wave Feminism on Turkey*, Master Thesis, Ardahan, 2021.

From past to present, women have been in a constant struggle against inequalities in social, political, economic and legal fields. Following the Enlightenment period, from the middle of the 19th century, women increased their struggle for their existence, equal status with men, equal rights and freedoms; They took a stand against gender discrimination and defended their legitimate rights at the universal and individual level by arguing that the pressures and controls they were exposed to in public and private areas should be abolished.

Feminism, which has developed within the scope of the struggles women have continued since the 1960s to get rid of the oppression of the patriarchal social order, has historically been divided into 3 waves. In the period from the 19th century to the 21st century, women in the feminism movement benefited from various theories and ideologies at the intellectual and operational level. As a result, different feminist approaches have emerged and each of these approaches has contributed to the political literature in its own way.

Third wave feminism deals with the problems faced by women in the fields of politics, economy, law, social life and culture with a micro-political approach. Third Wave feminism takes a more detailed approach, rejecting the general approach of previous feminist waves to the aforementioned issues. Because, third wave feminism evaluates events with a more specific approach, based on the acceptance that people living in different societies or cultures will have different problems. In addition, third wave feminism covers the issues that previous feminist waves dealt with, but also touches on much more diverse issues than these waves.

In this study, the reflections of third wave feminism in Turkey were examined and the changes and transformations brought about by this wave in Turkish society were examined and evaluated with the literature review method.

Keywords:

Feminism, Turkey, Third Wave Feminism

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	
ETİK BEYAN.....	
TEŞEKKÜR	
ÖZET.....	5
ABSTRACT	6
İÇİNDEKİLER	7
KISALTMALAR DİZİNİ	9
ÖN SÖZ.....	10
GİRİŞ	11
1. BÖLÜM.....	13
FEMİNİZM, FEMİNİZMİN TARİHSEL KÖKENİ VE TEMEL KAVRAMLARI..	13
1.1. FEMİNİZM KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ	13
1.2. FEMİNİZMİN TARİHSEL KÖKENİ	15
1.3. FEMİNİZMİN TEMEL KAVRAMLARI.....	18
1.3.1. Cinsiyet / Toplumsal Cinsiyet.....	18
1.3.2. Ataerkil / Patriarkal Toplum	21
1.3.3. Kadın-Erkek Eşitliği	26
2. BÖLÜM.....	31
FEMİNİST DALGALAR	31
2.1. BİRİNCİ DALGA FEMİNİZM.....	32
2.1.1. Kadının Özgürlük (Yaşam) Hakkı	35
2.1.2. Kadının Seçme ve Seçilme (Oy) Hakkı	37
2.1.3. Kadının Yönetimde Yer Alma Hakkı	41
2.1.4. Kadının Eğitimde Fırsat Eşitliği Hakkı.....	45
2.2. İKİNCİ DALGA FEMİNİZM	48
2.2.1. Cinsellik ve Doğurganlığı Birbirinden Ayrıştırma Mücadelesi (Kürtaj ve Doğum Kontrolü).....	53

2.2.2. Bilinç Yükseltme ve Kız Kardeşlik	57
2.2.3. Özel Alan-Kamusal Alan Ayrımı	60
2.3. ÜÇÜNCÜ DALGA FEMİNİZM	65
2.3.1. Kadınlar Arası Farklılık Tartışmaları.....	68
2.3.2. Kadınların Kimlik Politikaları	71
2.3.3. Türkiye’de Örgütler, Kampanyalar ve Dernekler	75
2.3.4. Kadına Şiddet.....	79
3. BÖLÜM.....	90
ÜÇÜNCÜ DALGA FEMİNİZMİN TÜRKİYE’YE YANSIMALARI.....	90
3.1. AİLE HAYATINDA MEYDANA GELEN DEĞİŞİMİN İZLERİ.....	92
3.2. EKONOMİ ALANINDA KADININ GÖRÜNÜRLÜĞÜ	95
3.3. DİN ALANINDA YENİ SÖYLEM İNŞA ÇABALARI	99
3.4. SİYASET SAHNESİNDE KADIN.....	103
3.5. HUKUK MÜCADELESİNDE KADIN	108
3.6. TÜRKİYE’ DE ÜÇÜNCÜ DALGA FEMİNİZMDE FARKLILIKLAR...	
.....	112
SONUÇ.....	114
KAYNAKÇA	118
EK 1. Orijinallik Raporu.....	130
EK 2. Etik Komisyon Muafiyeti Formu	131
ÖZGEÇMİŞ.....	132

KISALTMALAR DİZİNİ

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerikan Birleşik Devletleri

BM: Birleşmiş Milletler

CEDAW: Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi

ÇATOM: Çok Amaçlı Toplum Merkezleri

DEMKAD: Demokrasi Mücadelesinde Kadın Derneği

EMK: Eski Medeni Kanun

KA-DER: Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği

KAMER: Kadın Merkezi

KSGM: Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü

KSSGM: Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü

LGBT: Lezbiyen, Gey, Biseksüel ve Transgender

MK: Medeni Kanun

NOW: National Organisation of Women-Ulusal Kadın Örgütü

SPK: Sermaye Piyasası Kurulu

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TCK: Türk Ceza Kanunu

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

UNDP: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

UNESCO: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim, Kültür Örgütü

ÖN SÖZ

“Üçüncü Dalga Feminizm’in Türkiye’ye Yansımaları” adıyla hazırlanan bu çalışma, üç ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde, feminizmin tarihsel kökeni ve temel kavramları açıklanmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde, batıda ortaya çıkan feminist dalgalar ve bu dalgaların etkisiyle Türkiye’de ortaya çıkan feminist hareketler ve bunların Türk toplum yapısı üzerindeki etkileri üç başlık altında incelenmektedir. Bunlar sırasıyla, birinci dalga feminizm, ikinci dalga feminizm ve üçüncü dalga feminizmdir. Çalışmanın üçüncü bölümünde, üçüncü dalga feminizmin Türkiye’ye yansımaları; söz konusu dalganın, aile hayatı, ekonomi, din, siyaset ve hukuk alanlarında Türk toplum yapısında meydana getirdiği değişim ve dönüşümler bağlamında açıklanmaktadır.

Bu çalışma, literatür taraması tekniği ile hazırlanmış olup, kaynak olarak kitap, gazete, dergi gibi dokümanlar ve konuyla ilgili internet sitelerinden faydalanılmıştır.

GİRİŞ

Çağımızın en popüler kavramlarından biri olan feminizm, aslında zaman içerisinde bir cinsin, toplumsal yaşam içerisindeki haklarını arayış serüveni olarak ortaya çıkmıştır. Tarihin akışı içerisinde toplumsal rolleri erkeklerin kontrolüne bırakmak zorunda kalan kadınların feminizm hareketindeki temel çıkış noktası, toplumsal yaşamdaki ikinci cins olarak, insan hakları çerçevesinde sahip oldukları temel hak ve özgürlükleri talep etme yönünde olmuştur.

Avrupa kökenli bir akım olan feminizm, her ne kadar özelde kadınların haklarını gündeme taşıyor olsa da daha geniş bir bağlam içinde, ezilmişlik, ötekileştirilmişlik ve iktidar tarafından baskılanan bütün yapıları ve toplumdaki baskılayıcı ilişki ağlarını gündeme getirmesiyle; son yıllarda sosyal bilimlerin ve fikir akımlarının temel tartışma meselelerinden biri haline gelmiştir.

Özünde bir temel haklar hareketi olan feminizmin inşa sürecine baktığımızda, oldukça yeni bir tarihe sahip olduğunu görürüz. Aydınlanma Dönemi sonrasında beyannamelerle dünyaya ilan edilen temel insan hakları, özgürlük ve eşitlik kavramlarının zamanla toplumlarda yaygın düzeyde benimsenmesi ve işlerlik kazanması ile birlikte, dünya nüfusunun yarısını oluşturan kadınların ezilmişlik ve ‘öteki’leştirilmişliği, giderek daha görünür bir ‘mesele’ haline gelmiştir. Feminizm, ortaya çıkışından itibaren, ele aldığı konular bakımından, makro düzeyde işlerlik gösteren bir toplumsal hareket niteliğinde olmuştur. Literatürdeki genel kabullere göre, feminizm tarihsel süreç içinde, söylemsel olarak birbirini takip eden üç dalga şeklinde gelişim göstermiştir.

Birinci dalga feminist hareketler, temel insan haklarını ve eşitliğini esas alır. 10 Aralık 1948’de yayınlanmış olan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde yer alan temel haklar, feminist eylemler için oldukça elverişli bir ortamın kapılarını açmıştır. İkinci dalga feminizm ise, konuları bakımından özgün bir söylem geliştirmeye yönelmiştir. İkinci dalga feminizmde, kadınların kamusal ve özel alandaki rollerine değinilerek, erkeklerin temel baskılama aracı olarak kullandıkları cinsellik, temel tartışma konusu olmuştur. Bu çerçevede, kadına yönelik ahlaki bir takım kavram ve değerlendirmelerin eşlik ettiği cinsel tahakkümün kırılması amaçlanmıştır. İkinci dalga ile birlikte, kamusal organizasyonların, kanunların, örf-adetlerin ve sosyo-kültürel yapıların tamamen erkek egemen bir bakış açısı ile örgütlenmesi ve bu çerçevede kökleşmiş olan sistemde

kadınların yaşayageldiği sıkıştırılmışlığın sosyo-politik düzeydeki nedenleri üzerine çalışmalar yürütölmüştür.

Üçüncü dalga feminizm hareketinde, kadın sorunları daha da görünür kılınmış, tamamıyla cinsiyetten kaynaklı sorunların tanım ve sınıflandırılması yapılmış, çözüme dair öneri ve yöntemler netleştirilmiştir. Denilebilir ki, üçüncü dalga, adeta feminizmin varoluş serüveninin değerlendirilmesi niteliğindedir.

Üçüncü dalga feminizmde, Türkiye’deki kadınlar ekonomik, siyasi, hukuki, sosyal ve kültürel alanlarda daha yoğun ve sistemli bir şekilde mücadelede bulunmuştur. Bu süreçte, ülke politikalarının yanı sıra, kadınların mücadeleyi güçlü kılmak için kurdukları kadın dernekleri, kadın örgütleri, yürüttükleri kampanyalar, çıkardıkları gazeteler, dergiler ve ayrıca internetin de azımsanmayacak bir etkisi olmuştur. Üçüncü dalga feminizmde, kadınlar hukuki, siyasi, sosyal ve ekonomik alanlarda, yeterli düzeyde olmasa da bazı kazanımlar elde etmiştir.

1. BÖLÜM

FEMİNİZM, FEMİNİZMİN TARİHSEL KÖKENİ VE TEMEL KAVRAMLARI

1.1. FEMİNİZM KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Kadınlar; 18. yüzyıldan başlayarak, özellikle Aydınlanma döneminden sonra, hukuki, siyasal, ekonomik, idari, toplumsal ve kültürel alanlarda maruz kaldıkları eşitsizlikler ve toplum içindeki dezavantajlı konum ve rollerini sorgulayarak, bu konularda mücadele etmeye başlamışlardır. Kadınların, erkeklerle eşit konum, eşit hak ve özgürlüklere sahip olmak için vermiş oldukları mücadeleler, 19. yüzyılın ortalarından itibaren feminizm kavramını ortaya çıkarmıştır. Kadınların ataerkil düzenin toplumsal baskısından kurtulmak ve özgürleşmek için 1960'lı yıllarda başlattıkları feminizm (hareketi), günümüze kadarki süreçte pek çok kavramsal ve epistemolojik dönüşüm geçirmiştir (Taş, 2016: 163-164).

Feminizm, kadınların temel hak ve özgürlükleri için mücadelede bulunarak siyaset yapmalarını içermektedir. Feminizm akımında, kadınlar için özgürleşme ve eşitlik mesele edilerek; toplumsal cinsiyet bağlamında siyasete müdahale edebilmek ve siyasi alanı dönüştürebilmek hedeflenmektedir. Bu noktada yüzyıllar boyunca siyasetten uzaklaştırılan kadınlar, feminizm ile birlikte, siyasette yer almayı talep ederek, siyasal haklarını elde etme mücadelesi vermişlerdir (Adak, 2016: 19).

Feminizm sözcüğünün kökeni, Latince kadın manasına gelen “femine” sözcüğüdür. Kadınların kısıtlanmalarının önlenmesi, özgürleşmesi, özel ve kamusal alandaki faaliyetlerinde eşit hak ve özgürlüklere sahip olmalarını savunan bir yaklaşım biçimi olan feminizm (Taş, 2016: 165), kadınların sadece kadın olduklarından dolayı maruz kaldıkları baskı ve zorlukları inceleyerek; ırk, dil, din, ulus, sınıf vb. parametreler çerçevesinde kadınların yaşamış oldukları problemleri araştıran, inceleyen bilim alanı şeklinde değerlendirilmektedir.

Tarihsel olarak feminizm ilk defa 18. yüzyılda İngiltere’de ortaya çıkmıştır. Feminizm alanında ilk akademik eser, Mary Wollstonecraft’ın 1792 yılında yayınlanan “A Vindication of the Rights Of Women” (Kadın Haklarının Savunusu) adlı çalışmasıdır (Sevim, 2005: 7-8). Aydınlanma döneminden sonra kadınların toplumsal rollere ve

eşitsizliklere karşı itirazlarda bulunmaları ve insan haklarına Fransız Devrimi ile yapılan özel vurgu, kadınların seslerini duyurmaları için bir hareket noktası olmuş, Wollstonecraft ilgili kitabında kadın haklarının sistemli bir savunucusu olmuştur. Wollstonecraft eserinde, kadınların sorumlu tutulduğu ev içi fonksiyonların, ataerkil düzenin ileri sürdüğü şekilde aslında hiç de kadın tabiatının bir “gereği” olmadığını ileri sürmektedir (Andree, 1993: 45-46). Wollstonecraft, erkeklerle eşit olarak dünyaya gelen kadınların; yaşamlarının, erkeklerle eşit şartlarda devam etmediğini ayırt edince, özgürlük ve hak talepleri için mücadele etmeye başladıklarının altını çizmektedir (Kolay, 2015: 5).

Feminizm, kadın ile erkek arasında var olan eşitsizliğe karşı çıkarak, cinsler arasında toplumsal, kültürel, siyasal ve ekonomik düzeyde eşitliğin hüküm sürmesi gerektiğini savunan bir yaklaşım biçimi olup; felsefe, sosyoloji, etik ve politika alanlarında kendini ortaya koymaktadır. Feminizmin esas amacı kadının temel hak ve özgürlüklerini korumak olup, pratik düzeyde; çocuk yetiştirme, çocuk hakları, eğitim, iş vb. alanlarda kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olmasına çalışır. Feminizm, bir yandan, bazı ülkelerde yasaklanan “kürtaj” hakkı ve kadın sağlığının iyileştirilmesini hedeflerken; öte yandan toplumda kadına karşı gerçekleştirilen her türlü şiddeti önleme, taciz ve tecavüzü ortadan kaldırma ve lezbiyenlik hakları dâhil farklı alanlardaki meseleleri öne çıkarır (Taş, 2016: 165).

Feminizm sadece kadın ile erkek arasındaki eşitsizliği gidermeyi değil, beraberinde toplumlardaki birçok problemin çözümü için de mücadeleyi esas alan bir felsefedir. 19. yüzyıldan itibaren ekonomik, siyasal, toplumsal ve düşünsel alanlarda değişimlerin yaşanması, toplumların özgürleşme ve gelişme seviyesini yükseltmiştir. Özgürlük ve eşitlik düşüncesi, toplumsal yaşamda kendisine artan oranda yer bulmuştur. Bununla birlikte, evrensel ilerlemelerin yaşantıya geçtiği bu dönemde kadınlar, özgürlük ve eşitlik düşüncelerinin kendi yaşamları için uygulanmadığını fark etmişlerdir. Bu durumun biyolojik cinsiyetlerinden kaynaklanmadığını, “cinsiyetçi” toplumsal teşkilatlanmaların bir sonucu olarak gerçekleştiğini fark ederek, özgürlük ve eşitlik mücadelesine girişmişlerdir. Yaşanan tarihsel dönüşümler ve Sanayi Devrimi, kadınları özel alanla sınırlandırarak, “Akıl-dışılık” ve “Doğa” ile özdeşleştirirken, erkekleri ise kamusal alanda etkin özneler olan “Kültür” ve “Akıl” ile özdeşleştirmektedir (Kolay, 2015: 5-6).

Biyolojik bir perspektif söz konusu olmaksızın, toplumsal ilişkilerde statü bağlamında kadın ve erkek arasında bir çatışma olduğunu öne süren feminizm; toplumda egemen olan ataerkil sisteme karşı çıkan, bu sistemi sorgulayan ve eleştiren kadınların özel ya da kamusal alanda karşılaştıkları sorunları ortadan kaldırmak için mücadele halinde olan bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir (Taş, 2016: 166). Feminizm 19. yüzyılın ikinci yarısında var olmakla beraber, bu akımın günlük hayatta karşılığını bulması 1960’lardan sonra olmuştur. Feminizm kadınların bağımlı ve sistemli bir ezilmeye, sömürülmeye tabii tutulduğunu iddia ederek, kadınlarla erkekler arasındaki ilişkilerin, onların tabiatlarından kaynaklanmadığını iddia eder. Feminizm kadınların erkeklere kıyasla dezavantajlı, eşit olmayan, ikincil bir pozisyonda olduğu, sömürüldüğü ve ezildiği görüşüyle hareket ederken, toplumsal cinsiyet noktasında kadınla erkek arasındaki bu eşitsiz konumun politik bir ilişkiden kaynaklandığını iddia ederek, politik bir mücadele ile bu güç asimetrisinin değiştirilebileceğini ileri sürer (Özgün, 2014: 379).

Feminizm, tarihsel olarak, 19. yüzyıldan 21. yüzyıla kadarki süreçte üç dalgaya ayrılmaktadır. Bu dalgalar boyunca, kadınların, erkeklerle eşit hak ve özgürlüklere sahip olmak için bireysel ve evrensel olarak mücadele halinde oldukları görülür. Kadınlar feminizm mücadelesinde, düşünsel ve eylemsel pozisyonlarını, farklı kuram ve ideolojilerden beslenerek şekillendirmişlerdir. Bunun sonucunda değişik feminist yaklaşımlar ortaya çıkmıştır (Taş, 2016: 163).

Bir şemsiye kavram olarak feminizm, bir yandan, kendi içinde liberal feminizm, radikal feminizm, marksist feminizm, sosyalist feminizm gibi kategorileri içerirken; diğer yandan siyah kadınlar, lezbiyen kadınlar ve günümüzdeki diğer bazı alt-grupları içine alan bir çeşitlilik sergilemekte olup, “kadın hareketleri” tabiri kadınların aynı amaç doğrultusunda mücadele ediyor olmalarını dile getirmektedir (Özgün, 2014: 379).

1.2. FEMİNİZMİN TARİHSEL KÖKENİ

İnsanlık tarihi, binlerce yıl öncesine dayanmaktadır. Bununla birlikte geçmişteki toplumların yaşamlarıyla ilgili günümüze ulaşan bilgiler oldukça sınırlıdır. M.Ö. 10000 yıl öncesinde insanlar geçimlerini avcılık ve toplayıcılığın yanında çapa ile yapılan tarımla sağlamaktaydı. Bu dönem, kadınların durumları hakkında en az bilgi sahibi olunan dönemdir. Çünkü bu toplumlar döneminde, tarihlerini geleceğe iletmelerine

imkân veren yazı henüz icat edilmemişti (Andree, 1993: 11-16). Bu dönemlerde kadınlar ile erkekler eşit olarak yaşamaktaydılar. Söz konusu toplumlarda, cinsiyetler arasında egemenlik veya üstünlük durumu gözlenmemiştir (Kolay, 2015: 5).

Andree'ye (1993: 17-23) göre Paleolitik devirdeki küçük göçebe toplulukları ile ilk neolitik devirdeki küçük köylerin yerini büyük kasabalar almış ve zamanla da kentler oluşmuştur. İlk sınıf çatışması kent döneminde meydana gelmiştir. Kent demek, tarımsal alanın, özel mülkiyetin gelişmesi ve birikimin yapılması ile beraber bir sınıfın kendini farklı bir sınıfa besletmesi demektir. Kentlerde iş bölümü, zenginlerin hizmetine giren zanaatkâr sınıfıyla, askerlerin ve rahiplerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. O dönemde teknik anlamda gelişmeler artmış, tarlalarda saban dönemine geçilmiş ve özel mülkiyet gelişmeye başlamıştır. Kadınların ikincil konuma geçmesine yol açan toplumsal kurumsallaşmaların temeli bu dönemden itibaren atılmıştır.

Tillion'a (2006) göre Paleolitik devirde, avcılarının hayatlarını idame ettirmek için ittifaklar aracılığıyla av alanlarını güvenceye almaları gerekiyordu. Bundan dolayı kabileler Egzogam olmak (dıştan evlenme) zorundaydı. Yerleşik sisteme geçildiğinde Egzogami yerini Endogami'ye (içten evlenme) bıraktı. Aile reisleri artık kızlarının doğurganlıklarını evin büyümesi için değerlendirmek üzere kuzenleri ile evlendirmek amacıyla saklamaya başladılar. Kadınların kapatılmasının temeli buraya dayanır. Bu değişikliğin sonunda evlilikle kadınların başka kabilelere ihracı ile oluşturulan ittifaklar yerini savaşımlara bıraktı.

Yerleşik hayatla beraber bazı değişimler ortaya çıkarken, bir taraftan da kadınların dinlerdeki üstün pozisyonu ortadan kalkar (Andree, 1993: 19). Felsefi düşünce akımları ve tek tanrılı dinler, erkek ve kadın arasındaki ayrıma vurgu yaparak insanlığın erkek soyundan temsil edilmesine zemin hazırlar. Siyasal, toplumsal, dinsel ve kültürel kuruluşlar ataerkil düzende elverişli bir biçimde kurulur. Ev içi alanlarda kadınlar; çocuk, yaşlı bakımı, yemek pişirme ve temizlik gibi ev işlerine yönlendirilirken erkekler toplumsal kuruluşlarda; sanat, eğitim, sağlık, siyaset, kültür, din ve hukuk alanlarında etkili olmuşlardır (Kolay, 2015: 5).

“Ana tanrıça” binlerce yıl süreyle tapınılan tek obje olmuşken, bundan sonra erkekleri temsil eden heykeller yavaş yavaş görülmeye başlar. Erkeklik sembolü olan fallusun kilden yapılmış veya taşa kazılmış modelleri çoğalır. Bu çeşit semboller; daha erkek tanrılar meydana çıkmamışsa da, üremede erkeğin rolünün anlaşılmasına ve kadının

kullanmış olduğu çapanın yerini erkeğin yönlendirmesi ile sabana bırakmasını, anaerkilliğin ekonomik tabanlarının yıkılmış olduğu bir devirde, anaerkilliğin ideolojik tabanının gittikçe zayıfladığını ve değer kaybettiğini ortaya koymaktadır (Childe, 1958: 110). Bu devirde doğanın ve milletlerarası ilişkilerin bozulması, kadınların daha kötü bir durumda olmalarına ve eve hapsedilmelerine neden olmaktadır (Andree, 1993: 19).

İnsanoğlunun yerleşik hayata geçmeye başlamasıyla, kadın, ilk ve bugüne kadar da devam eden yenilgisini almış olup toplumsal açıdan “ne-kim olduğu” artık erkek iktidarı tarafından nitelenir olmuştur (Beauvoiere, 1996: 35). Hemen hemen bütün toplumlarda kadınların ikincilleştirilmesi, bu dönemde ortaya çıkarken, ancak 1647 yılında İngiltere’de bir dilekçe verilerek kadının ezilmesine karşı mücadele başlamıştır (Özgün, 2014: 380).

17. ve 18. yüzyıllardaki bilinçli başkaldırı, burjuva devrimlerinin yaşandığı, kapitalizmin yeşerip geliştiği, üretimin aileden alınarak kamusal alana verildiği bir ortamda ortaya çıktı. Aydınlanma döneminde kadın haklarını savunma yönünde güçlü bir girişim denemesi, zeki, zarif, bilgili, kararlı ve güzel kadının doğuşu ile beraber geldi. Soylu sınıf kızları için aydınlanma dönemi yazarları daha uygar ve daha geniş bir eğitim öngörüyorlardı (Rowbothom, 1994: 20). Böyle bir düşünce, dönemin kadınlarının çok az bir kısmını etkilemiştir. Ama kadın hakları savunmacılığını yükseltecek taleplerden olan özgürlük ve eğitim konularını öne çıkarmak, sonraki dönemde kadın hakları savunmacılarını güçlendirdi (Özgün, 2014: 380).

17. ve 18. yüzyıllarda burjuva sınıfı erkeklerinin üretime katılmasına imkân veren ev ve iş bölümünün birbirinden ayrılması, kadınların büyük bir bölümünün evle özdeşleşerek daha evvel yerine getirdikleri bazı mesleklerden dışlanmasına ve üretim dışına atılmasına neden olmuştur. Burjuvazinin o dönemlerde öncülük ettiği özgürlük, eşitlik mücadelesi sonucunda ortaya atılan insan hakları teorisi genel ve soyut olarak tanımlanmış bir çerçeveye sahipti. Feminist düşüncelerin geçmişi her ne kadar Çin ve eski Yunan medeniyetlerine uzanmışsa da daha örgütlü bir biçimde dile getirilmesi 19. yüzyılda gerçekleşmiştir (Atan, 2015: 3). Kadınların yeni topluluğun adalet özgürlük ve eşitlik gibi birtakım ideallerinin dışında tutulduklarını ve bu kavramlarla gelişen bazı haklardan yoksun bırakıldıklarını ayırt etmeleri bu yüzyılda olmuş ve kitlesel bir özellik kazanarak toplumsal bir harekete dönüşmüştür (Çakır, 2015: 416).

1.3. FEMİNİZMİN TEMEL KAVRAMLARI

1.3.1. Cinsiyet / Toplumsal Cinsiyet

Bireyin toplumda sosyalleşmeye başlamasıyla beraber toplum bireye belirli kimlikler aktarır. Birey, bu kimliği benimseyerek toplum tarafından aktarılan normları içselleştirir ve normlara tabi olmayı öğrenir. Birey, toplum tarafından aktarılan bu normları ister istemez edinir zira toplum binlerce yıllık geleneği ile bireye karşı oldukça güçlü konumdadır. Toplum tarafından kadına ve erkeğe yüklenen çeşitli normlar vardır. Örneğin; toplum tarafından anlayış, hassasiyet, bağımlılık ve duygusallık gibi özellikler kadınsılık olarak nitelenirken baskınlık, bağımsızlık ve liderlik gibi özellikler de erkeğe mâl edilir. Kadına ve erkeğe mâl edilen bu normlar bireyin üstünde baskı oluşmasına neden olur (Cenikli, t.y: 3-4).

Toplumsal cinsiyet rolleri olan kadınlık ve erkeklik rollerini çocukluktan itibaren sosyalleşme süreci içerisinde öğrenir ve benimseriz. Zira çocukluktan itibaren bir grup içerisinde yaşamımızı sürdürürüz. Ailemiz en başta olmakla beraber, etrafımızdaki insanların hakkımızda ne düşündüğü, bizi nasıl gördüğü ve nasıl davranmamız gerektiğine ilişkin beklentileri, davranışlarımızı biçimlendirir. Örnek olarak kız çocuklarına, yumuşaklığın simgesi olan pembe yakıştırılır. Onlara Anne rolü benimsetilip oyuncak olarak bebek verilirken, erkek çocuklarına güç ve güvenin simgesi olan mavi ve iktidarın simgesi olan diğer koyu renkler yakıştırılır. Çocukluktan itibaren sosyalleşme sürecinde kadınlık; annelik, koruyucu olma, uysal olma, fedakâr olma ve bakım gerçekleştirmek gibi niteliklerin kaynaştığı bir rol olarak kurgulanır. Diğer taraftan erkeklik; iktidar ve sertlik gibi kavramlarla beraber düşünülür ve “eve ekmek getiren”, güçlü olan ve çevresindekileri yöneten bir rol olarak kurgulanır (Saka, 2014: 5).

Biyolojik cinsiyet farklılıkları, doğuştan gelen ve öğrenilmemiş özellikler açısından kadın ve erkek arasında meydana gelen farklılıklardır. Toplumsal (sosyal) cinsiyet, öğrenilen, sosyalleşme boyunca elde edilen niteliklerle pekişerek, cinsiyetler arasında meydana gelen farklılıklardır. Toplumsal cinsiyet farklılıkları, hem bireyden bireye hem de kültürden kültüre bazı dönüşümlere yol açmaktadır (Dökmen, 2015: 25).

Toplumsallaşma boyunca erkek ve kız çocukları, kültürlerinin cinsiyetlerine yakıştırdığı duygu, davranış, yaklaşım ve roller arasındaki özellikler “toplumsal cinsiyet

farklılıkları”nı dikkate alarak yetiştirilirler. Kadınların daha ilgili, duygusal ve duyarlı vb. gibi algılanmalar bağlamında ev kadını, hemşire, öğretmen vb. görevleri yapmasına karşılık olarak; erkeklerin bağımsız, kuvvetli, atılgan vb. algılanmalar bağlamında mühendis, tüccar, asker vb. görevleri yapmasının beklenmesi, toplumun içinde bulunduğu durumu bireye dayatması sonucu oluşan toplumsal farklılıklardır. Bu toplumsal cinsiyet rolleri ile cinsiyetler arasında bazı farklılıklar meydana geldiği gibi, aynı cinsiyete mensup bireyler arasında da bu özellikler açısından çeşitlenmeler meydana gelebilir. Örneğin, erkekler arasında çok güçlüsü olabildiği gibi güçsüz olanı da mevcuttur. Aynı şekilde kadınlar arasında da çok duygulusu olabildiği gibi duygusuz olanı da mevcuttur; toplumda çok güçlü kadınlar veya çok duygulu erkekler de olabilir (Dökmen, 2015: 24-25).

Toplumsal cinsiyetten kaynaklanan eşitsizlikten kadınların daha çok etkilendiği kabul gören ve bilinen bir gerçektir. Kadınlara karşı yapılan ayrımcılık dünyanın neredeyse her ülkesinde görülmektedir. Ancak farklı biçimlerde gerçekleşmektedir. Dünyanın değişik ülkelerinde cinsiyetinden ötürü yeni doğmuş bir kız çocuğu boğularak öldürülmekte ya da bir kıza sünnet (“genital mutilasyon”) uygulanmaktadır. Bazı ülkelerde yine kızların cinsellik hakkında eğitim almaları engellenirken, bir başka yerde bir genç kızın tecavüze uğraması sonucu meydana gelen gebeliğini ailesinin dini inanışlarından dolayı sürdürmek zorunda bırakıldığı olmaktadır. Toplumsal cinsiyet ayrımcılığıyla karşı karşıya kalan kadınlar, sosyal, siyasal, hukuksal ve ekonomik haklarını kullanırken eşitsizliklere uğramaktadırlar (Sarp, 2008. 7).

Toplumsal cinsiyet meselesi, 1960’lara kadar, siyasî bakımdan ilgi çekmemiş veya öne çıkmamıştı. Bu dönemde birçok kadın ve erkek, toplumdaki kadın-erkek arasındaki iş bölümünün biyolojik nedenlerden meydana geldiğine inanıyordu. Çocuk doğurup emzirmeden ötürü kadınlar evcimen bir yaşam tarzına uygun görülüyordu. Erkeklerin fiziksel güce kadınlardan daha çok sahip olması sebebiyle dışarıda ve kamusal hayatta çalışması daha elverişli görülüyordu. Geleneksel siyasî kuramlar, bu tür inançları ve düşünceleri ayakta tutmaya devam ediyor ve genellikle toplumsal cinsiyet farklılıklarını önemsemedi. Hem cinslerinin sahip olduğu gücü ve imtiyazı incelemeye razı olmayan erkek düşünürler, kadınların siyasetten uzak kalmasını başarmışlardır (Heywood, 2013: 235).

Toplumsal cinsiyet ile toplumsal örgütlenme biçimleri toplumlara, kültürlere ve zamana göre farklılık gösterirken, cinsiyet kimliğinin oluşumunda sosyal, kültürel ve tarihsel yaklaşımların etkili olduğu bilinmektedir. Kültürel yaklaşımlar, biyolojik farklılıklara kültürün vermiş olduğu “anlam”lardan ortaya çıkmaktadır. Sosyal yaklaşımlar, toplum tarafından belirlenen kadın ve erkek tutumları, duygu ve düşünce beklentileri üzerinden şekillenmektedir. Tarihsel yaklaşımlar, toplumsal kuruluşların tarihsel yaklaşımlar evriminde yinelenen kadın ve erkek oluşumlarıyla ilgilidir (Navaro, 1999: 29).

Kadın erkek eşitliği, hukuken günlük yaşamda çoğu zaman kendine yer bulamazken, feminizmde hakların kullanılabilmesi ve savunulabilmesine yapılan vurgunun nihai hedefi, eşitliktir. Bu doğrultuda ilerleyen feminizm, 18. yüzyılda İngiliz Mary Wollstonecraft'ın “Kadın Haklarının Savunusu” adlı eseriyle entelektüel bir somutluk kazanmış ve sonrasında giderek Avrupa'ya yayılmıştır (Rowbotham, 1994: 51).

Toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetin aksine, sosyalleşme süreci içinde oluşmaktadır. Bundan ötürü kültürden kültüre, toplumdan topluma değişebilir ve değiştirilebilir. Bedenin bir özelliği olan cinsiyet, anne karnında oluşur. Biyolojik cinsiyet farklılığı kadın ve erkek arasında bulunan fiziksel farklılıkları açıklarken, toplumsal cinsiyet ise kadınlık ve erkeklik arasındaki sosyolojik farklılıkları açıklamaktadır. Kadın ve erkek arasındaki farklılığının özü genetik olarak belirlenmektedir ve büyük oranda evrensel bir özellik taşımaktadır. Buna karşın kadınlık ve erkeklik arasındaki farklılığın özü kültürel bakımdan belirlenmektedir ve değişkenlik göstermektedir (Saka, 2014: 5).

Toplumsal cinsiyet ile biyolojik cinsiyet birbirinden tamamen farklıdır. Biyolojik cinsiyet doğuştan var olan cinsiyet; toplumsal cinsiyet ise toplum tarafından biyolojik faktörlere göre oluşturulan yapay cinsiyettir. Toplumsal cinsiyet ve biyolojik cinsiyet arasındaki fark, toplumsal cinsiyetin topluma ve zamana göre değişiyor olmasıdır ve bu gerçeklik, ilgili durumun değiştirilebilir olduğunu gösterir. Cinsiyetler arasında hiyerarşi inşa eden toplum, inşa ettiği bu hiyerarşide kadını alt tabakada bırakmaktadır. Kadının bu konumu nedeniyle toplumsal cinsiyet kavramına kadınlar daha çok sahip çıkmıştır. Ama toplumsal cinsiyet mağduriyetini yalnızca tek bir cins için tarif edemeyiz, zira erkekler de bu mağduriyetin içinde yer alabilirler. Ama işin mağduriyet tarafında daha çok kadınlar yer aldığından, toplumsal cinsiyet sorunu kadın sorunu ile paralel gider (Cenikli,t.y: 4).

Toplumun kadına cinsiyeti sebebiyle biçtiği görev ve beklentiler, insan hakları kapsamındaki bazı hakları kadınların elde edememesine, kullanamamasına neden olmaktadır. Farklı ülkelerde ve zamanlarda, göreceli yoğunluğu değişime uğrasa da, dünya genelinde eril olanın hâkim olduğu ve dişil olanın ikincil konumda yer aldığı toplumsal cinsiyet düzeni uygulanmaktadır. Buna ataerkil toplumsal cinsiyet düzeni denmektedir. Toplumsal cinsiyet bu bağlamda, cinsiyete bağlı işbölümü ve biyolojik cinsler arasında bulunan ilişkileri belirtmek için, toplumda kadının ve erkeğin konumunu açıklayan bir kavramdır. Toplumsal cinsiyet biyolojik cinsiyetle belirtilmeyen ataerkillik, sosyal sınıf, toplumdaki üretim biçimi ve siyasetle ilişkili bir anlam alanını kapsar. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet ile, toplumsal düzlemde kurulmuş olan kadın ve erkek arasındaki farklılıklara dikkat çekilmektedir (Saka, 2014: 5).

1.3.2. Ataerkil / Patriarkal Toplum

İnsan, toplumsal bir varlık olarak bir ailede, anne ve babasından aktarılan kromozomların sayısına göre erkek veya kız cinsiyetiyle doğar. Biyolojik kalıtımını doğuştan alan birey, toplumsal kalıtımını da ailesinden alır. Cinsiyet, ırk din, dil, millet ve etnisite ile beraber kişi, ailesinin toplumsal sınıfının mensubu olur. İlerleyen zamanlarda kişi eğitim ve meslek aracılığıyla toplumsal sınıf atlasa dahi, ailesinin toplumsal sınıfından kendisini soyutlayamaz. Birey içinde doğduğu ailesinin toplumsal ve kültürel yapısıyla kuşatılmış olur. Aile, toplumun devamlılığı için epistemik, ontolojik, etnik düzeylerde, birey ya da vatandaş üretme kurumudur. Bu açıdan aile, ulusal, dinsel ve etnik bakımdan kutsal bir kuruluş olarak kabul edilir. Birey ve toplumun oluşumunda aile temel organizasyondur. Bireyin ontolojik boyutunu meydana getiren beden, biyolojik, psikolojik ve sosyolojik bakımdan önem taşımaktadır. Bireyin kimlik oluşumunda başat rol oynayan cinsiyeti anlamlı hale getiren, toplum tarafından erkek veya kadına aktarılan özellikler ve rollerdir. Toplumsal cinsiyet bağlamında tarif edilen bu nitelikler bireyi doğumdan ölüme kadar sarar. Kadın veya erkek olmak sadece varlıksal bir durumdan ibaret değildir. Toplumun ürettiği yargılarla meydana gelen toplumsal cinsiyette epistemolojik ve etik bir boyut vardır (Bayhan, 2012-13: 147-163).

Anaerkil toplum sisteminin başlangıcında metal daha bilinmemektedir. Üretim araçları hâlâ kemik ve taştan yapılmaktaydı. İnsanoğlunun yüzyıllar sonra metal ile tanışması beraberinde ataerkil düzenin habercisi sayılmaktaydı. Kadınlar çiftçi topluluklarla itibarlı görülmektedir. Hem tarlada hem de evde çalışmak zorunda kalan kadın böylelikle aile hayatında bir üstünlük elde etmektedir. Ürettiklerini alışveriş yöntemiyle başkalarıyla değiştiren kadın ticaret işlerini de böylece elinde tutmaktaydı. Fakat zamanla bu durum erkeklerin zaferiyle sonuçlanmıştır. Taş devrinden tunç devrine geçiş ile beraber erkek kendi gücünü keşfetmiş oldu. Erkek aletler üreterek, doğanın etkisinden kurtulup akıl çağını başlatmış oluyordu (Kaçar, 2007: 31).

Feministler, erkeklerin bütün toplumlarda kadınlar üzerinde hâkimiyet sürdüğünü düşünmekle birlikte, yalnızca baskı biçiminin ve seviyesinin farklı kültür ve zamanlarda değişime uğradığını savunmaktadırlar. Hiç olmazsa Batılı toplumlarda kadınların sosyal statüsü, seçme hakkının kazanılması, evlilik ve boşanma hukukundaki değişiklikler ve eğitime daha kolay ulaşım, kürtajın yasallaşması 20. yüzyılda gerçekleşmiştir. Bununla birlikte, gelişmekte olan bazı ülkelerde ataerkillik acımasız, üstelik korkunç bir duruma dönüşebilmektedir. Öyle ki, kadınlar Afrika ve bazı ülkelerde “sünnet” uygulamasına maruz kalmakta, Hindistan’da da gelin cinayetleri varlığını sürdürmektedir. Ayrıca çeyiz sisteminin varoluşu, kız çocuklarının genel olarak istenmemesine ve kimi zaman ölüme terk edilmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla feministlere göre, basit veya tek bir ataerkillik düzeni söz konusu değildir (Heywood, 2013: 240).

Toplumsal baskı, toplumsal cinsiyet inşasında birey üzerinde ömür boyunca devam eder. Birey, hiçbir zaman saf anlamıyla ben olmaz/olamaz. Daima biz olmak zorundadır. Erkek veya kadın olmak, sadece doğuştan gelen bir özellik değildir. Toplum tarafından üretilen bir kimliktir. Bedeni kadın ve erkek cinsiyetiyle üreten ve kodlayan toplum, bedeni şekillendirir, denetler ve tekrar üretir. Beden, toplumun düşüncesinde bir nesnedir. Birey özne olduğunu ileri sürse de bu bir yanılsamadır. Toplum özne konumundadır ve nesnesi bedene hapsolür (Bayhan, 2012-13:163).

Toplumsal koşullanmanın etkisiyle edinilen toplumsal cinsiyet rolleri, sosyal ve kültürel hayatta cinslerin tutum ve davranışlarının belirleyicisi olduğu gibi, çalışma hayatında da etkili olmaktadır. Erkeğin ailesini geçindirmekle sorumlu aile reisi, kadının ise anne ve eş rolünün vurgulanması kadınların çalışma hayatına yaklaşımını olumsuz etkilemekte, kadının işgücü piyasasına girmesini engellemektedir. İşgücü piyasasına giren kadınların

ise arka planda kalmalarına, cinsiyetlerine elverişli olarak belirlenmiş mesleklere yönelmelerine, cinsiyete özgü mesleklere yönelik beceriler edinmelerine ve bu mesleklerde yoğunlaşmalarına yol açmaktadır. Bununla beraber kadınların en az istihdam edildiği üst düzey yöneticilik alanında, kadınların erkeklerden daha fazla ücret aldığı görülmektedir. Demek ki kadınların, kendilerine konulan engellere rağmen üst düzey yönetim basamaklarına gelmeleri halinde emeğinin bedelini almaları olası hale gelmektedir (Arabacı, 2015: 53-54).

Ataerkillik, erkek yetkisini hâkim kılan, soyun devamlılığını babanın sağladığı düşüncesine dayanarak, kadını ikincilleştiren bir düzendir. Hayatın her alanında uygulanan ve “ataerkil” (patriyarkal) ya da “Andokrasi” (erkek egemen) olarak da adlandırılan bu düzen, feminist kuramcılara göre birden fazla hâkimiyeti bünyesinde barındırmaktadır (Emeklier, 2011: 174).

Tarihi sürece baktığımızda, kadının egemenliği sürdürdüğü “anaerkil” dönemde, her çeşit üretimin kadın kontrolünde gerçekleştiği görülmektedir. Bu dönemde ip, dokuma, sepet yapımı, yemek pişirme ve ateş yakma, toprak kap üretimi ile balık tutma, kaşık, tarak, boncuk yapımı gibi uğraşlar kadınların elindedir. Bununla beraber ilk hekimlik uygulamaları ve tedavi maksatlı şifalı ot kullanımına anaerkil dönemde rastlanılmaktadır. Bu dönemde şifacılık kadınların kontrolündedir. Fakat neolitik dönemden itibaren avcı-toplayıcılıktan yerleşik düzene geçilirken kadınların toplum içerisindeki statüsünde dönüşümler başlamıştır. Gerek tarımsal üretimin gerekse savaşta kullanılan araçların erkeklerin kontrolüne geçmesi kadınları ikincil bir konuma itmiştir. Bu durum kadını geri plana itmekle beraber kadının toplumda var olan üstünlüğünü bitiren Ordu -Tapınak-Saray üçlemesi ve Din Devleti gibi yeni örgütlenmeleri meydana çıkarmaktadır (Arıkoğlu ve Ündücü, 2016: 4).

Feministler kadın ve erkek arasında bulunan güç ilişkisini açıklamak için “Ataerkillik” kavramını kullanırlar. Ataerkillik, “babanın yönetimi” ve aile içinde koca-baba üstünlüğüne denk düştüğü için radikal feministler aracılığıyla bu durumun yok edilmesi gerektiği görüşü savunulmuştur. Zira feministlere göre ailede bulunan ataerkillik rolü yalnızca aileyle sınırlı kalmayıp kamusal çevreye de yayılmış ve eğitim, siyaset, iş dünyası gibi alanlarda da erkek hâkimiyetine neden olmuştur. Böylelikle ataerkilliğin, toplumun yarısını oluşturan kadınların diğer yarısı olan erkeklerin hâkimiyetine girmelerine neden olduğu düşünülmüştür (Çiçek, Aydın ve Yağci, 2015: 278).

Liberal feministler, ataerkillik kavramını, genellikle toplumda yer alan hakların adaletsiz paylaşımına dikkat çekmek için kullanırlar. Onlara göre ataerkillik, iş, siyaset ve kamusal hayatta üst konumlardaki kadın sayısının yetersiz oluşudur. Sosyalist feministler, ataerkil düzenin ekonomik boyutlarını irdeler ve sorunsallaştırırlar. Onlara göre kapitalizm; sınıf eşitsizliğinin yanında ataerkillik temelinde toplumsal cinsiyet ayrımını da doğurmaktadır. Radikal feministler ise ataerkilliği farklı bir şekilde vurgular. Onlara göre de ataerkillik, kökleri ailede yer alan sistemli, yaygın ve kurumsallaşmış erkek gücüdür. Ataerkillik böylelikle toplumun genelini nitelendiren erkek hâkimiyeti ile kadının ikinci sırada yer almasının temelinde ev hayatında gerçekleşen güç düzeninin bir yansıması olduğu inancını yansıtmaktadır (Heywood, 2013: 240).

Kadınlar, ataerkil düzende genelde belirli alanlar çerçevesinde tanımlanmıştır. Ev içi alanlar bu alanların en yaygın olanıdır. Genelde kadınların tanımlandığı roller, ev içi yaşamın barındırdığı karılık ve anneliktir. Bu roller bir kadının hemen hemen tüm yaşamı süresince devam eder (Demren, 2001: 4).

Ortaçağ Avrupa'sında Kitab-ı Mukaddes ve Kilise babaları kadınların bedenlerini bozguncu ve tehlikeli gördükleri için, kadınları denetleme ve cezalandırma işi erkeklere verilmiştir. Bilim ve eril felsefe bu görevi omuzlamaya istekli bir şekilde yaklaşır. Atasözleri, vecizeler, teolojik eserler, tıbbi yazılar, ders ve ahlâk kitapları Antikçağdan günümüze, bu amaca pek çok cephane sunar. Orta Çağ'dan Yeniçağ dönemine geçtiğinde "1494 yılında VI. Aleksandr, 1521'de X. Lui, 1522'de VI. Adriyen" tarafından birçok günahsız kadın şeytanla iş birliği suçlamasıyla öldürülür. I. James ve Kraliçe Elizabeth döneminde de binlerce kadın, aynı suçlamayla diri diri yakılır. Ayrıca İngiltere'de kadınları cezalandırmak için özel bir meclis kurulur, farklı işkence biçimleri ve yasaları uygulamak meclisin temel fonksiyonunu meydana getirir. Bu dönem boyunca Avrupa'da neredeyse 90.000 kadının diri diri yakıldığı açıklanır (Arıkoğlu ve Ündücü, 2016: 5).

Modernitenin başlangıç dönemlerini yaşayan Avrupa'da kadınların sanat alanındaki temsilinde keskin farklılıklar görülmektedir. Bu temsillerde kadınların ya çok kötü ya da çok iyi rollere soyundurulduğu görülmektedir. Bu dönemin eserlerine bakıldığında Havva'nın ademden daha günahkâr olarak gösterilmesi ya da İsa'nın Meryem'den daha kutsal tasvir edilmesi sık rastlanan durumlardır. Yine bu dönemin sanat eserlerinde kadınlar sadece erkeklere ilham verme açısından temsil edilmeyi hak eder konuma düşürülmektedir. Kadınlar edebiyatta bir sanat perisi, bir sevgili olarak resmedilir. Yani

yazarın umutları için nesne (obje) görevi görürler. Erken Modern Avrupa döneminde filozofların da kadınları değersiz gördüğü söylenebilir. Örneğin bugün aydınlanma düşüncesinin en önemli isimleri olarak öğretilen Voltaire, Montesquieu, Rousseau ve Diderot gibi isimlerin çalışmalarındaki kadın tasviri de son derece ayrımcıdır: Bunların çalışmalarındaki kadın figürünün kötülüğü temsil etmesi sık görülen bir temadır. Rousseau'ya göre kadın erkeği mutlu etmek için vardır; Montesquieu'ya göre, kadın erkeklere egemen olmak için çekiciliklerini kullanır; Diderot'ya göre ise kadın, eğlence ve şehvet için yaratılmıştır. Eski Yunan'da Sokrat, Aristo, Eflatun'un kadınları bütün kötülüklerin kaynağı ve şeytanın destekçisi olarak tanımladıkları görülmektedir (Arıkoğlu ve Ündücü, 2016: 5-6).

Kültürel olarak ya da kurumlar aracılığıyla kadınlara yüklenen roller, biyolojik, psikolojik ve ekonomik faktörlerin fonksiyonudur. Erkekler kendilerini gerçekleştirirken, kadınlara nesne ya da kurban rolü düşer ve kendisinden hakimiyet kurma iddiasında bulunmaması beklenir. Oysa erkeklerin kendini gerçekleştirmek için varoluştan gelen bir bariyer yoktur. “Kadının dünyası; erkeği, çocukları, ailesi ve evidir” düşüncesinin bir sonucu olarak, bu rolün özümsemesiyle kadınlar, kendileri için sınırları yine erkek aracılığıyla çizilen bir dünyada yaşamaya çalışırlar (Eliuz, 2011: 224-225).

Tarih boyunca kadının değersiz görülmesi sadece belirli bir bölgeye ya da zamana ait bir olgu değildir. Günümüzden ya da tarihten de pek çok örnek sayılabilmekle birlikte tarihten bir takım örnekler verilecek olursa batıda olduğu gibi doğuda benzer olgulara rastlayabiliriz. Örneğin Eski İran'da anne üzerinden oluşan kan bağının bir önemi olmamakta ve erkekler kız kardeşleriyle evlenmeye teşvik edilirdi. Yazının ve hukuki kodların icadından dolayı medeniyetin başlangıcı olarak görülen Babil'de kadınların değeri evcil hayvanlarla bir tutulurdu. Yine Eski Hindistan'da da benzer bir şekilde ailenin bir parçası olan kadının köle ile eşitlendiği görülmektedir. 17. yüzyıla kadar da kocası ölen kadının öldürülerek, ölen eşiyle birlikte defnedilmesi sık görülen bir ritüeldi. Çin de ve Uzak Doğu da ise kadınlara isim konmayıp; bunun yerine numaralandırıldıkları örnekler görülüyordu. Kadınları birer özne olarak kabul etmemenin manidar bir örneğidir bu. Üstelik Arap toplumlarında kız çocukları bir dönem canlı canlı gömülmüş; istenilen sayıda kadına sahip olunmuştur. Kadın, insan olarak kabul edilmemiştir (Arıkoğlu ve Ündücü, 2016: 6).

1.3.3. Kadın-Erkek Eşitliği

İnsanların eşit olduğu düşüncesi, günümüzün modern insanlık düşüncesinin eşitlik, kardeşlik ve özgürlük kavramları üzerine kurulmasının temelini oluşturur. Günümüzde ulaştığımız, insanlar arasındaki eşitlik kavramı, Orta çağ döneminde tek tanrılı dinlerin doğması sonucu ortaya çıkmıştır. Tek tanrılı dinlerde insanlar arasında, en iyiler veya az iyiler, çok yetenekliler veya az yetenekliler, efendiler veya köleler gibi, doğal veya aristokratik bir hiyerarşi yoktur; aksine Tanrı tarafından insanlar, eylemlerini özgürce seçme kapasitesine sahip ve aynı düzeyde yaratılmış varlıklardır. Sözü kısası bütün insanlar hem kardeşler hem de eşittir. İnsanların eşitliği, bütün insanlar için ortaktır. İnsanların özgürlükleri, özgür iradeleri ile yaptıkları seçimleri üzerine temel oluşturmaktadır (Elbeyoğlu, 2015: 289).

Anaerkil toplumlarda dahi etkin bir rol üstlenen erkek daima önemli bir simge olduğundan, ataerkil toplumlara geçiş çok kolay olmuştur. Eski çağlardan beri toplumlarda erkek üstünlüğü imajının oluşturulması bu durumun günümüze kadar adeta bir gelenek olarak devam etmesine ve kadın-erkek eşitsizliğinin daima canlı kalmasına neden olmuştur (Kale, 1996: 65).

Kadınların erkeklerle eşit olduğu düşüncesi ilk kez Fransız Devrimi zamanında dile getirilmiştir. Akıl, bireyselleşme, ilerleme ve eğitimin önemine benzer değerler, bu dönemde kadın haklarını temellendirecek felsefî altyapıyı meydana getirdi. Kadın haklarına ilişkin ilk teorik çalışmalar bu dönemde ortaya çıktı. “Olympe de Gouges ‘in - Kadın ve Kadın Vatandaş Hakları Bildirgesi (Declaration of the Rights of Women)- adlı kitabı ve Mary Wollstonecraft’ın -Kadın Haklarının bir Savunusu (A Vindication of the Rights of the Women)- adlı kitabı ilk feminist teori eserlerinden sayılabilir.” Wollstonecraft’ın asıl etkisi, Fransız devriminin esas ilkelerinin (dayanışma, eşitlik, özgürlük) kadınları da kapsayan bir tanımını yapmasıydı (Ayata ve Gölgelioğlu, 2011: 66).

Eşitlik düşüncesi, modern hukuk devletlerinin en önemli araçlarından biridir. Yalnız insanlığın doğuşundan günümüze eşitliğin var oluşu ile insanların her dönem eşit olduğu düşünülmemelidir. Zira İnsanlık uzun mücadelelerden sonra eşitlik ülküsüne kavuşabilmiştir (Yüksel, 2014: 176). İlk kez Kuzey Amerika koloni devletleri tarafından hak bildirimlerinde normlandırılan eşitlik ilkesinin, Kuzey Amerika’daki anayasal

gelişim ile özellikle John Wise yöntemiyle, Pufendorf ve William Blackstone aracılığıyla Christian Wolff'un etkileri görülmektedir. Pufendorf ve Wolff, bütün insanların “doğal özgürlüğü” dışında, insanların doğal eşitliklerinden de bahsetmektedir. Bu eşitliği, insan onuru ile gerekçelendirerek, bütün insanların eşit özgürlüğü ile bütünleştirmektedir. Wolff, Pufendorf eliyle geliştirilen ana düşünceden, doğuştan elde edilen insan hakları listesi şu cümle ile başlar: “Bütün insanlar doğuştan eşittirler”. 1789 tarihli Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Manifestosu’nun 1’inci maddesinde de, eşitlik talebinin, sınıf farklılıklarını yok etmeyi hedeflediği: “Tüm insanlar özgür ve eşit haklara sahip olarak doğarlar ve öyle kalırlar. Sosyal farklılıklar ancak kamu yararına dayanabilir” cümleleri ile açıklanmaktadır. 1793 tarihli Fransa Anayasasının İnsan ve Yurttaş Hakları Manifestosunda da: “Tüm insanlar doğuştan ve yasa önünde eşittirler” ibaresi yer almıştır (Gören, 2016: 3280).

Tıpkı sınıflar ya da toplumsal tabakalar arasında devam eden mücadeleler gibi kadınların erkeklere karşı giriştiği eşitlik mücadelesi de tüm zamanlar boyunca devam etmiş ve böyle bir geçmişe sahip olduğu için pek çok farklı mücadele biçiminde tezahür etmiştir. Türk modernleşmesi özelinde bir karşılaştırma yaptığımızda ise bir farklılık olduğu görülmektedir. Özellikle batılı ülkelerde kadın hakları için yapılan uzun mücadeleler sonucunda birtakım haklara ulaşıldığı izlenirken; Türkiye’de bu hakların kadınlara doğrudan verildiğini görmekteyiz. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki yönetimin çağdaşlaşma hamleleri kapsamında, kadınların medeni ve sosyal hakları da unutulmamıştır. Örneğin 1950 tarih ve 5518 sayılı Kanun ile cinsiyete dayalı ücret ayrımı sona erdirilmiştir. Avrupa Topluluğu mevzuatını incelediğimizde, kadın erkek eşitliği konusunun değil, özellikle daha çok çalışan kadınlara yönelik organizasyonların yapıldığını görmekteyiz (Sıvacıoğlu, 1991: 5).

Eşitlik ilkesi, en başta sınıf farklılıklarını yok etmeye yönelik olarak ortaya çıkmıştır. Ancak günümüzde sosyal eşitsizlik açıkça egemendir. Toplumda ailelerin gelir seviyeleri ve barınma koşulları arasında büyük farklılıklar görülmektedir. Tüm sosyal sınıflarda kadınlar, erkeklere kıyasla dezavantajlıdır (Gören, 2016: 3281).

Feminizm, her ne kadar farklı zaman ve durumlarda anlam değişimine uğramış olsa da en genel anlamda kadınların erkeklerle eşit olması gerektiği iddiasını savunur ve hiyerarşik ilişkilerden ötürü kadınlar ve erkekler arasında var olan eril baskınını yok etmeyi ister. Feminizmin bir başka önemli iddiası ise cinsiyet ayrımcılığının başka sosyal

ayrımcılıklarla iç içe geçtiğini ve bundan dolayı her türlü sosyal ayrımcılığın (bölgesel, etnik, sınıfsal vb.) cinsiyet ayrımcılığından beslendiğini ve böylece birbirini etkileyerek birlikte var olduğudur. Bundan dolayı toplumsal ayrımcılıkların yok edilmesi için cinsiyet hiyerarşilerinin/eşitsizliklerinin de yok edilmesi gerektiği savunulmuştur (Sancar, 2011: 55).

Toplumsal cinsiyetten dolayı meydana gelen bu eşitsizlikler, tarihsel bakımdan sınıf sistemlerinden daha eskidir. Erkekler, bütün toplumlar da sosyal hayatla ilgili birçok yerde hem ücret hem de statü olarak kadınlardan daha çok etkiye sahipti. Kadınların genellikle geleneksel kültürden kaynaklı olarak ekonomik açıdan eşlerine tabi olduklarından, kadınların sınıfsal konumları eşlerinin sınıfsal konumuna göre belirlenir (Giddens, 2013: 368-369).

Kadın-erkek eşitliği, Birleşmiş Milletler tarafından 1945 yılında kabul edilmiştir. Bu tarihlerden itibaren de kadın lehine kanuni düzenlemelerin yapılmasına başlanmış fakat bu düzenlemelerin hem yeterli olmaması hem de uygulamaya geçirilmemesi gibi sebeplerden ötürü, Batı toplumlarındaki kadın kitleleri kadın haklarını savunmak maksadıyla ayaklanmışlardır. Bürokrasiye ve kadın imajının tarihî geçmişine karşı etkin mücadelelerde bulunmuşlardır. Feminizm kavramının ortaya çıkmasına yol açan, kadının bugün bile devam eden bu savaşımı Batı toplumlarında kadının lehine çok önemli sonuçlar meydana getirmiştir. Hatta Batılı toplumların çoğunun ataerkil mirası büyük ölçüde aşmayı başardıklarını söyleyebiliriz (Kale, 1996: 65).

Yıllarca seçme ve seçilme hakkını elde edemeyen kadınların, okuma yazma oranları hemen hemen tüm toplumlar da erkeklere kıyasla oldukça düşük kalmıştır. Kadınların, kanunların ve idari işlemlerin oluşumunda da yetkili olamadıkları bir gerçektir. Günümüzde bütün cinslerin kamu hizmetinin eşitlik ilkesinden yararlanması, görünmeyen erkek egemen idari anlayışın hâkimiyeti doğrultusunda gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Kadınlar, dolaylı veya doğrudan ayrımlar ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Örneğin, yalnızca cinsiyet dolayısıyla farklı maaş uygulamaları doğrudan bir ayrımcılıktır. Cinsler arasında ayrım yapmayan bazı kanunlar, normlar ya da uygulamalar eşitsizliği derinleştirebilir. Bu çeşit ölçütler kadınların bazı hizmetlere erişiminde erkekler ile aynı fırsat ve üstünlüğe sahip olduğunu göstererek biyolojik tarihi ve geleneksel farklılıkları önemsiz kılmaktadır (Albal, 2020: 214).

Türkiye’de 29 Ekim 1923’ten başlayarak Cumhuriyet’in ilanını takip eden ilk on yılda, kadınların ailede, sosyal yaşamda, siyasette ve eğitimde “eşit haklara sahip birey” statüsünü elde etmesini sağlayan yapısal ve yasal devrimler hızlı bir şekilde hayata geçirilmiştir (Kaypak ve Kahraman, 2016: 307).

Günümüzde hemen hemen bütün anayasalar ve uluslararası sözleşmeler eşitlik ilkesine yaslanmaktadır. Bu ilke, modern hukuk düzende hukuk devletinin en önemli ilkesi olarak kabul edilmektedir. “Türk Anayasa hukukundaki gelişmelere baktığımız zaman ilkenin 1876, 1924, 1961 ve 1982 Anayasalarında yer aldığını görürüz” (İnceoğlu, 2006: 45-47). 1982 Anayasasının 10’uncu maddesinde Eşitlik ilkesi şöyle yer almıştır:

“Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. / Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. / Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz. / Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz. / Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz. / Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde (...) kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar” (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 18 Ekim 1982).

Maddenin kapsam ve içeriği göz önünde bulundurulduğunda, hukuki anlamda kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Medeni Kanun’da kadın erkek eşitliğine aykırı bazı düzenlemelerin kaldırılması konusunda Odyakmaz ve Keskin (2017: 21) şunları dile getirmektedir: “2002 yılında yeni Türk Medenî Kanunu, 2003 yılında yeni İş Kanunu, 2005 yılında yeni Türk Ceza Kanunu yürürlüğe girmiş, kadınlarla erkeklerin eşit olmadığı düzenlemelerin hemen hemen hepsi kanunlarımızdan kaldırılmıştır. Böylece hukukî açıdan kadın-erkek eşitliği sağlanmıştır.”

Devletin kadın erkek eşitliği konusunda aktif bir durum alması gerekliliğini gündeme getiren anayasal değişiklikler yapıldığını Gören (2016: 3295-3296) şu şekilde ifade etmektedir:

“Ülkemizde 7.5.2004 ve 12.9.2010 tarihli Anayasa değişiklikleri ile Anayasada garanti altına alınan -kadınlar ve erkeklerin eşit haklara sahip olmaları ilkesi-, başlangıçtaki temel hak anlayışına egemen olan, Devlete sadece temel hak koruma alanlarına yapılan saldırıları yasaklamakla kalmayıp, onun bu ikenin gerçekleşmesine yönelik aktif eylemlerde bulunmasını da emretmektedir. Eşit hakları sağlama konusundaki bu yükümlülük, öncelikle Devlete ve diğer kamu tüzel

kişilerine yöneliktir. Ancak kadınlar ve erkeklerin eşit haklara sahip olmasının düzenleme kapsamı bundan ibaret değildir. Kadınlar ve erkeklerin eşit haklara sahip olması ilkesi, onların salt Devlet karşısında eşit haklarla donatılması konusunda Devlet için bir yükümlülük dayanağı olmakla kalmayıp, bu ilke ile Devlet, kadın ve erkeğin eşit haklara sahip olmasını, vatandaşların özel hukuka ilişkin ilişkilerinde de gerçekleştirmekle yükümlendirilmiş olmaktadır.”

2. BÖLÜM

FEMİNİST DALGALAR

Kadın üzerinden ortaya çıkan tartışmalar daima güncelliğini korumuştur. Toplumsal düzende ortaya çıkan değişiklikler kadının toplum içerisindeki konumunu doğrudan ve dolaylı şekilde etkilemiş ve etkilemeye devam etmektedir. Orta Çağın bitimine doğru Batı’da meydana gelen değişim ve dönüşüm süreçleri, kadının toplumdaki rolünün değişmesinde mihenk taşı konumundadır. Söz konusu bu değişim ve dönüşüm süreçleri, Batılı olmayan toplumları da doğal olarak etkilemiştir. Fransız İhtilali sonrasında ortaya çıkan ve bütün dünyaya yayılan feminist hareketler, Osmanlı İmparatorluğu’nda da etkili olmuştur. Zira feminizm tarihsel olarak modernleşme ile birlikte ortaya çıkmış olup, modernleşme sürecine giren Osmanlı Devleti’nin bu dalgadan bir şekilde etkilenmemesi mümkün değildi (Çiçek, Aydın ve Yağci, 2015: 269-279).

Kadın hareketi, temelini Batıdan alan bir hareket olarak gelişim göstermiştir. Bununla birlikte, kadınların yaşamış olduğu eşitsizlikler evrenseldir. Bu nedendir ki hareket, bütün dünyada etkili olmuştur. Feminizmin Batıda ortaya çıktığı dönemde Osmanlı Devleti’nde de toplumsal bir dönüşümün gerçekleştiği tarihsel bir gerçektir. Söz konusu bu tarihsel dönemeçte Batıdaki kadın mücadelelerinin de etkisiyle Osmanlı kadınları da harekete geçmiştir. Osmanlı kadınları Tanzimat dönemiyle birlikte, ama daha çok ikinci Meşrutiyet’in ilanından sonra isteklerini yüksek sesle dile getirmişlerdir (Yürüt, 2017: 367).

Türk çağdaşlaşma tarihinde kadın hareketleri, Osmanlı’nın çağdaş devletlere ayak uydurma yönündeki modernist reformları ile başlamıştır. Dünyada meydana gelen değişimleri gözetip örnek alarak bunları uygulamaya çalışan Osmanlı, halkın taleplerini olabildiğince karşılamaya çalışmıştır. Bu reformist ortam içinde, halkın yaklaşık yarısını oluşturan kadınlar da hareketlenerek taleplerini dillendirmişlerdir. Bu süreçte kadınlar, dünya geneline yayılan kadın hareketlerinden de doğal olarak etkilenmişlerdir. Siyasal düzende aktif bir biçimde yer almaya başlayan Osmanlı kadınları, kendilerince bazı hak taleplerinde bulunmuşlardır. Bu durum, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan sonra da devam etmiş ve kadınlar siyasal düzene “bir şekilde” dâhil olmuşlardır. Bu bağlamda, Osmanlı ve Türk çağdaşlaşması, kadın meselesiyle ilgili gelişmeler de dâhil olmak üzere, birbirinden bağımsız düşünülemez. Nitekim kadın hareketleri meselesi, Osmanlıdan

Türkiye’ye miras kalan meselelerden biridir. Hem Osmanlı hem de Cumhuriyet dönemindeki kadın hareketlerinin mücadelesinin hak ve hürriyetleri elde etmek konusunda ortaklaştığını görürüz. Bu mücadeledeki devamlılığa benzer bir şekilde erkek egemen düşünce yapısının da Osmanlı'dan Cumhuriyet'e aktarıldığını izleyebiliyoruz. Bu yüzden eşitlik mücadelesinin her iki tarafı açısından da Osmanlı'dan Cumhuriyet'e bir devamlılık olduğunu iddia edebiliriz (Çiçek, Aydın ve Yağci, 2015: 282-283).

Kadınların var olma mücadelesi hem Avrupa’da hem de Türkiye’de yüzyıllardır sürmektedir. Kadınlar mücadeleleri sonucunda birçok hak elde etmişlerdir. Tanzimat döneminden Cumhuriyetin ilanına kadarki süreçte Türk kadını bir taraftan temel haklarını alabilmenin, diğer taraftan korunmaya muhtaç, eve kapalı kadın algısını yıkmak için mücadelesini vermiştir. Erkek hâkimiyetini yıkmak adına öncelikle ekonomik bağımsızlığı için mücadele eden Türk kadını, daha sonra eğitim hakkı için mücadelede bulunmuştur. İslam hukukunun uygulandığı Osmanlı’da aile hukuku ile ilgili eşitsizliklerin ortadan kaldırılması için mücadelede bulunan kadınlar, 1917 Hukuk-ı Aile Kararnamesi ile kısmen de olsa bazı haklar kazanmışlardır. Fakat aile hukukundaki eşitsizlikler tam olarak giderilememiştir. 1926 tarihli Medeni Kanun da, ailede erkeğin üstünlüğünü bazı hükümleriyle korumuştur (Yürüt, 2017: 394).

Gelen her feminist dalgaın bir öncekini içini aldığını ve bu birikimin üzerine kendi dönemindeki gelişmelere paralel olarak yeni bir hakkı tanımlamaya çalıştığını görürüz. Birinci dalga feminizm sivil ve siyasi hakları odağına alırken, ikinci dalga feminizm bunların üzerine sosyal hakları ekleme mücadelesi vermiş; üçüncü dalga feminizm ise bu kadın mücadelesinin çerçevesini kültürel ve kimliksel boyutlara taşımıştır. Üçüncü dalga feminizm bize farklı kimlikten kadınların farklı sorunları olduğunu hatırlatmıştır (Özdemir ve Aydemir, 2019: 1706).

2.1. BİRİNCİ DALGA FEMİNİZM

Birinci dalga feminizm, temel olarak 1848’de Lucretia Mott ve Elizabeth Cady Stanton tarafından organize edilen Seneca Şelalesi Kongresi ile başlamıştır. Kongrede bulunan yaklaşık 200 kadın, “kadınların toplumsal, medeni ve dinî durumlarını ve haklarını” tartışmak amacıyla New York’ta bir kilisede toplanmışlardır. Katılımcılar belirli eşit haklar getiren 12 maddelik bir listede karar kılmışlardır. Bu maddeler arasında, erkek

egemen iktidarın ve "kamuoyunun" en fazla tepkisini çeken oy hakkı olmakla birlikte; hareketin üyeleri taleplerini bununla sınırlamamıştır. Mücadele hattının daha ileride kurulması gerektiğinin farkında olan hareket üyeleri oy hakkından başka, -dönemi için radikal olarak bulunabilecek- eğitim ve çalışma yaşamına ilişkin eşit fırsatlara sahip olma ve mülk edime haklarını da masaya taşımışlardı. Kadınların 1920'de oy hakkına kavuşmasının gerisinde bu mücadele stratejisi yatmaktadır (Grady, 2018).

Birinci dalga feminizmin ortaya çıkışının arkasında kadınların kamusal alandan dışlanıp özel alana hapsedilmesi yatmaktadır. Kadın hareketini bir araya getiren ilk olgu kadınların kamusal alanda yok sayılması olduğundan, 17. yüzyılda ilk kez fark edilmeye başlayan kadın hareketinin ilk talebi erkeğe özgülenen kamusal alanın kadınlara açılmasını talep etmek olmuştur. Birinci dalga feminizm hareketinin odağında kadının kültürel, sosyal, siyasal ve ekonomik alanda kendisine alan açması olmuştur. Birinci dalga feminist kadın hareketinin faaliyetlerini kısaca üç noktada özetleyebiliriz: Birincisi, kamusal hayat alanlarının kadınları da kapsayacak ve barındıracak biçimde yeniden düzenlenmesi, ikincisi siyasal egemenlik hakkına kadınların da ortak olması ve üçüncüsü ise, kadınların erkeklerle eşit yasal haklara sahip olmasıdır. Özetle, birinci dalga feminist kadın hareketi, ekonomik yaşamda var olmanın yanında, siyasal yaşamda ve hukuksal platformda erkeklerin seviyesine çıkmayı hedeflemiştir (Çaha, 2001).

19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyılın başlarında dünyanın farklı coğrafyalarında kadınlar toplu olarak bir araya gelip dernekler kurarak, erkeklerle eşit hakları elde etme isteklerini ifade ettiler. Birinci Dünya Savaşı sonrasında siyasal hakkın elde edilmesiyle sonuçlanan süreç, birinci dalga feminizmin temelini oluşturmuştur (Çakır, 2015: 418).

Bu süreçte belirginleşen birinci dalga feminist hareket, Wollstonecraft'ın *Vindication of the Rights of Women* (Kadın Haklarının Savunusu) adlı kitabında belirttiği istekler üzerinden vücut bulmuş, bu talepler genellikle kadınların oy kullanması, mülkiyet ve fırsat eşitliği haklarına ilişkin talepler olmuştur. Dönemin şartlarına göre bu talepler temel haklar niteliği taşımaktaydı. Feminist grupların; Fransa'nın İnsan Hakları Bildirgesi, Amerika'nın Bağımsızlık Bildirisi ve Doğal Haklar doktrini teorisi eserlerinde kadınlara ve kadın haklarına gerektiği kadar değinilmediğini düşünmeleri, onları siyasal, ekonomik ve sosyal alanlarda bir takım isteklerde bulunmaya itmişti (Taş, 2016: 167). Bazı toplumsal ve hukuksal baskılarla karşılaşan feminist eylemciler yardımıyla, tüm kadınlar, 20. yüzyılda seçme ve seçilme hakkını elde etmiştir (Kolay, 2015: 6).

Batı’da meydana gelen kadın hareketlerine paralel olarak ülkemizin kadınları, Tanzimat döneminde, içinde bulundukları toplumsal yaşamda yer alan koşullara karşı itirazlarda bulunmaya başlamışlardır. İkinci Meşrutiyet döneminde, modernleşmeye yönelik yapısal değişimler başlamıştır. Bu değişimlerle beraber, kadınların ev içinde anne ve eş olarak sınırlandırılmış yaşamları sorgulanmaya başlanmıştır. Kendilerine yönelik eşit olmayan sosyal şartlara karşı hak ve hürriyet isteklerini basın yoluyla duyurmaya çalışmışlardır. Osmanlı’da kadınlar, bir yandan duygu ve düşüncelerini yayımladıkları dergi ve gazeteler vasıtasıyla duyururken, diğer yandan kurmuş oldukları derneklerle örgütlü bir biçimde eyleme geçmişlerdir. Kadınlar, eğitim, kültür ve yardım amaçlı derneklerde etkin olmalarının yanında, ülke problemlerine çözüm arayarak, siyasal partilerle bağlantılı derneklerde de görev almışlardır (Çakır, 1996: 43-56).

Örgütlenmiş kadın hareketinin ilk aşamasını yardım dernekleri oluşturmaktadır. Kadınlar çeşitli etkinlikler sonucunda elde ettikleri para ve eşyaları fakir kadın ve çocuklara ulaştırmaya çalışmışlardır. Eğitim amacı ile kurulan derneklerle, her yaştan kadınların eğitimden yararlanması hedeflenmiştir. Bu amaçla okullar açılmış ve yoksul kız öğrencilerin ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır. Kadınların mesleki eğitim alarak iş yaşamına girmeleri amaçlanmıştır. Kültürel bakımından kadınların gelişmesini sağlamaya yönelik olarak kurulan dernekler de etkili olmuştur. Kütüphane, müze, laboratuvar ve atölyeler kurularak kadınların eğitilmesi ve onların toplumsal konumlarının iyileştirilmesi hedeflenmiştir. Kadınlar resim, edebiyat, İngilizce, müzik öğrenimi ve bilimsel araştırmalara teşvik edilmiştir. Siyasi partilerin kadın dernekleri, ideolojileri yönünde konferanslar vermişler, kadınlar bu partilerin faaliyetlerinde görev üstlenmişlerdir (Çakır, 1996: 43-56).

Birinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla, erkekler savaşa katılmışlar, kadınlar da evlerinden çıkartılıp fabrikalarda çalıştırılmaya başlanmıştır. Fakat kadınlara ödenen ücretler erkeklere aynı iş için ödenen ücretten daha azdı. Devam eden mücadeleler sonucunda 1918’de Versailles Antlaşması ile feministler, Milletler Cemiyeti’ne “eşit işe eşit ücret” prensibini yerleştirmeyi başarmışlardır (Anarkismo, 2019).

Fakat savaştan sonra erkeklerin işlerine dönüşüyle beraber kadınlar işten çıkarıldılar. Kadınlardan, istihdam imkânlarını erkeklere bırakmaları için evlerine dönmeleri istendi. Aynı zamanda ev kadınlığı ve annelik sorumluluğu yüceltilerek kamusal alandan kadınlar dışlanmaya çalışıldı (Kolay, 2015: 6).

Birinci dalga feminist harekette alınan en önemli sonuçlar; erkek egemen toplum düzenine karşı mücadele edilmesi, toplumsal konumda etkili olacak değişimin oluşmasının sağlanması, kadın haklarına ilişkin felsefi altyapı hazırlanması ve bizzat tepkisel bir durumun oluşmasının sağlanmasıdır (Millet, 2000: 63). Birinci dalga feminist harekette feministler, farklı ekonomik, siyasal, hukuki, sosyal isteklerini ortaya koyarak, kadınla erkeğin kamu ve özel alanlarda eşit hak ve özgürlüklere sahip olması amacıyla mücadelede bulunmuşlardır (Taş, 2016: 169).

Kadın sorunu çerçevesindeki eleştiriler sonucunda, dünyada 19. yüzyılın ikinci yarısında ve 20. yüzyılın başlarında kadınlar açısından önemli bir toplumsal hareket başlamıştır. Bu sosyal harekette esas amaç, kadınlar ve erkeklerin eşit hakları elde etmesini sağlamaktır. Bu amaç yönünde 1960'lara kadar yapılan mücadele, feminist kuramda birinci dalga feminizm olarak adlandırılmaktadır. Birinci dalga feminizm, ileri sürdüğü haklar bakımından hukukta var olan bir duruma dikkat çekmekteydi. Başka bir ifadeyle hukukta kadınların yer almayışı ve kadınların haklarının çok kısıtlı bir biçimde tanınmasıyla alakalı durumu ortaya çıkarmaktaydı. Birinci dalga feminist harekette kadınlar evlilikte velayet ve mülkiyet hakkı için mücadelede bulunmuşlar, fakat mücadeleleri yalnızca özel alanla ilgili haklarla sınırlı olmayıp çalışma, eğitim ve seçme ve seçilme haklarıyla da ilgili olmuştur (Uygur, 2011: 159).

5 Aralık 1934'te Anayasa'da yapılan bazı değişiklikler ile Türkiye'de TBMM tarafından kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. Batılı ülkelerin birçoğunda Birinci Dünya Savaşı sonrasında bu hak tanınmıştır. Kadınların en temel mücadelesi olan siyasal haklar elde edilmiş, fakat kadın hareketi bu kazanımdan sonra durgunluk devresine girmiştir. Bu durum; hem mücadele etmeyi gerektiren şartların ortadan kalktığına düşünülmesine, hem de dünya savaşlarından sonra ülkelerin gelişmesinin kadınlar için de önceliği olan bir sorun olarak görülmesine yol açmıştır (Kolay, 2015: 8).

2.1.1. Kadının Özgürlük (Yaşam) Hakkı

Yaşam hakkı, bir temel özgürlüktür, ayrıca birincil haktır (Savcı, 1980: 19).

“Temel hak ve özgürlükler, insanın doğuştan sahip olduğu, devredilemez, bölünemez ve evrenseldir ve öz itibarı ile devlete (otoriteye) karşı bireyin onurunu korur. Hak ve özgürlüklerin etkili bir şekilde yaşama geçirilmesi için, devletten bazı

durumlarda (yaşam hakkını ihlal etmeme gibi) hareketsiz kalması; bazı durumlarda da hakkın yaşama geçmesi konusunda aktif rol üstlenmesi (pozitif yükümlülük) talep edilir. İşte ayrımcılık konusu bu ikinci karakterin kamusal eylemlere baskın olmasını gerektirir” (Yalçın Elban, 2014: 36).

20. yüzyılın ilk yarısında, pek çok uluslararası beyanname ve belge, cinsiyet ayrımcılığını görmezlikten gelmeye devam etmiştir. Kadınların özgül haklarının genel bir “insan hakları” paketinde ele alınıp tanınması kabul görmüştür. Böylelikle, kadınların özgül durumlarından kaynaklanan problemlerin ifade edilmesi, tanınması ve dolaylı olarak da halledilmesi gecikmiş oldu. Fakat özellikle 1970’li yıllarda yükselen yeni ikinci dalga feminist akımın toplumsal bir harekete dönüşmesiyle bu konuda duyarlık ve bilinç arttı. Birleşmiş Milletler, 1979’da “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi”ni (CEDAW) üye ülkelerin imzasına açtı. Böylelikle, uluslararası hukukta, yer alan insan hakları belgelerinin, kadına ilişkin sorunları bütün olarak kapsamadığından özel düzenlemelere ve tedbirlere ihtiyaç duyulduğu kabul edilmiş oldu. Böylece uluslararası hukuk belgelerinde, “kadınların insan hakları” kavramı daha fazla yer almaya başladı (Berktaş, 2004: 8-9).

1980'lere kadar sosyal politikada hâkim olan bakış açısı ve düzenlemeler, kadınların aileye bağımlılığı güçlendiren, onları geleneğe dayanan toplumsal cinsiyet rollerine hapseden ve ister evde ister emek piyasasında cinsiyete dayalı iş bölümünü güçlendirmeye yönelik olmuştur. Bu düzenlemeler doğrultusunda ideal aileye göre erkek evi geçindirmekle, kadın ise ev ve bakım işleriyle yükümlü tutulmaktadır. Bununla beraber kadının geçimi ailenin erkek bireylerinin insafına bırakılmıştır (Kılıç, 2010: 23). Karşılıksız ev emeğinde güçsüzleşen kadınların, sosyal güvencesi olmayan düşük ücretli işlerde kesintili bir şekilde çalışarak aileye ve erkeklere bağımlılığı artmakta ve bu bağımlılıkları devam ettikçe iş piyasasındaki pozisyonları değişmeden tekrar karşılıksız emeğe mahkûm olmaktadır. Bu döngü günümüzde gittikçe yaygınlaşan bir hal olmaktadır (Acar Savran, 2009: 33).

Kadınların kamusal haklardan, sosyo-ekonomik ve kültürel imkânlardan erkeklerle eşit bir şekilde yararlanmasını sağlayan, yaşam koşullarını ve yaşam kalitesini iyileştirecek her türlü ilkeyi asıl stratejisi olarak benimseyen, toplumsal yaşam ve ekonomik hayatta kadının konum ve güç edinmesini kolaylaştıran, siyasete girmeyi teşvik ederek karar alma süreçlerine kadınları dâhil eden bir yönetim (Özden, 2009); kadınların yönetimde başarılı olmasına katkı sağlayabilecektir (Özmen, 2009).

Siyasal hayatta erkeklerin çok gerisinde kalan kadınlar seçme kararlarında genellikle kardeş, eş, baba, oğul ve çevrede bulunan etkin erkeklerin baskısı altında oy kullanmakta veya kullandırılmaktadır. Bu yaklaşım kadının ikinci planda yer aldığını göstermektedir. Kadınların (ikinci plandaki) önemi, toplumların kültürel yapılarına göre artmakta ve azaltılmaktadır. Kadınların toplumsal yaşamda yer alması, kadının ikinci plandan kurtularak erkekle eşit hak ve özgürlükleri elde etmesini sağlamaktadır. Bundan dolayı kadının ekonomik, kültürel, sosyal ve siyasal hayatta yer almasını sağlayacak önlemlerin alınması, ayrıca ekonomik ve yasal engellerin kaldırılması gerekmektedir. Kendisine sosyal hayatta yer bulan kadın daha etkin, başarılı, güvenli ve özgür bir yaklaşım sergileyebilecektir (Türel ve Çağlar, 2010: 22-23).

2.1.2. Kadının Seçme ve Seçilme (Oy) Hakkı

Kadınların oy kullanma hakları, 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlangıcında dünyanın bazı yerlerinde sorunsal bir durum olarak varlığını sürdürmekteydi. Avrupa’da önemli makamlarda yer alan kocaların eşleri, hiyerarşide belli bazı sınıflar içerisinde bulunan kadınlar oy kullanma hakkını elde ederken, diğer kadınların genellikle oy kullanma hakkı yoktu. Amerika’da ise kadınların ve siyahların oy hakkı yoktu. Oy kullanma hakkının “zenci (siyahi)” erkeklere verilmesi; beyaz ve zenci kadınların oy kullanma hakkı elde etmek için mücadeleye girişmelerine sebep olmuştur (Taş, 2016: 169).

Birinci dalga feminizmin en büyük başarısı, dünya genelinde bütün ülkelerde bir dalga halinde kadınların seçme ve seçilme haklarının kabul edilmesiyle gerçekleşti. Kadınlara oy hakkının verilmesini kabul eden ilk ülkeler, birtakım istisnalarla beraber, sivil hakların daha çok geliştiği ülkeler oldu. Kadınlar, bu ülkelerde 1920’lerin sonlarına kadar oy kullanma ve seçilme hakkına sahip olmuşlardı. Örneğin Yeni Zelanda 1893’de, Avustralya 1902’de, Norveç 1913’te kadınlar seçme ve seçilme hakkı elde etmiştir. Fransa’da bu hak 1946’ya kadar verilmemiştir Lihtenştayn’da hak tanıma süreci 1984’te tamamlandı. Afrika’da bazı koloni ülkeleri (Senegal, Liberya, Togo gibi) oy hakkını 1960’larda kadınlara genişletirken, öbür Afrika ülkeleri, bu süreci 1952 ile 1989 arasında tamamladı. Asya ülkelerinde oldukça erken tarihlerde seçme ve seçilme hakkı tanınırken (“Mongolya 1924, Sri Lanka 1931, Burma 1935, Filipinler 1937, Japonya 1945”) Arap ülkelerinde bu haklar daha sonra tanınmıştır. Suriye’de 1953, Tunus’ta 1958, Libya’da

1964, Irak'ta 1980 yıllarında kadınlara seçme ve seçilme hakkını tanıırken, Suudi Arabistan, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ("bu ülkede erkeklerin de seçme seçilme hakları yoktur") ve Kuveyt 'de kadınlar hâlâ bu hakları elde edememişlerdir. Türkiye'de ise kadınlar, öbür ülkelerle kıyaslandığında çok önceden, belediye seçimlerinde oy kullanmaya başlamış (1930), seçme ve seçilme hakkını (1934) elde etmişlerdir (Ayata ve Gölgelioğlu, 2011: 66-67).

17. yüzyıldan itibaren kadınlar bakımından en mühim konu eğitimdi. Kadınlar, annelik fonksiyonlarından dolayı çocukları daha iyi eğitebilmek için kendilerinin de eğitimden geçmeleri gerektiğini ifade ediyorlardı. 19. yüzyılda ise aynı hak isteği, ulus ve devletlerin gelişimine paralel olarak, daha iyi vatandaş yetiştirebilmek için analarında eğitilmesi gerektiği şeklini aldı. Fakat kadınlar yalnızca ulusun anaları olmaya razı olmayarak bizzat kendi vatandaşlık ve özerk insanlık taleplerinde bulundular. Böylece siyasal oy üzerinde netleşen kamusal hak mücadelesine giriştiler. Ancak, mülksüz erkeklere oy hakkı tanıyan eril soylu hâkimiyeti daha mülk edinen orta sınıf kadınlarına dahi oy hakkı tanımayarak erkek hâkimiyetinin bütün ayrımcılıklardan daha üstün olduğunu bir kez daha ortaya koydu. Örneğin Fransa'da 1789, 1848, 1870 devrimlerine var gücüyle ortak olan kadınların payına oy hakkından yoksun kalmak, politikada yer almaya kalkıştıkları ve böylelikle kadınlık erdemlerini unuttukları gerekçesiyle giyotine yollanmak veya ev kadınlığı rollerine geri döndürülmek düştü. Batı'da kadınların oy hakkını elde etmesi, önemli derecede, sadece I. Dünya Savaşından sonrasında savaştaki özverilerinin artık onların "rüşt"lerini ispatlaması gerekçesiyle mümkün olabilmiştir. Ancak kadınlar yoğun mücadelelerine rağmen Fransa'da ya da İsviçre'de daha da uzun bir süre beklemiştir (Berktaş, 2013: 5).

Kadın hakları konusunda, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e uzanan süreç, düşünsel temellerin meydana gelmesi açısından önemlidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu 1923 yılından sonraki ilk 10 yılda Atatürk'ün önderliğinde gerçekleşen reformlar, hem kadının yurttaşlık haklarını elde etmesini, hem de Türk toplumunun tekrardan yapılanmasını sağlamıştır. Böylelikle büyük bir sosyal değişim gerçekleştirilmiştir. 1922'de kabul edilen Medeni Kanun'la, küçük yaşta evlilik ve çok kadınla evlenme anayasadan kaldırılmış, miras hukukunda da kadın ve erkek için eşit haklar tanınmıştır. 3 Nisan 1930'da belediye seçimlerinde ve 5 Aralık 1934'te milletvekili seçimlerinde kadınlar seçme ve seçilme hakkına sahip olmuştur. Yerel seçimlerden sonra kadınlar Ekim 1933'te

Köy Yasasının değiştirilmesiyle köyde muhtar ve ihtiyarlar heyetini seçmek ve seçilmek hakkına sahip olmuştur (Gökçimen, 2008: 48-49).

Atatürk Devrimi, topluma özellikle Batı kaynaklı algılayışları işlemeye çalışmıştır, ancak bu algılayışları kendi toplumunun geçmişten gelen değerlerine göre şekillendirmiştir. Devrim'in kadına ve erkeğe yaklaşımı her ne kadar Batı'nın değerlerine göre geliştirilmek istense de, toplumda yer alan ataerkil zihniyetten kopulamamıştır. Ataerkil toplumda geleneksellikten gelen toplumsal cinsiyet rolleri ve ataerkil değerlere sadık kalarak, kadın haklarının elde edilmesi ve kadının topluma kazandırılması hedefi gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Atatürk devrimindeki "Kadınlık" algılayışı, Osmanlı algılayışından devrimci ve ilerici oluşuyla ayrılmakta olup, devrimle birlikte, geleneksel endişeleri bütünüyle üstünden atamayan ve erkek hâkimiyetini önde tutan toplumun yeniden şekillendirilmesine çalışılmıştır (Yılmaz, 2010: 209).

Türkiye'de kadınların siyasal temsili ile ilgili olarak, Gökçimen'in (2008: 49) verdiği karşılaştırmalı bilgiler şu şekildedir: "Türkiye'de kadınlar milletvekili genel seçimlerinde ilk kez 1935 yılında oy kullanmışlardır. Bu seçimlerde 18 kadın Milletvekili Meclis'e girmiş, kadınlar parlamentoda % 4.5 oranında temsil edilmişlerdir. Bu yıllarda Avrupa, Amerika ve Asya'daki birçok ülkede bu hakkın bulunmayışı konunun önemini daha da artırmaktadır. Aynı dönemde Fransız kadınları siyasal haklara sahip değilken, bu haklara sahip İngiliz kadınları ise % 0,1 ile % 2,4 oranında temsil edilmekteydi. Ancak, Türkiye'de 1934'te seçme ve seçilme hakkına sahip olmuş kadınlar, o günden bugüne kadar siyasi karar organlarında yok denecek kadar az oranda temsil edilmişlerdir. Bu şu anlama da gelmektedir: Kadınlar bu süreçte ne kendi yaşamları hakkında ne de Türkiye için verilen kararlara tam anlamıyla katılabilmişlerdir."

Osmanlı'nın son zamanlarında, Osmanlı kadınları, içinde bulundukları durumu anlamlandırma çabasına girerek Osmanlı devletinin yıkılışı ile kurulan yeni devlette söz sahibi olduklarını gösteren mücadeleler verdiler. Bu mücadelelerini, gerçekleştirdikleri mitingler ve derneklerle ortaya koyarak, Kadın'ın toplumun diğer yarısı olduğunu güçlü bir şekilde ortaya koydular (Yılmaz, 2010: 201).

Türk kadınına siyasal hakların verilmesi düşüncesi ilk defa 1923'te TBMM'de Milletvekili Seçim yasası görüşülürken dile getirilmiştir, ancak kadınların lehine bir sonuç alınamamıştır. Türkiye'de kadınlar ilk defa 1930 yılında belediye seçimlerine katılma hakkı elde etmiştir. 1934'te TBMM'ye kadar bir gösteri yürüyüşü yapan kadınlar

tüm siyasal haklarının tanınması talebinde bulunmuşlar. Mustafa Kemal Atatürk bunun üzerine kanun tasarısının hazırlanması yönergesini vermiştir. Böylece 1934 yılında kadınlar genel seçimlerde seçme ve seçilme hakkına nihayet kavuşmuştur (Konan, 2011: 166-168).

Kadınlar mücadeleleri sonucunda birtakım kazanımları elde etmişlerdir, bununla beraber Osmanlı Devleti kadınlara kısıtlamalar getirerek müdahalelerde bulunmuştur. Cumhuriyet'in ilanından sonra birçok kısıtlamadan kurtulan kadınlar kendi tabirleriyle 'hayat haklarını' kazandıktan sonra siyasal haklarını elde etmeye yönelik düşünmeye başlamışlardır. Kadınların dünyadaki oy hakkı mücadelesini yakından takip ederek, kendilerince zamanı geldiğinde bu doğrultuda çalışmalarda bulunmuşlardır. Türkiye 1934 yılında Mustafa Kemal Atatürk'ün çabalarıyla kadınlara dünya genelinde oy hakkı tanıyan 28 ülkeden biri olmuştur. Türkiye'de ve dünyanın her yerinde kadınlar, verdikleri ve vermeye devam ettikleri haklı mücadeleleri sonucunda haklarını kazanmışlardır (Yürüt, 2017: 395).

Kadınlar sandık başına ilk kez 3 Nisan 1930 tarihinde Belediye Yasası'nın tanıdığı haktan faydalanarak gittiler. Kadınlar, hem bildiriler yayınlarak hem de toplantılar düzenleyerek bu durumu kutlamıştır. Ekim 1933 tarihinde Köy Yasası'nın 20 ve 25. maddelerinin değiştirilmesiyle kadınlara köyde muhtar ve ihtiyarlar heyetini seçmek ve seçilmek hakkı sağlanmıştır. Ayrıca, 1934 yılında 1924 Anayasası'nın 10. ve 11. maddelerine eklenen "ve kadınlar" sözcükleriyle kadınlar TBMM için seçme ve seçilme hakkını elde etmiştir (Gökçimen, 2008: 20-21).

Kadınlarla erkekleri oy verme davranışı bakımından karşılaştıran 1960 ve 1970lerde yapılan pek çok çalışma, seçimlerde kadınların erkeklere kıyasla daha az sıklıkla oy kullandığını açıklamaktadır. Amerika, İngiltere, Batı Avrupa, İskandinav ülkeleri ve gelişmekte olan birçok ülkede yapılmış çalışmalarda, kadınların seçimlere daha az katıldıkları tespit edilmiştir. Yine bu çalışmalarda kadınların kocaları veya babalarının seçimleri doğrultusunda oy kullandıkları gözlemlenmiştir. Yani kadınların siyasal eğilimleri erkekler aracılığıyla belirlenmektedir. Ayrıca günümüzde, başta gelişmiş ülkelerde yapılan çalışmalar, kadın ile erkek arasında oy verme tutumu bakımından farkların olmadığını ortaya koymuştur. Kadınlar da erkekler kadar sık bir şekilde oy kullanmaktadırlar. Dolayısıyla günümüzde kadınlar ve erkekler arasında oy verme konusunda belirli bir farktan söz edemeyiz (Ayata ve Gölgeioğlu, 2011: 68).

2.1.3. Kadının Yönetimde Yer Alma Hakkı

Yönetim, cinsiyeti olmayan fakat bazı özellikleri kesinlikle yapısında bulundurması gereken bir olgudur. Ülkemizde özellikle kamu sektöründe bütün şartlar her ne kadar kadın- erkek eşitliği doğrultusunda yapılsa da pratikte yönetim basamaklarının erkek ağırlıklı biçimlendiği görülmektedir. Kadınlar hem ülkemizde hem de dünyada nüfus bakımından erkeklerle neredeyse eşit orandadır. Ancak bu eşitliğin çalışma hayatında, yönetimde ve siyasette gözlenmediği bir gerçektir. Kadın toplumun onayladığı temel niteliklerin dışında bazı sebeplerle çalışma yaşamına girmiş ve zamanla elde ettiği nitelikleri iş hayatına aktarmıştır. Başarı arzusu çalışma hayatında onu ilerletmiştir. Ancak "çalışan işçi" konumundan yönetici aşamasına gelmesi hep zor olmuştur. Hem kendisi ile ilgili problemlerle uğraşıp hem de toplumla karşı karşıya gelen kadının, kendini geliştirme aşamasında sektöre uğradığı dönemler olmuştur (Özmen, 2009).

Kadınlar, erkekler tarafından doğası gereği yönetmeye elverişsiz, az rasyonel olarak kabul edilmiştir. Bu anlamda, ekonomik, siyasal ve hukuksal açıdan kadınların en iyi şekilde erkek kardeşleri, babaları veya kocaları tarafından temsil edilebileceği iddia edilmiştir. Kadınlar ne yazık ki demokrasi bağlamında, kendi adlarına konuşup kendilerini temsil etme imkânını bulamamışlardır. Uzun yıllar boyunca bu çelişkiden ötürü, kadınların ayrı bir siyasi varlığından söz etmek mümkün olamamıştır (Sumbas, 2015: 106-107).

Kadının fiziksel ve biyolojik yapısı, aile içi sorumlulukları, dinsel faktörler ve toplum değerleri, kadının siyasette yer almasını olumsuz yönde etkilemektedir. Türk kadını, Atatürk inkılaplarıyla 3 Nisan 1930'da "Belediye Kanunu" ile belediye seçimlerine seçmen ve aday olarak katılmaya hak kazanmıştır. Bu kanun kadınların birçok ülkeden önce belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı kazanmasını sağlamıştır. Köy kanununda yapılan değişikliklerle 26 Ekim 1933'de kadınlar köylerde muhtar olma ve ihtiyar meclisine seçilme hakkını elde etmişlerdir. Asıl önemlisi de, kadınlara 5 Aralık 1934'de milletvekili seçme ve seçilme hakkının verilmesidir. Yapılan bu düzenlemelerle, Türk kadını birçok Avrupa ülkesindeki kadınlardan önce, siyasi haklar alanında önemli kazanımlara sahip olmuştur (Türel ve Çağlar, 2010: 20-21).

İnsanlık tarihi süresince, cinsiyete dayalı iş bölümü evrensel bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüz toplumunda ise cinsiyete dayalı işbölümü hiyerarşik bir şekilde erkeklerin yukarıda kadınların ise altta olduğu bir durumu işaret etmektedir. Oysa tarih ve antropoloji, bu iş bölümünün daima hiyerarşik olmadığını iddia etmektedir (Hartmann, 2011: 4).

Cinsiyet rollerinden kaynaklanan ayrımlar, çalışma hayatında hem kadın ve erkeğin farklı konumlandırılmasına hem de yönetim işinin cinsiyetlendirilmesine sebep olmuştur. Bilhassa ataerkil toplumlarda erkeğin hâkim olduğu çalışma hayatında, kadınların iyi yönetici olamayacağı fikrini aşılacak amacıyla kadınlar ev, aile ve çocuklarla ilgili rollerle ön plana çıkarılmıştır. Bu yaklaşım; çalışma hayatında yer alan, çalışan kadın ve özellikle kadın yöneticilerin sayısının düşük olmasına, kadınlarında çalışma hayatında genellikle kendi rollerine elverişli belli başlı meslekler yapmasına sebep olmuştur. Kadınların ev dışındaki çalışma hayatında elde ettikleri roller, geleneksel rollerine yakışır görülmeyle tepki çekmiştir. Özellikle erkeğe yakıştırılan yöneticilik, çalışma hayatında ikinci planda yer alan kadınların üstlenmeleri durumunda en çok tepki çektikleri rollerden biri olmuştur (Kızıldağ, 2018: 49-50).

Kadınların genel anlamda kamusal hayatta ikinci planda yer alması, kadınların siyasi hayata katılımında da kendini göstermektedir. Kadın erkek eşitliğini gerçekleştirmek amacıyla, kadına sağlanan siyasal haklar birçok ülkede ve Türkiye'de genel anlamda uygulanmamıştır. Yasalar bağlamında kadın erkek eşitliği temin edilmesine rağmen, uygulamada kadının siyasal katılımı erkeklere kıyasla yetersiz ve ikinci durumdadır. Dünya nüfusunun neredeyse yarısını kadınlar oluşturmalarına rağmen kadınların siyasette yer alma ve siyasi lider olma oranları çok düşüktür. Kadının özel hayatından kaynaklı sorumlulukları ve toplum tarafından aktarılan geleneksel rolleri sebebiyle kadın genellikle siyasetten uzak durmaktadır. Kadına toplum tarafından ev işi ve çocuk bakımı gibi rollerin sorumlulukları aktarıldığında kadın, erkekle aynı koşullarda çalıştığı halde kadınlık ve annelik gibi rollerini de gerçekleştirmek zorunda kalmaktadır. Günümüzde kadınlar toplum tarafından erkek işi olarak kabul edilen birçok işi yapabildiği halde, siyasette yeterince yer alamamıştır. Ancak erkekler, toplum baskısı ve yetiştirme tarzı sebebiyle kadına aktarılan rolleri üstlenmekten vazgeçerek kadına göre daha avantajlı bir durumda siyasette yer alabilmektedir (Türeli ve Çağlar, 2010: 18-19).

Kadınların toplumsal hayatta kendilerine has stilleri ile yönetici olarak çalışma hayatında yer alabilmesi için, ilk olarak cinsiyetçi kalıplardan kurtularak kendi özelliklerine sahip çıkmaları ve farkındalık oluşturmaları gerekmektedir. Kadınlar yalnızca kadın ve erkek arasındaki cinsiyetçi ilişkilerle değil, toplumsal hayatta var olan toplumsal ve kuramsal dinamikler bağlamında da değerlendirilmelidir. Kadınlara toplumsal ekonomik ve sosyal imkânlar temin edilmelidir; kadının öznelliğini sağlayacak farkındalığı kazanarak yönetime katılması, kadının yönetici olmaya çalışması sürecinde olumlu anlamda bir değişimi tetikleyebilecektir (Kızıldağ, 2018: 62-63).

Dünya, 1980'lerin ortalarından itibaren kadınların evlilik ilişkilerinde ve ailede güçlenmesi için gerekli düzenlemelere ve önlemlere yoğunlaştı. Kadınların karşılıksız ev emeği dünya genelinde zamanla dikkatleri üzerine çekerek, kısmi ev emeğinin telafisi veya karşılığı olabilecek değişimler, özellikle Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde yayılmaya başladı. Zira anneliğin ve tam zamanlı ev kadınlığının zamanı geçmişti. Kadınların iş hayatına girmesi gerekiyordu. Kadınların artık hem aile içerisindeki işlerini hem de ev dışındaki işlerini düzene koyacak aile ve iş hayatı uyumlaştırılmalıydı. Ancak öyle olmadı, kadınlar hem annelik yapacak hem de gelir getirecek bir işte çalışacak şekilde bir dönüşüm gerçekleşti (Feminist Politika, 2013: 22).

Türkiye'deki halka açık şirketlerin yönetim kadroları ve yönetim kurullarında, kadınlar şirket yönetimlerinde hak ettikleri derecede temsil edilmemektedir. (Yased Uluslararası Yatırımcılar Derneği, 2016: 7-8).Üst yönetim basamağında çalışan kadın sayısı 2004 yılından 2015 yılına kadar dünya genelinde yaklaşık %3'lük bir oranla artış göstermiştir. 2007 yılı diğer yıllara göre daha yüksek bir orana sahiptir. Bazı yıllarda artış gerçekleşse de dünya nüfusunun neredeyse yarısını oluşturmalarına rağmen kadınların üst yönetimdeki temsil oranı, oldukça düşük düzeydedir (Korkmaz, 2016: 99). Kadınların siyasette sendikalarda ve kamuda üst düzey görevlerde temsili çok düşüktür (Avrupa Komisyonu, 2010: 25). Günümüzde erkeklerin üst yönetimde kadınlara oranla çoğunlukta olmasının belli başlı nedenleri vardır. Bu nedenler; kadının tarih boyunca kalıplaşmış konumu, ulaştıkları yöneticilik organizasyonlarında, konumlarının bütünü yönetme olanağı tanımaması, kadınların resmi olmayan konularda erkek iş arkadaşları ile iletişim zorluğu çekmesi, erkeklerin kadınlarla beraber çalışmak istememeleri, iş ve kariyer tanımlarının erkek ihtiyaç ve değerlerine elverişli bir şekilde tanımlanması olarak açıklayabiliriz (Zel, 2002: 40).

2017 yılında yapılan çalışmaların verilerine göre kadınların iş hayatına katılım oranı ülkeler arasında büyük farklılıklar göstermektedir. Kadınların iş hayatına katılım oranı Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde %20'ler düzeyinde iken, bu oran İskandinav ülkeleri arasında %80'lere ulaşmaktadır. Bununla beraber kadınların işgücüne katılımında son 25 yıllık dönemde gelişen pek çok ülkede ciddi artışlar görülmektedir. Bu artışlarda, küresel ekonomik bütünleşme, kadınların eğitim seviyesinin yükselmesi ve değişen toplum değerlerinin önemli bir katkısı vardır. Ayrıca araştırmalar eğitim faktörünün, doğurganlık oranı, eşin eğitim seviyesi, ailenin ekonomik durumu ve kültürel değerlerin belirleyici diğer faktörler olduğunu göstermektedir (Akgeyik, 2017: 48).

Türkiye istatistik kurumu (TÜİK), 2020 yılına ait "İstatistiklerle Kadın" araştırması verilerine göre; kadın nüfusu 41 milyon 1698 bin 377 kişi, erkek nüfusu 41 milyon 915 bin 985 kişidir. Başka bir ifade ile toplam nüfusun %49,9'unu kadınlar, %50,1'ini ise erkekler oluşturmaktadır. 2019 yılında, Türkiye'de 15 ve daha yukarı yaştakilerin istihdam oranı %45,7 olmakla beraber bu oran kadınlarda %28,7, erkeklerde ise %63,1'dir. 2007 yılında kadın büyükelçi oranı %9,4 iken 2020 yılında bu oran %25,0 sı. 2007 yılında ise Erkek büyükelçi oranı %90,6 iken 2020 yılında bu oran %75,0 dır. 2020 yılında 584 milletvekilinden kadın milletvekili sayısı 101, erkek milletvekili sayısı ise 483 tür. 2007 yılında Meclise giren kadın milletvekili oranı, %9,1 iken bu oran 2020 yılında %17,3 oldu (Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2021). Bu değerlere bakıldığında günümüzde Türkiye'de sosyal ve ekonomik hayatta yer alan kadının siyasette yeterli ölçüde söz hakkını elde etmediği ortaya çıkmaktadır.

Türeli ve Çağlar'a göre günümüzde siyasal partiler kadına olan bakış açılarını değiştirdikleri iddiasında bulunsalar da siyaset yapma ve uygulama tarzları bunun aksini yansıtmaktadır. Bilinçli engellerle bu durum kolaylıkla gizlenilmektedir. Bu engeller sessiz, görünmezdir ve çoğunlukla bilinçaltındaki kodlarda gizlenmektedir. Siyasi partiler özellikle seçim zamanlarında kadınları görevinden uzak bir şekilde, sadece vitrin olarak kullanmaktadır. Günümüzde kadının siyasette yer almasını sağlamak amacıyla faaliyette bulunduğu düşünülen partilerin kadın kolları yalnızca seçim zamanlarında aktif hale getirilmektedir. Karar alma basamaklarında yer edinmek amacıyla bu partilerde performans gösteren birçok kadın listelerde ya yer alamamakta ya da listenin sonlarına yerleştirilmektedir (2010: 23).

2.1.4. Kadının Eğitimde Fırsat Eşitliği Hakkı

Eğitim, insanın doğumundan ölümüne kadar var olan bir süreçtir. Bu süreçte toplumu meydana getiren bireyler, içinde bulunduğu toplumu tanıma ve bu topluma katkı sunma becerileri edinmektedir. Geçmişten günümüze baktığımızda, her toplumda insan yetiştirme, toplumların en temel önceliklerinden biri olmuştur. Bu çalışmalar, toplumdan topluma farklılık göstermektedir. Bütün bu farklılıklardan yola çıkarak, her toplum farklı değer ve ölçütlerle eğitim anlayışını oluşturmuştur. Her toplumun en önemli amacı; kendi değerleri doğrultusunda belli bir insan modelini yetiştirmek olmuştur. Toplumların ve bireylerin daima gelişme, ilerleme gibi, amaç ve istekleri olmuştur. Bundan dolayı devlet düzeyinde başarılı olmayı sağlayacak yegâne koşulun eğitim olduğunu göz önünde bulundurmalıyız. Bir devlet ancak kültürlü nesiller yetiştirerek geleceğini güvence altına alabilir. Bundan dolayı eğitime gereken önemi vererek, bilgisini kullanabilen, donanımlı bireyleri devlete kazandırmak şarttır (Şenkaloğlu, 2021: 24-25).

Tarihsel olarak bütün toplumlarda eğitim kurumlarından faydalanmanın bir erkek ayrıcalığı olarak başladığı ve devam ettiği, kadınların ise bu kurumlara çok sonradan ve ciddi mücadelelerden sonra erişebilme hakkını elde ettikleri bilinmektedir. Dünyanın birçok ülkesinde, farklı toplumsal ekonomik bölgelerde, kırsal ve kentsel bölgelerde, etnik kümelerde, yerli, göçmen ve mülteci gruplarında eğitimden faydalanabilen kadınların sayısı, halen aynı gruptaki erkeklerle eşit değildir. Eğitime ulaşma, özellikle de kadınlar için, sınıfsal eşitsizliklerle yakından alakalıdır. Şehirlerdeki kadınların kırsal alanlarda yaşayan kadınlara göre eğitime ulaşma imkânları daha fazla ve eğitimde yer alma süreleri daha uzundur. Değişik yörelerdeki çocuk işgücü talebi, şiddet ortamı, güvensizlik ve ulaşım sorunları, ataerkil aile yapısı ile kültür de kız ve erkek çocukların okullu olmasında önemli farklar oluşturmaktadır (Göğüş Tan, 2011: 86-100).

Eğitim, bireyin yaşamını sürdürmesinde, toplumun bir üyesi olmasında, kendini geliştirme ve toplumla uyumlu yaşam ihtiyaçlarını karşılama doğrultusunda önemli bir paya sahiptir. Bu durum, her insanın eğitilme hakkını ve ihtiyacını gündeme getirmektedir. 19. yüzyıla kadar insanın eğitim hakkı sadece yöneticilere, soylulara ve varlıklılara sağlanırken, halkın eğitilmesi fikri 1789 Fransa Devrimi ile hayata geçmiştir. “Daha geniş olarak eğitim hakkı, Birleşmiş Milletlerce benimsenen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim, Kültür Örgütü’nün (UNESCO)

ve Avrupa Konseyi'nin temel ilkelerinde, İnsan Hakları Helsinki Son Senedi'nde, Paris Antlaşması'nda, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı belgelerinde yer almıştır.” Eğitim hakkının kullanılması bakımından toplumda bazı problemler yaşanabilmekte ve bazı engellerle karşılaşılabilir. Bu engeller muhtemelen toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve/ya da cinsiyetçi yaklaşımlardan kaynaklanmaktadır (Özaydınlık, 2014: 95-96).

18. yüzyılda Avrupa'da kadın, hem eğitim konusundaki bazı hakları elde etmiş hem de sosyal yaşama katılmaya başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun bu dönemde Batı dünyası ile askerî ve kültürel ilişkilerinin gelişmiş olması, Türk aydınının da “kadın hakları” sorunuyla karşı karşıya gelmesini sağlamıştır. Böylelikle, kadının eğitimi ve toplumsal hakları konusunda entelektüel düzeyde yeni düşünceler meydana gelmeye başlamıştır. Kadın hareketinin ortaya çıkması bütün dünyada neredeyse aynı seyrinde gerçekleşmiştir. Türk kadını için bu sürecin başlangıcı eğitim, hukuk, siyaset, ekonomik ve toplum yapısı açısından gelişme ve değişme devrinin başladığı İkinci Meşrutiyet dönemi olarak görülmektedir. Osmanlı'da, 19. yüzyılın özellikle ikinci yarısından itibaren hukuk ve eğitim alanında yapılan reformlarla kadının ev dışına çıkması sağlanmış, kadının örgütlenmesi ve siyasallaşması teşvik edilmiştir. Bu dönemde kadınlara ilk kez ilköğretim üzerinden eğitim olanağı sağlanmış, kızlar için de rüştiyeler ve Dârülmualimât açılmıştır. 1876 yılında kabul edilen Kanun-i Esasi' ile kızlar ve erkekler için ilköğretim zorunlu hale getirilmiştir. Bu gelişmeler Osmanlı'da eğitim alanında önemli adımlar olarak kaydedilmiştir. Rüştiye ve sıbyan mektepleriyle kız meslek okullarına öğretmen yetiştirmek için kurulan Dârülmualimât aracılığıyla, ülkede kadın öğretmen sayısında ve rüştiyelerdeki kız öğrenci sayılarında artış gerçekleşmiştir. Mezun olanların resmen atanmaları, kadınların çalışma yaşamına atılmalarını da teşvik etmiştir (Gökçimen, 2008: 47).

19. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra Osmanlıda ilerleyen modern toplumsal yaşamda kadınların emeğine ihtiyaç duyulduğundan 1842 yılından beri kadınlar kamusal alanda devlet tarafından eğitim almaya başlamıştır. Devlet tarafından kadınlara başta sağlık alanında, daha sonra eğitim ve sanayi alanlarında eğitim imkânları sunulmuştur. 19. yüzyılın ortalarından itibaren devlette, özellikle kadın konusuna önem verilmeye başlanmış, kadınlara değişik alanlarda eğitim imkânı sunmanın yanında, geleneksel hukuk alanında da kadınların lehine düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. Birinci

Meşrutiyete kadar hukuksal düzenlemelerle kadınların konumunda, toprak, miras ve eğitim bağlamında bariz bir gelişme görülmüştür. Kadınlar yeni düzeltmelerle mirasa ortak oldukları gibi, kadınlara temel eğitimin verilmesi de zorunlu hale getirilmiştir (Çaha, 2001).

Eğitim, bireyin ve toplumun sosyal sermayesinin geliştirilmesiyle beraber ilerlemenin ve güçlenmenin sağlanmasında büyük önem taşımaktadır. Eğitim, insanın kendi gücünü/güçsüzlüğünü belirleyen etkenleri fark edebilmesi ve bunları dönüştürebilmesi için belli bir ortam oluşturur. Bilgi edinme ve toplumdaki karar alma süreçlerinde yer almanın en önemli anahtarlarından biridir. Eğitim, uluslararası alanda insani gelişmeyi ölçen esas göstergelerden biridir. Bu mevzuda kadınlar ve erkekler arasında bulunan ayrımların kaldırılması “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi” (CEDAW), Pekin Eylem Planı ve Binyıl Kalkınma Hedefleri gibi temel antlaşmaların prensipleri arasında yer alır. Eğitimin her seviyesindeki eşitsizlikler, kız çocukları ve kadınların toplumsal hayatlarının tüm alanlarındaki fırsat ve olanakları olumsuz etkiler (Göğüş Tan, 2011: 100).

Birinci Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'in ilanına kadar süren dönemin kadın hareketi açısından önemli bir evre olduğu düşünülmektedir. Kadınların özel alandan kamusal alana taşması talebi ilk defa bu dönemde gerçekleşmiştir. Bu dönemde kadınların kendi başına bir özne olmasının arkasındaki önemli olgulardan biri özellikle kadınların eğitiminin rejim açısından önem verilmesiydi. İmparatorluğun merkezinde ve merkezine yakın Bursa, İzmir, Selanik gibi şehirlerde eğitimli bir kadın topluluğun ortaya çıkması bu dönemde vuku bulmuştur. Fatma Aliye, Halide Edip, Nezihe Muhittin ve daha nice eli kalem tutan, edebi eserler verebilen, çeviriler yapabilen kadın bu dönemde ortaya çıkmıştır. İkinci Meşrutiyet'in mümkün kıldığı demokratik ortamda üzerinden en çok tartışılan konulardan biri kadın meselesiydi. Osmanlı'nın farklı siyasi çevrelerine ait aydınların tümü kadın meselesini gündemde tutacak yazılar kaleme alıyordu. Kadın meselesinin önemli bir konu olması konuyla alakalı yayınların fazlalığından da anlaşılabilir. Yapılan çalışmalar bu dönemde kadın mevzuuyla ilişkili otuzun üzerinde gazete veya derginin yayın hayatında yer aldığını tespit etmiştir (Çaha, 2001).

Türkiye’de eğitim, Osmanlı’dan günümüze kadın hareketinin ilk sıralarında yer alan meselelerindendir. Anayasada (md. 42), birey için sosyal ve ekonomik insan haklarından ve devlet açısından başta yer alan görevlerden biri olarak açıklanmaktadır. İlköğretim,

"kız ve erkek bütün yurttaşlar için zorunlu olmakla beraber devlet okullarında parasız"dır. 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Yasasında ise eğitim fırsatlarının tüm kadınlar ve erkekler için eşit olduğu (md. 8), eğitim kurumlarının dil, din, ırk ve cinsiyet farkına bakmaksızın herkese açık olduğu, karma eğitimin her seviyede ana ilke olduğunu ifade etmektedir (md. 4) (Göğüş Tan, 2011: 101).

2.2. İKİNCİ DALGA FEMİNİZM

Feminizmdeki ikinci dalganın 1960'lardan başladığını, 1990'lara kadar da devam ettiğini söyleyebiliriz. İkinci feminist dalganın gündemindeki konuları, medeni haklar, savaş karşıtı hareketler ve çeşitli azınlıkların kültürel mücadelesi şeklinde özetleyebiliriz. İkinci dalganın elini güçlendiren olgulardan biri ise aynı dönemde "yeni sol" olarak adlandırılan hareketin ortaya çıkışı olmuştu. Yeni politik ortamın sayesinde cinsellik ya da üreme gibi meseleler üzerinde de radikal talepler sürülebiliyordu. Bu feminist hareketin enerjisinin çoğu, cinsiyetten ayrı olarak toplumsal eşitliği koruması altına alan "Eşit Haklar Değişikliği Anayasasına" geçmeye odaklanmıştır (Rampton, 2015).

Bilinen tarih süresince kadınların ezilmeye ve ayırimcılığa karşı düzenli bir karşı çıkışı her daim var olmuş değildir. Çünkü gelişmiş bir feminist sürecin meydana gelmesi, kendi ekmeğini kazanan ve ekonomik bir olanağa sahip yeterli sayıda kadın grubunun var olmasına bağlıdır. Yalnızca bu tür ön şartların bulunması durumunda kadınlar, ataerkil düzene karşı düşünsel ve sosyal bir karşı çıkışı ortaya koyabilirler. Batı'da bu ön koşullar 17. yüzyıldan itibaren ortaya çıkmaya başlar ve daha önce meydana gelen feminist yapıtların ötesine geçen düzenli bir feminist kuramın doğuşu da 18. ve 19. yüzyıllarda gerçekleşir (Berktaş, 2004: 4).

İkinci dalga feminist hareket, belli başlı özelliklerin netleştiği, farklılaştığı bir süreçte gelişti, hareket birinci dalga feminizme göre daha fazla radikalleşti. Birinci dalga feminizmden farklı eylem ve söylem yaklaşımları da mücadele alanında yer aldı. Kadınlar deneyimlerini anlatmak amacıyla farklı ülkelerde ve coğrafyalarda bilinç yükseltme toplantıları düzenlediler. Kendi sözlerini anlatabildikleri farklı yayınlar çıkardılar. Kadına yönelik şiddet, kürtaç ve taciz gibi konular çerçevesinde kampanyalar hazırlayıp örgütlendiler (Çakır, 2015: 437).

İkinci dalga feminizmi birinci dalgadan ayıran en önemli nokta birinci dalganın referansının erkek olmasıdır. Amaç kadınların erkeklerle benzer statüye kavuşması olmuştur. 1960'lardan sonra ortaya çıkan ikinci dalganın hedefleri ise bu talebi aşmıştır. Artı referansı erkek değil kadın olan ikinci dalga için erkek zayıf bir figür olarak görülmektedir. Bu hareketin karakterini ortaya koyan en önemli ifadelerden biri olan "kadının kurtuluşu" kavramı ile kadınların erkeklerden ayrılması ve erkek üstünlüğünü sağlayan kurumlardan soyutlanması sağlanmaya çalışılmıştır. İkinci dalga feminist kadın hareketi erkek merkezli ataerkil (patriarkal) kültürün egemen olduğu aile, okul, kilise ve devlet gibi bütün kurumlarda kadınları kendi özgün kimlikleriyle kamusal hayatın içine almayı amaçlamıştır. İkinci dalga feminist kadın hareketinin gayesini kadınlardan meydana gelen 'dişi bir kamusal yaşam alanı oluşturmak' şeklinde özetleyebiliriz (Çaha, 2001).

İkinci dalga feminizm, 1960'lı yılların sonlarında Batı'da ivme kazanmıştır. Kadınlar, kanunlarla sağlanan eşit şartlara rağmen, erkeklerden farklı yaşam koşullarına sahip olmuşlardır. Kadınlar, kendilerinden uymaları beklenen sosyal ilke ve kuralların biyolojik cinsiyetlerinden kaynaklanmadığı ve ataerkil düzenin bir ürünü olduğunun farkına vardılar. Bu durum, feminist yazar Simone de Beauvoir'ın ünlü sözü "Kadın doğulmaz, kadın olunur" sözü ile sloganlaşır (Kolay, 2015: 8).

1960'lı yıllarda Batı ülkelerinde meydana gelen gelişmelerden kadınlar da doğrudan etkilenmiştir. Kadınların güvenli doğum yapmalarında etkili olan teknolojik gelişmeler özellikle, bu dönemde ortaya çıkmıştır. Kadınlar bu alandaki teknolojik ya da alternatif sistemlere/ilaçlara ulaşmakta ve kullanmakta zorluklar yaşamaktaydılar. Kadın grupları alternatif imkânların tüm kadınlara sunulması ve pek çok ülkede bulunan tutucu ve baskıcı kanunların ortadan kaldırılması amacıyla mücadelede bulunmuşlardır. Kadınlar erkelerle eşitliği yasalarla her ne kadar garantilemişse de yaşamsal pratikleri bakımından erkeklerden farklılıklar bulunmaktaydı. Kadınlar bu durumu, toplumda bulunan normların uygulanış biçiminin biyolojik cinsiyetten kaynaklanmadığı ve bütünüyle ataerkil bir düzenin normları olduğu şeklinde yorumladılar (Taş, 2016: 169-170).

Kadınlara zamanla, siyasi yapılar içinde yer alma, çalışma yaşamına katılma, eğitim alma ve kendilerini güzel sanatlar alanında geliştirme hakları sağlanmıştır. Fakat kadınlar, kanunlarla sağlanan bu hakları; hâlen yerleşik toplumsal düzen, gelenekler ve cinsiyetçi yaklaşımlardan dolayı yaşam pratiklerine tam anlamıyla geçirememektedir. Ayrıca

ataerkil düzenin hüküm sürdüğü ev içi alanlarda eşit olmayan roller de söz konusudur. Bununla beraber “Özel alan” olarak adlandırılan ev içi alanların o kadar da özel olmadığı ileri sürülmüştür. Bu durum Carol Hanish’in “Özel olan politiktir” sözü ile sloganlaşır (Donovan, 2005: 273).

Kadınların seslerini duyurabilmek amacıyla bazı örgütler kurdukları, bu örgütlerden birinin de, Betty Friedan tarafından “ABD’de 1966 yılında kurulan NOW (National Organisation of Women-Ulusal Kadın Örgütü)” olduğu bilinmektedir. Başta evli ve çocuklu kadınları bir araya getirmeye çalışan örgüt, üye sayısını 1971’de 10 bine ulaştırmıştır. NOW, kadınların insan haklarını vurgulayarak, ücret eşitliğini, çalışma yaşamına girebilmeyi, aile hukukunun eşitlikçi açıdan incelenmesi ve medyada yer alan cinsiyetçi temsillere son verilmesi talebinde bulunurlar (Michel,1997: 83-85).

Bedenlerinin erkek denetiminden çıkarılması talebinde bulunan kadınlar, Batı’da, cinsellikle doğurganlığı birbirinden ayırmak amacıyla doğum kontrolünün yaygınlaştırılması talebini gündeme getirmişlerdir. Tam anlamıyla güvenli bir doğum kontrol düzeni, halen meydana gelmediği için kadınlar, kürtaj hakkının tanınmasını ve kendi bedeni üstünde söz sahibi olmayı istemiştir. Kadınların bunun için verdiği mücadele sonucunda “Kürtaj hakkı, İngiltere’de 1967, ABD’de 1973, Fransa’da 1975, İtalya’da 1978” (Kolay, 2015: 8) Türkiye’de ise 1983’te yasallaşmıştır (Taş, 2016: 170). Diğer yandan Avrupa ülkelerinde de ayrımcılığa karşı mücadelede bulunmak amacıyla, örgütler kurulmuş ve dergiler yayınlanmıştır. Üniversitelerde “Kadın Çalışmaları” bölümleri ile “Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezleri” açılmış olup feministler; bilim dalları, edebiyat, medya, sanat ve kültür alanlarında, kadın sembollerini sorgulamaya başlamışlardır. Ders kitaplarındaki, toplumsal cinsiyet rollerinin güçlendirildiği cinsiyetçi değerleri deşifre etmişlerdir. Feminist araştırmacılar ve akademisyenler, bilimsel, sanatsal ve düşünsel alanda yaptıkları araştırmalarla, cinsiyetçi yapılanmadaki kodları ortaya çıkarmışlardır. Kuşkusuz en önemli mücadele alanlarından biri kadına dönük her türlü şiddeti önlemektir. Bu şiddetin farklı yüzleri olan, aile içi, cinsel, fiziksel, ekonomik ve psikolojik şiddete karşı önemli kampanyalar düzenlenmiştir. Şiddet meselesiyle ilgili yaratılan farkındalık sayesinde şiddeti önlemeye dönük yasalar çıkarılabilmektedir (Kolay, 2015: 9).

Feminizm bu dönemde belli başlı bir grup kadına özgü değil, bütün kadınlar için uygulanmakta ve kadınlarla bu mücadele yapılmaktaydı. Bu durum, farklı dünya algıları,

farklı siyasi ve toplumsal kültürleri, farklı yaşam tarzları olan kadınlara birbirlerini tanıma ve anlama imkânını sağlıyordu. Cinsellik ve kadını ilgilendiren bütün konularda kadınlar, özellikle yasaklanmış ve baskı altına alınmış tüm alan ve boyutların politikasını gerçekleştirme yönelimi içindeydiler. Kadınlar farklı algılara sahip gruplardan oluşarak bir anlamda “bilinç yükseltme” işlevini yerine getirmişlerdi. Bu durumda bilinç yükseltme; sosyal ve toplumsal alandaki cinsiyet rollerinin kişiler üzerindeki etkilerini sorgulamaya, farklı yaklaşımlara sahip kadınların kendilerini tanımalarına vesile oluyordu. Bu durum aynı zamanda “kız kardeşlik” iddiasını ortaya çıkarmış ve 1968 sonrasında önemli bir şekilde gelenekselleşmiştir (Taş, 2016: 170-171).

İkinci dalga feministleri, cinsler arasında toplumsallaştırma yoluyla ortaya çıkan eşitsizlikleri kadının ezilmesinin temel sebebi olarak görmüyorlardı. Aksine kadınların erkeklerden farklı taraflarının olmasını, kadın özgürlüğünün tohumları olarak görmekteydiler. Erkeklik ve kadınlık arasında bulunan kutuplaşmayı daraltmak yerine, kadınların psikolojik ve tarihsel deneyimleri içinde kendilerine güç verecek yönleri bulup açıklamaya çalışıyorlardı (Kılıç, 1998: 359).

Bununla beraber, toplumun dönüşümünü amaçlayan kapsamlı, radikal ve reformcu talepler ikinci dalga feminist hareket içinde söz konusu olmuştur. Feministler bu dönemde hem bilim ve ideoloji hem de özel hayat ve siyasi alanlarda mücadelelerini sürdürmüşlerdir. Bu mücadeleler boyunca birçok yayınlar, örgütlenmeler ve eylemler ortaya koymuşlardır. Mücadelelerinin en temel amacı ise, ataerkil oluşumları her alanda ortadan kaldırmaktır. Fakat feminizm adı altında, farklı dünya görüşü ve ideolojilere sahip kadın grupları arasında, ayrılıkçı ya da farklı düşünsel esaslara dayanan anlayışlar meydana çıkmıştı. Diğer bir açıklamayla, bu dönem feminist hareketinde farklı anlayış ve ideolojilere sahip kadınların bulunması kendi içerisinde tartışmaları da beraberinde getirmiştir (Taş, 2016: 171).

İkinci dalga feminist hareket, ilk dalga feminist hareketle kıyaslandığında ekonomik, siyasi ve toplumsal bakımdan farklılıklar göstermektedir. Yasal haklar kadınlarca büyük oranda kazanıldıktan sonra, refah devletinin sağlamış olduğu imkânlarla eğitim oranlarının kadınlarda gittikçe yükseldiği, ayrıca refah devleti organizasyonlarıyla Avrupa’da yaşam standartlarının epeyce geliştiği ve tıptaki gelişmeler doğrultusunda bireyin bedeni üzerindeki denetiminin arttığı bir dönemde ikinci dalga feminist hareket şekillendi. 1960’lar, dünyanın pek çok yerinde, ırkçılık, nükleer enerji ve savaş karşıtı

pek çok sosyal hareketin hızlandığı bir dönem olmuştu. Hukuksal alandaki eşitliğin, kadınların hem sosyal alandaki problemlerine hem de erkek hâkimiyetinin yerleşik sosyal uygulamalara çözüm sunamadığını ayırt eden ikinci dalga feminist hareket, mücadele konularını, mücadele alanını ve mücadele yöntemini kalıcı bir biçimde değiştirmiştir. İkinci dalga feminist hareket, gündemini, özel alan ve özel alanda var olan eşitsizlikler doğrultusunda şekillendirmiştir (Ayata ve Gölgelioğlu, 2011: 67).

İkinci dalga feminizm, dünyanın neredeyse her yerinde kadınların isteklerinin benimsenmesine, kadın tarihinin araştırılıp feminist teori ve uygulamanın geliştirilmesini sağladı. Dönemin “özel olan politiktir” sloganı, sadece kamusal alandaki eşitliği değil, özel alanla beraber cinsiyete dayalı iş bölümünde de dönüşümü talep ediyordu. Bu amaca varmak için, tüm kadınların ortak bir ezilmişlikle karşı karşıya kaldıklarını ve dolaylı olarak menfaatlerinin de ortak olduğunu ima eden “kız kardeşlik” kavramı ortaya atılıyordu. Bu açıdan, 1960’lı yıllardan beri gelişen feminizm; teori ve uygulama bakımından daha evvelki feminizm biçimlerinden farklıydı. Kadınların, kadın olarak ortak menfaatlerini koruyan bu hareket, erkek hâkimiyetine karşı güçlü bir muhalefeti meydana getirmeyi başarmıştı. 1970’lerin sonlarından beri feminist muhalefet, akademik çalışmalara da yansdı ve edebiyat çalışmalarından toplumsal politika ve toplumsal tarihe kadar pek çok disiplini etkiledi. Bununla beraber pek çok sayıda kadın merkezli önceliğin ve projenin (özellikle öğretim etkinlikleri, yayınlar, forumlar, konferanslar vb.) hayata geçirilmesini sağladı (Berktaş, 2013: 6).

"Özel olan politiktir" sözü ile akıllarda yer edinen sloganın arkasında ikinci dalganın en önem verdiği meselelerden biri vardır. İkinci dalga feminizme göre özel alanı da siyasetten ve iktidar ilişkilerinden soyutlamak mümkün değildir. Belki yerleşik hayata geçildiğinden beri özel alan olarak adlandırılan evin içindeki roller de cinsler arasındaki eşitsiz ilişkiyi yeniden üretiyordu. Özel alanda üretilen bu roller sosyalleşme vasıtasıyla kuşaktan kuşağa aktarılıyordu. 1969 yılında New York’ta toplanan kadın kurultaylarıyla 1970’de Oxford’da düzenlenen kadın kurultaylarının isteklerine bakıldığında, kürtaj hakkı, doğum kontrolü araçlarına ücretsiz erişim ve çocuk bakımı gibi hususların önemli konular düzeyine geldiğini görebiliriz. Bu dönem feminist akımında en etkili olan iki eser, Fransız filozof Simone de Beauvoir’ın ve Amerikalı Betty Friedan’ın sırasıyla “İkinci Cins (Le Deuxieme Sexe)” ve “Kadınlığın Gizemi (The Feminine Mystique)”dir. Bu

kitaplar da kadın olmanın erkek nüfuzlu bir toplumda ne anlama geldiğini ve kadınlık konumunu sorgulamaktadırlar (Ayata ve Gölgelioğlu, 2011: 67-68).

İkinci dalga feminist hareket, hakikati, özgürlüğü, baskıyı, bilimi, bireysel hak ve özgürlükleri tarif etmede kendi mücadelesini veren Batı kültürü içinde üretilmişti. Hareket, bütün kadınların sadece kadın olmalarından kaynaklanan ortak faydaları olduğunu göstererek erkek hâkimiyetine karşı ortak bir mücadelede örgütlenmeyi amaçlamıştı. Hareketin herhâlde en büyük zorluğu, bölünmüş bir dünyanın güçlü (yetkili) ülkelerinde ve bölünmüş toplumların görece imtiyazlı kadınları arasında ortaya çıkmış olmasıydı (Berktaş, 2013: 12-13).

İkinci dalga feministler, birinci dalga feministlerden farklı olarak, teori ve eylem bakımından kendi aralarında farklılaşmışlardır. Ancak birinci dalga feministlerden en mühim farklılıkları, ifadelerinde kadın cinselliğine yapmış oldukları vurgudur. Böylelikle, kürtaj, doğum kontrolü, annelik hakları gibi konulara ilişkin tartışmalar başlatmışlardır. Kamusal alanda kadınların çalışma yaşamına bağlı olarak eşit işe eşit ücret, kadınlara kapalı olan çalışma alanlarının açılması, ikinci dalga feminist hareketin mühim konularındandır. Özel alana bağlı olarak hane içi emeğin ücretlendirilmesi, devlet desteği ile çocuk bakım hizmetleri, erkeklerin de ev-işlerine ve çocuk bakımına yönlendirilmesi konusundaki eylemler, kadınların hane içi alandaki geleneksel mesuliyetlerinin tekrardan ele alınmasını sağlamıştır (Uygur, 2011: 159).

2.2.1. Cinsellik ve Doğurganlığı Birbirinden Ayırıştırma Mücadelesi (Kürtaj ve Doğum Kontrolü)

Kürtaj, bir taraftan annenin kendi beden bütünlüğü üstündeki söz hakkı, diğer taraftan ise dünyaya gelmesi mümkün olan bir çocuğun yaşam hakkını içermesi sebebiyle yüzyıllarca tartışılacak bir olgudur. Tarihsel sürece baktığımızda söz konusu durumun, din adamları, politikacılar ve de filozoflar aracılığıyla sürekli olarak tartışıldığı görülmektedir. Roma İmparatorluğu dönemlerinde kürtaj, bir taraftan normal bir tıbbi müdahale olarak görülürken diğer taraftan da aile planlamasının bir parçası olarak görülmekteydi. Bununla beraber özellikle üç büyük semavi dinin de kürtaj olgusuna oldukça mesafeli olduğu bilinmektedir. Fakat kürtajın, ülkelerin ceza hukukunda yer

almaya başlaması 19. yüzyıla rastlar. 20. yüzyıla gelindiğinde ise, sözü edilen cezaların neredeyse birçok ülkede hafifletilmesi söz konusu olmuştur (Şen, 2015: 11-12).

Semavi dinlerin kürtaj meselesine yaklaşımına gelecek olursak, üç dinin de insan hayatını kutsal kabul ettiğine dair bir görüş bulunmaktadır. Bu dinlere göre suçsuz bir insanın öldürülmesi günah olduğundan, anne karnındaki ceninin alınması da insan öldürme ile bir tutulmuştur. Bu dinlere ayrı ayrı inceleyecek olursak Hristiyanlık ve Yahudilikte tanrının kendi suretinde yarattığı bir varlığın yok edilmesi kutsal bir emanete ihanet etmek olarak görülmüştür. İslam hukukunda ise cenine zarar verilmesi ayrıca cezaya tabi tutulmaktadır; ceninin ölmesine neden olan kişi ya da kişilerin diyet ödemesi ve kefaret orucu tutması gerektiği hükmedilmektedir. Her üç dine göre anne yaşamı için tehlike meydana geldiğinde hamileliğin sonlandırılmasına izin verilmektedir. Çünkü anne hayatı ceninden önce gelmektedir. Her üç din de doktorlar aracılığıyla özürlü olduğu teşhisi konulan fetüsün kürtajına olumlu bakmamaktadır. Her üç dinin ilahiyatçılarının çoğunluğu gayri meşru ilişkiler sonucunda meydana gelen hamileliklerin sonlandırılmasını onaylamamaktadır (Bader, 2019: 134-135).

Kürtaj, tarih süresince farklı yorumlara tabi kılınmış ve yasal düzenlemelerin mevzusu olmuştur. Bununla beraber, tıbbi ve teknolojik ilerlemeler doğrultusunda, kürtaj yasalarının kapsamı da genişletilmiş ve kürtaj düzenlemeleri çok katmanlı hâle getirilmiştir. Kürtaj, farklı tarihsel dönemlerde, çeşitli kültürel ve siyasi yorumlara bağlı kalsa da kürtajla ilgili kapsamlı devlet politikalarının geliştirilmesi biyopolitik iktidar kontrolünde gerçekleşir. Kürtaj düzenlemelerini titizlikle incelediğimizde, kürtajla ilgili ilk hukuki düzenlemelerin cezai yaptırımlar olduğu dikkat çekmektedir. Kürtajın öncelikle cezai yaptırımlar üzerinden hukuki bir zemine aktarılması, yasa koyucuların doğurganlığı ve nüfusu incelemedeki ısrarının resmi bir yansıması olarak görülür (Atay, 2017: 3-12).

Tıbbi bakımından kürtaj, hamile olduktan sonra en geç 20 haftaya kadar olan süreçte, ceninin tam gelişmemiş olduğu aşamada yaşamının sonlandırılmasıdır. Esasen kürtajın hem tıbbi hem de etik bakımdan, annenin sağlık durumunun korunması, ensest ya da tecavüz sonucu meydana gelen hamileliklerin sonlandırılması, zihin özürlü, sakat ya da genetik olarak anormal durumları olan bebeklerin doğmasının engellenmesi ve ekonomik yahut sosyal sebepler nedeniyle doğumun istenmemesi gibi sebeplerle gerçekleştirilebilmesi gerektiği bazı çevreler tarafından savunulmaktadır. Belli toplum

katmanlarında, şartlar ne olursa olsun ana rahmine düşen bir canlının yaşaması icap ettiği, devletin de bu canlının yaşam hakkını sonuna kadar korumak için tüm önlemleri almak zorunda olduğu, kürtajın suç kabul edilmemesinin devlet aracılığıyla kasıtlı cinayet işlenmesi olduğu savunulmaktadır (Şen, 2015: 12).

Özaltuğ’a göre Kadın bedeni ve cinselliği, tarihin her döneminde kadının doğası, kadın bedeninin biyolojik özellikleri ve kadının doğurganlığı ileri sürülerek ataerkil yapı aracılığıyla denetlenmiştir. Ataerkil yapı, bu yaklaşımla kadın bedeni üzerinde egemenliğinin devamlılığını sağlamıştır. Kadın, doğurganlığı var olduğu sürece üreme üzerinde veya başka bir ifadeyle yaşam üzerinde karar veren oldukça, kürtaj hakkı da güncelliğini daima koruyan bir mevzu olacaktır. Ataerkil düzen, kürtaj hakkının karşısında bir tavır alarak kadın bedeni üzerinde sahip olduğu egemenliğin devamlılığını istemektedir (2018: 275).

Gebeliğin sona erdirilmesiyle ilgili ilk madde, gebeliğin onuncu haftasına kadar kürtajın tıbbi açıdan bir sorun teşkil etmediği takdirde talep üzerine gerçekleştirilebileceğini açıklar. Fakat söz konusu talep izne bağlanır. Bu durumda kürtaj olmak isteyen kadınların bu hizmetten faydalanmak için evli iseler eşlerinden ve reşit olmadıysa ebeveynlerinden izin almaları icap etmektedir. Böylelikle, yasanın öznesi ve edimi arasına üçüncü kişiler girmiştir. Kadının kürtaja erişmesinde söz sahibi olan kendisi değil, aile kurumu ve onun sözcüsü olan erkektir. Bu vaziyet, kadınların kürtaja erişiminde ciddi sonuçlar doğurmaktadır (Atay, 2017: 10).

Türkiye’de kürtajın, 1983 yılında onaylanan “2827 sayılı -Nüfus Planlaması Hakkında Kanun- ile kadınlara gebeliğin ilk 10 haftasına kadar gebeliklerini sağlıklı bir ortamda sonlandırma hakkının tanınmasıyla” hukuksal bir düzene oturtulduğunu görmekteyiz. Kürtajın doğrudan doğruya bireyin yaşam hakkı ile alakalı olması ve birçok etik ve hukuki problemi içermesi dünyanın birçok ülkesinde siyasetçileri zor durumda bırakmıştır. Günümüzde özellikle bazı sivil toplum kuruluşları ve dinî çevrelerin, kürtaj konusunda farklı değerlendirmelerin yer aldığı kampanyalarla toplumu ve politikacıları yönlendirmeye çalıştıkları gözlenmektedir. Bu doğrultuda birçok ülkede kürtaj ile alakalı uygulamalar tartışılmaya devam edilmektedir (Şen, 2015: 13-14).

1965 yılında yürürlüğe giren Nüfus Planlaması Kanunu, aile planlaması stratejisini şöyle özetlemektedir: “Nüfus plânlaması, fertlerin istedikleri sayıda ve istedikleri zaman çocuk sahibi olmaları demektir. Bu husus, gebeliği önleyici tedbirlerle sağlanır. Tıbbi zaruretler dışında gebelik sona erdirilemez veya sterilizasyon veya kastrasyon ameliyesi yapılamaz.” (Nüfus

Planlaması Hakkında Kanun No: 557 madde:1, 1965). Nüfus Planlaması Kanunu sağlıklı korunma yöntemlerinin yaygınlaştırılması için uygulama, eğitim ve öğretim stratejilerini açıklamaktadır. Bu amaç yönünde Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığını “gebeliği önleyici ilaç ve araçları muhtaç olan kişilere parasız veya maliyetinden ucuz fiyatla vermeye, verilmeye veya sattırmak için tedbir almaya yetkili” kılar (Atay, 2017: 6).

1970’lerde Türkiye’ye sıçrayan kürtaj tartışmalarının temeli dünyadaki kürtaj yasallaşmalarının bir yansımasıdır. Bu tartışmalar, Türkiye’de yaygın ve mevcut olan kürtaj uygulamalarını ve çevresinde meydana gelen yasadışlılıkları da konu edinmiştir. Mecliste ifade edilen yasadışı kürtaj operasyonları ve sahip olunan haksız kazançlar, kadınların mağdur edildiği bir kürtaj gerçekliğine işaret etmekteydi. Bu durumda, kürtaj yasağının, tıbbi suistimallere karşı düzenlenmesi gerekmektedir. İlgili yasanın bu doğrultuda değişmesi öngörülmüştür (Atay, 2017: 9).

“Madde 2 – Nüfus planlaması, fertlerin istedikleri sayıda ve istedikleri zaman çocuk sahibi olmaları demektir. Devlet, nüfus planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır. Nüfus planlaması gebeliği önleyici tedbirlerle sağlanır. Gebeliğin sona erdirilmesi ve sterilizasyon, Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu Kanunun öngördüğü hâller dışında gebelik sona erdirilemez ve sterilizasyon veya kastrasyon ameliyesi yapılamaz” (Nüfus Planlaması Hakkında Kanun No: 2827 madde:2 , 1983).

Kürtaj uygulamasının denetlenmesi, Osmanlı İmparatorluğu’nda 17.yüzyılın sonlarında başlamış ve 19. yüzyıla doğru kürtaj yasağı ve kürtajın engellenmesine bağlı geliştirilen toplumsal politikalarla daha kapsayıcı bir hâle getirilmiştir. “Türkiye’de Erken Cumhuriyet Dönemi’nde devam eden kürtaj yasağına rağmen,” kürtaj uygulaması tıbbi gereklilik durumlarının hoş görülmesiyle, kısıtlı olarak serbest bırakılmıştır. Kürtaj pratiğinin, tıbbi gereklilik durumlarında serbest olması tıbbi sorumluluk ve keyfiyete bağlı sorunları da beraberinde getirmiştir, bu dönem hukuki ve tıbbi ifadelerin çekişmeli olduğu bir dönem olmuştur. 1970’lere gelindiğinde evrensel yasallaşma dalgası, Türkiye’de de kürtaj tartışmalarını alevlendirmiş ve meclise aktarmıştır. Kürtaj uygulamasının yaygın olması, kürtaj yasağının işlevsiz olması, kadınların yasak nedeniyle mağdur olması ve doktorların kürtaj operasyonlarından sahip olduğu haksız kazançlar, Mecliste gündeme alınmış ve kürtajın devlet kontrolünde serbest bırakılmasını öngören çeşitli yasa önerileri sunulmuştur. 12 Eylül 1980 darbesiyle ihmal edilen konu, 1982 yılında yeniden gündeme gelmiştir. Fakat 1983’te kürtajın kişinin isteği üzerine onuncu haftaya kadar

yapılabileceğini onaylayan yasanın yürürlüğe girmesiyle süreç sonuçlanmıştır (Atay, 2017: 12).

“Türkiye’de kürtaj 1923-1965 tarihleri arasında nüfus azlığı nedeniyle kesin olarak yasaklanmış, 1963-1983 tarihleri arasında bazı tıbbi sebeplerle ‘yapılabilir’ şeklinde kürtaj yasağı esnetilmiş, 1983’ten sonra kabul edilen kanunla kürtaj için normal hamileliklerde eşinin izni olmak şartıyla 10 haftaya kadar izin verilmiştir. Daha sonra 2002 yılında Türk Medeni Kanunu ve Türk Ceza Kanunu’nda yapılan bazı değişikliklerle eşten izin alma şartı kaldırılarak 10 haftaya kadar olan zaman diliminde yapılacak kürtaj kararı tamamen kadına bırakılmıştır. Tecavüz sonucu oluşan hamileliklerde ise bu süre 20 haftaya kadar uzatılmıştır. Böylece hem anneye bedeni üzerinde tasarruf hakkı yapma, hem de anne karnındaki fetüse yaşama hakkı verilmeye çalışılmıştır” (Cavlin, Tezcan ve Ergöçmen, 2012: 55; Tüfekçi, 2013: 131; Can, 2015: 102; Balbaba, 2016: 74; Bader, 2019: 118).

Bugün Türkiye’de, yasal serbestliğe rağmen uygulamada erişimin kısıtlanması ve izne tabi kılınması, medikal kürtaj/tıbbi düşük uygulamasının engellenmesine yönelik adımların atılması, kürtaj hizmetlerinin sağlanmasının özel sektöre yönlendirilmesi, hizmetlere ulaşımındaki kır-kent uçurumu, feminist bir kürtaj mücadelesinin esas sorunları olarak ortaya çıkmaktadır (Atay, 2017: 12).

2.2.2. Bilinç Yükseltme ve Kız Kardeşlik

Feminist bakış açısına göre tarihsel olarak bakıldığında bütün toplumlarda kadınların sömürüldüğünü ve ikincilleştirildiğini görürüz. Feminizmin doğuşuyla kadınların ezilen bir topluluğa ait oldukları bilinci ortaya çıkmıştır. Bu bilincin gelişmesi kadınların ekonomik bağımsızlık içerisinde yaşayabilmelerine imkân tanıyacak toplumsal farklılıkların tanınması ile mümkün olmuştur. Eşitlik kavramının bütün bireyleri içine alan evrensel bir ilke olarak görülmesi önemlidir. Fakat bu ilkenin kadınları içine almadığı bir süre sonra açıkça görülmüştür. Eşitsizliğin doğal olmadığına yeni ideolojilerin kuramcıları vurgu yapsalar da, kadınlar insan hakları kavramı bağlamındaki eşitlik anlayışının dışında tutuldular. Evrensel eşitlik ilkesinin dışında tutulduklarını, haklar ve imkânlardan mahrum kaldıklarını gören kadınlar, ezilen bir topluluğa dâhil oldukları düşüncesine vardılar. Bu düşünceyle, kadınlar durumlarındaki değişimin sadece

kadınlar aracılığıyla ve kadınlararası dayanışma ve bağımsız bir örgütlenme yöntemiyle gerçekleşebileceği kanaatini ortaya koydular (Çakır, 2015: 416-418).

1960’larda ikinci dalga feminizm ile meydana gelen ve feminizmin başat düşüncelerinden biri olan “özel olan politiktir” düşüncesi, sonraki yıllarda siyasetin daha geniş ve çok katmanlı bir şekilde anlaşılmasını sağlamıştır. Takip eden yıllarda meydana çıkan yeni feminist düşünürler ve akımlar, aile ve kadına karşı şiddet gibi alanlarda dikkat çekmeye çalışan İkinci dalga feministlerin ilerisine geçerek, iktidarın her türlü oluşumunu politik olanla ilişkilendiren bir bakış açısını benimsemişlerdir. Aralarında en bilinen ismin Judith Butler olduğu bu feminist kuramcılarının müdahaleleriyle feminizm siyasette daha geniş bir alan işgal etmeye başlamıştır. Bedensel pratikler ve gündelik hayatın dili de politik alana feminist mücadele sayesinde dahil olmuştur (Adak, 2016: 35).

Özudoğru’ya göre “Kız kardeşlik” kavramı köken itibariyle Batı kökenlidir. Yıllar süren mücadeleler sonucunda Batılı feministler pek çok özgürlüklere ve haklara sahip olmayı başarmıştır. Tek gayeleri bireysel özgürlüklerini daha da artırmak olan Batılı beyaz feministlerin, “kız kardeşlik” kavramını üçüncü dünya kadınlarıyla benzer sorunları yaşadıkları düşüncesiyle ortaya atmaları aslında çelişkili bir duruma işaret etmektedir. Bu kavramın çelişkili oluşu, bütün kadınların sorunlarının evrensel nitelik taşımadığı gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Batılı kadınların sorunlarının Afrikalı kadınların sorunlarıyla aynı olduğunu düşünerek, aynı hak isteklerinde bulunulduğunu ileri sürmek; diğer toplumların kadınlarına özgürleştirme adı altında Batı feminizmini dayatmak anlamına gelmektedir (2018: 309).

İkinci dalga feminizmin mücadelesinin dönüştürücü ve örgütleyici niteliğini ifade eden sloganlar "özel olan politiktir" ve "kız kardeşlik" olmuştur. Bütün kadınların evrensel olarak kız kardeş olmasının nedeni hepsinin bedeninin aynı erkek hakimiyetinin konusu olmasıdır. Bu bedensel hakimiyeti örnekleri arasında evlilik, annelik, tecavüz ya da ev işleri sayılabilir. Kız kardeşliğin böyle bir temeli varken özel olan politiktir vecizi ile de kadının özgürleşme mücadelesinin ana sahasının yine kadın kendi bedenine kaydırılmış olmasıdır. Özel alan dışarıda bırakılamaz çünkü erkek baskısının en yoğun yaşandığı yerdir özel alanlar. İlk politik kazanımların kamusal alanla ilgili olması özel hayat ile ilgili olanları siyaset sahnesinde görülmemesine neden olmuştur bu yüzden özel alan ya da aile gibi üretim alanları feminist politikanın esas alanı olarak tayin edilmiştir. Feminist politikaların pratikte en önemli alanlarından biri küçük kadın topluluklarında yapılan

bilinç yükseltme çalışmaları olmuştur. İşte özel olan politiktir şiarının feminist hareket açısından önemi bu özel alanı esas mücadele alanı haline getirmesinde yatmaktadır. Ataerkil yapının her şekliyle her yerde mücadele eden kadınlar, “özel olan politiktir” sloganıyla, bilhassa özel/aile alanını feminist mücadelenin esas alanına dönüştürerek önemli bir güç elde etmişlerdir. Netice olarak, kadın hareketinin ataerkil tahakküme karşı politik olarak örgütlenebileceği ortak alanda bir araya gelme imkânını yakaladığı söylenebilir (Güneş, 2017: 246).

Kız kardeşlik kavramının en büyük meydan okuması toplumsal hiyerarşiye karşıydı. Ataerkil toplumun en bariz özelliklerinden biri böl ve yönet stratejisiyle üstünlüğü erkeklere vermesidir. Kadınların ailelere hapsedilmesi, onları birbirinden kopararak, hiyerarşik eril yapıya bağımlı hale getirir. Bu kopukluk, onların ortak ezilmişliklerinden kaynaklı kolektif bir bilinç oluşturma imkanını da yok eder. Bu ortak ezilmişliklerden kaynaklı deneyimleri ve memnuniyetsizlikleri birbirleriyle paylaşabilmeleri gerekmektedir. İşte kız kardeşlik, bireysel deneyimlerin önemini yeniden hatırlatır ve şahsi olan politik olana dönüşür. Erkek egemen kültürün en önemli göstergelerinden biri kamusal alan ile özel alanın birbirinden farklılaştırılması ve kamusal alanın erkekle özel alanın da kadınla özdeşleştirilmesi ve alçaltılmasıdır. Bilinç yükseltme ve diğer pratiklerle birlikte kadınlar kendilerine has sandıkları tecrübelerle diğer kadınların deneyimlerinin arasındaki ortaklıkları keşfederek özel sandıkları alanı kamusal ölçeğe yükseltir. Artık durum politik bir hal almış ve özel olanın politik olduğu ete kemiğe bürünmüştür (Berktaş, 2013: 6).

Adak’a göre mücadelenin istikameti 1960’lardan itibaren kamusal alandaki eşitlikten özel alandaki özgürleşmeye çevrilmişti. Ailede ya da cinsellikle ilgili hususların da sosyal ya da siyasal eşitsizlikle bağları gösterilmeye çalışıldı. Özel olanın politik olduğu ile kastedilen, özel alana ait olduğunu düşündüğümüz olguların da iktidar mücadelesi ve hiyerarşi ile ilgili olmasıydı. Haliyle varsayım şöyle olmalıydı; eğer aile içerisinde, evde, aşk ilişkisinde güç mücadelesi, eşitsiz ya da hiyerarşik ilişkiler varsa o zaman politika da bunlara içkin olmalıydı. Böylece artık hayatın hiçbir alanı politikanın dışına ötelenmiyor özellikle bireysel kabul edilen birtakım olgular özellikle politik sahaya çağırılıyordu. Bu yaklaşıma göre örneğin, kadına karşı aile içi şiddet şahsi ya da özel bir durum olarak görülemez. Ailede erkeğin kadına uyguladığı şiddet, bizzat ataerkil toplumda kadınlar ve erkekler arasında var olan toplumsal eşitsizlikten kaynaklanır (2016: 33).

1960’larda Batı’da ikinci dalga feminist hareketin ortaya çıkması, hak ve eşitlik temelinde geleneğe dayanan cinsiyet rollerinin ve iş bölümlerinin sorgulanmasını sağladı. Beden, cinsellik ve toplumsal cinsiyet üzerine yoğunlaşan ve kadınların kadın olarak ortak menfaatlerini korumaya kendisini adayan ikinci dalga feminist hareket “kız kardeşlik” ilkesini ve bilinç yükseltme yöntemini esas alarak “özel olanın politik olduğu” yaklaşımını destekledi. Bu yaklaşım akademiye de yansıdı ve bunun yanında birçok sosyal bilim düzenini etkileyerek “kadın çalışmaları” isimli yeni bir interdisipliner çevrenin gelişmesini sağladı (Berktaş, 2013: 19).

1980’lerden sonra ortaya çıkan feminist yaklaşımlar, bilhassa siyah feministler; ana akım feminist yaklaşımları, toplumsal cinsiyete dair çözümlemelerinde benmerkezci bir bakış açısıyla yalnızca orta sınıf beyaz kadınların tecrübelerine odaklandıkları için eleştirmişlerdir. Örneğin, beyaz feministler aileyi patriarkal egemenliğin bir temsilcisi olarak kabullenirken, siyah kadınlar ise aileyi ırkçılığa karşı dayanışmanın bir kaynağı olarak kabullenmişlerdir, çünkü beyazların hâkim olduğu toplumda siyahlar ikincil konumdadır. Bu sebeple siyah feministler için, radikal feminist politikanın ataerkil egemenliğine karşı ortak mücadele kanalı olarak gördüğü kız kardeşlik yaklaşımı bir mitem ibarettir. Homojen kadın kategorisi düşüncesine karşı çeşitlenmiş kadın kategorisini temel alarak farklı ezilme tecrübelerini tartışmak daha önemli hale gelmiştir. Kadınların ezilme tecrübeleri; toplumsal cinsiyet ilişkileri, yaş, ırk, etnisite ve sınıf gibi eşitsizlik şekilleriyle içi içe geçmiştir ve bu yapılar karşılıklı etkileşim halindedir (Güneş, 2017: 254).

2.2.3. Özel Alan-Kamusal Alan Ayrımı

İkinci dalga feminist hareket “kadın sorunu”nun siyasi ve yasal haklarla çözümediği iddiasında bulunarak, feminizmin daha radikal ve bazen de devrimci bir durum almasını sağlamıştır. İkinci dalga feministlerin belli başlı amaçları, toplumların ataerkillikten sıyrılması, “kamusal alan – özel alan” ayrımı ile cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımının yok edilmesidir. Kamusal alan – özel alan ayrımında amaçlanan, politikanın özel alanda değil kamusal alanda yürütülmesidir. Kamusal tartışmalar, siyasal partiler ve seçimler, “kamusal alan”da gerçekleştiğinden, kişisel ilişkiler ve aile hayatı “özel hayatın” bir parçası olmaları noktasında siyaset dışı olarak algılanmıştır. Fakat modern feministler

politikanın her yerde ve tüm toplumsal gruplar dâhilinde gerçekleşen bir faaliyet olduğuna inandıklarından, bu ayrıma karşıdır. Modern feministler bilhassa Kate Millett'in "özel olan siyasaldır" ifadesini referans alarak, bu ayrımın ortadan kaldırılması gerektiğini savunmuşlardır (Çiçek, Aydın ve Yağci, 2015: 277-278).

Bütün toplumlarda var olan eril/dişi, kamu/özel, kültür/doğa, vb. temel antropolojik/sosyolojik ikilikler cinsiyet temelinde değerlendirildiğinde; erkek bu ikiliklerin ilkiyle, kadın ise ikincisiyle ilişkilendirilmektedir. Toplumlar, erkek ile kadını ayırt ederek kadınlara ve erkeklere farklı özellikler atfederek, onların farklı roller üstlenmesine alan hazırlamaktadır. Sosyalleşme sürecinde meydana gelen bu ayrışma, kadın ve erkeğin ileriki hayatlarında hangi rollere bürüneceklerinin, hangi rollerinin toplum tarafından onaylanıp/onaylanmayacağını da altını çizmesi açısından oldukça önemlidir. Genel olarak, erkekle ilişkilendirilen özellikler, saldırgan/girişken olma gibi aktif özellikler olup, bu özellikler onları iş dünyası ve politika yaşamında daha etkin hale getirmektedir. Buna karşılık kadına atfedilen uysal, bağımlı ve edilgen özellikler, onun özel alana, yetiştiricilik ve çocuk bakımı rolüne itilmesine sebep olmaktadır (Günindi Ersöz, 2015: 82).

Osmanlı Devleti'nin 1914-1918 Dünya Savaşı'na katılması ile toplum yaşamında yeni bir fillî durum ortaya çıkmıştır. Askere giden erkeklerden boş kalan bazı memurlukların yerini doldurmak amacıyla kadınların atanması zorunluluğu doğmuş ve savaştan sonra azalan erkek nüfusu da kadınlara çalışma imkânını hazırlamıştır. Hastanelerde, laboratuvarlarda ve birtakım işlerde çalışan kadın sayısı artmıştır. Kadın, cephe gerisindeki işlerde ve evinde, eskisinden daha fazla çalışma zorunluluğu hissetmiştir (Gökçimen, 2008: 11).

Üzerinde birçok tartışma olmakla birlikte, siyaset literatüründe kamusal alan, politikanın tartışıldığı, kanunların şekillendiği, vatandaşların bizzat katılarak siyasete şekil verdiği alan olarak tanımlanmaktadır. Özel alan ise ailenin kastedildiği ve gündelik işlerin icra edildiği alana tekabül etmektedir. Burada kadın ve erkek arasındaki roller şu şekilde tanımlanmıştır: "Aile reisi" erkek kamusal alanda politika icra ederken; kadın, özel alanda temizlik ve çocuk bakımı gündelik hayatın vasatlarıyla uğraşır. Kendisine özel hayat özgülenen kadın kamusal hayatta kendine yer bulamaz. Bu bakış açısının bugünden bakıldığında daha da safсата haline gelen diğer bir veçhesi kadınların bir takım biyolojik özelliklerinden ötürü siyaset yapmaya elverişli olmamasıdır. Biyolojiye dayandırılan bu

eşitsizlik durumu ortak siyaset yapmayı da imkânsız hale getirmektedir (Ayata ve Gölgelioğlu, 2011: 65-66).

Toplumsal koşullanmanın etkisiyle edinilen toplumsal cinsiyet rolleri, sosyal ve kültürel hayatta cinslerin tutum ve davranışlarının belirleyicisi olduğu gibi, çalışma hayatında da etkili olmaktadır. Erkeğin, ailesini geçindirmekle sorumlu aile reisi, kadının ise anne ve eş rolünün vurgulanması; kadınların çalışma yaşamına yaklaşımını olumsuz etkilemekte ve kadının işgücü piyasasına girmesini engellemekte; işgücü piyasasına giren kadınların ise arka planda kalmalarına, cinsiyetlerine elverişli olarak belirlenmiş mesleklere yönelmelerine, cinsiyete yönelik mesleklerde çalışma şartlarına elverişli beceriler edinmelerine ve bu mesleklerde yoğunlaşmalarına yol açmaktadır. Kadınların en az istihdam edildiği üst düzey yöneticilik mesleklerinde, kadınların erkeklerden daha fazla ücret aldığı görülmektedir. Demek ki kadınların, kendilerine konulan engellere rağmen, üst düzey yönetim basamaklarına geldiklerinde emeğinin bedelini almaları olası hale gelmektedir (Arabacı, 2015: 53-54).

Demokrasinin beşiği kabul edilen Eski Yunan'da demokrasi kadınların ve kölelerin bütünüyle dışarıda bırakıldığı bir sistem idi. Bu sistem, özgür kadınların yurttaş kabul edilmemesi, kadınların kadın olmalarından dolayı kamusal alana katılmaya ve yönetmeye uygun olmadıkları düşüncesi üzerine kurulmuştu. Orta çağda, Hristiyanlık inancı, kadını manastır hayatında Tanrıya gönüllü hizmetkâr olarak takdim etmiştir. Yani, özel alan Hristiyanlık ile değer kazanmıştır. Diğer taraftan da Orta çağda, kadınların bitkilerle şifa dağıtması doğrultusundaki eylemlerinin "büyü" olarak nitelendirilmesiyle, kadınların toplu halde yakıldıkları da bilinmektedir. 17. yüzyıla gelindiğinde hukuki düzenlemeye elverişli olan alan kamusal alan ve hukuki düzenlemeden yoksun olan alan ise özel alan olarak tanımlanmıştır. Ayrıca, iki kişi arasında gerçekleşen ve dış dünyayla ilgisiz olduğu kabul gören aile içi ilişkilerin özel alana tabi olduğu ve bu nedenle hukukun bu alana karışamayacağı uzun yıllar boyunca savunulmuştur. Bu durum eril devlet tarafından kabul gören ataerkil değerleri korumanın bir ifadesi olmuştur (Günindi Ersöz, 2015: 84-85).

“Özel olan politiktir” düşüncesi radikal feministlerin mühim bir ilkesidir. “Özel olanın politik olması ne bir benzetme ne de bir karşılaştırmadır. Özel hayatta yaşanan olayın, sosyal alan içerisinde yaşananla benzer veya karşılaştırılabilir olacağı manasına gelmemelidir. Kişisel olanın siyasi olması demek, kadınların kadın olarak yaşamış

oldukları ayırt edici tecrübelerin özel, duygusal, özgül, içe dönük, kişiselleştirilmiş ve mahrem olarak tarif edilen alanda yaşandığı anlamına gelir (Çakır, 2015: 451-452).

Kamusal alan egemen sınıfların, iktidarın, ideolojisiyle, kendini gerçekleştirdiği, gösterdiği bir alandır. Dinin, yerel dillerin ve güçlerin kaybettiği, burjuva ideolojisinin meşruiyetinin sağlandığı bir alandır. Aristokrasi (soylular sınıfı), ruhban sınıfı gibi eski yönetimlerin egemenlerinin elde ettiği meşruiyetin yerine, serbest girişim ve liberal ideolojinin meşruiyetinin kurumsallaştığı alandır (Kentel, 2008: 31). Kadının kamusal alanda erkeğe oranla daha az yer alabilmesi; eğitim seviyesinin düşüklüğü, siyasi ilgi eksikliği, yasalardaki ayrımcı hükümler, ayrımcı cinsel yargılar, ailevi sorumluluklar, gelir düzeyinin düşüklüğü, cinsiyet rollerinin toplumsallaşması ve siyasal modellerle yeterince bağ kuramamaktan kaynaklanmaktadır (Çağlar, 2011: 59).

Kapitalizmden sonra da kamusal alan ile özel alan arasında yapılan ayrımın daha da kuvvetlendiğini görüyoruz. Evin içinde sarf edilen emek üretken olarak görülmediğinden karşılığı olan bir değer olarak görülüyordu. Kadınların çalışması gündeme geldiğinde de sermayedarların gizli bir gündemi vardı: yedek işgücünü arttırmak... Uzun yıllar evin geçimini erkek sağlamalıydı kadınlarsa düşen ise evi çekip çevirmektir düşüncesi hâkim oldu ve bu düşüncüyü örgütlü emek de paylaşıyordu: Sendikalar işverenle tüm ailenin gemini sağlayacak kadar maaşın pazarlığını yapıyordu (Çakır, 2015: 463-464).

Günindi Ersöz'e göre Kamusal alandaki eşitliğin kadınları da kapsayan bir durumu oluşturmadığı düşüncesinin arkasında Aydınlanma düşünürleri vardır. Locke, Machiavelli, Hobbes ya da Rousseau gibi düşünürlerin ortaklaştığı nokta kendi dönemleri için dönüştürücü şeyler söyleseler de buna kadın eşitliği dahil etmemeleridir. Örneğin Locke'a göre kadınların ikincilliğin kaynağı doğaydı, Machievelli kadın duygusallığını öne sürüyor, Hobbes ise toplumsal sözleşmenin bir parçası olmadığını çünkü haklarını kocasına devrettiğini söylüyordu. Rousseau da farklı değildi; kadın erkek arasındaki ayrımın toplumsal sistemin değişmez bir niteliğinden kaynaklandığını düşünüyordu (2015: 85).

Erkek aklını temsil eden bu düşünce, Batı'nın modernleşmesi sürecinde dillendirilerek birinci dalga feminist hareketin başlangıcına kadar, özel alan kadın ile kamusal alan ise erkek ile özdeşleştirilmiştir. Bilhassa Sanayi Devrimi ile beraber özel alan ve kamusal alan ayrımının belirginliği daha da artmıştır. Birinci dalga feminist hareketin kadınları, rasyonelleşme sürecine kadın aklının dâhil edilmemesine tepki göstererek, kamusal alana

çıkma hakkı, vatandaşlık hakkı, siyasal haklar talepleri doğrultusunda mücadelede bulunmuşlardır. 18. yüzyıl boyunca bu mücadele devam etmiştir. Birey ve yurttaş olmayı kadınlar da erkekler gibi, talep etmeye başlamışlardır. Buna bağlı olarak birinci dalga feminist olarak da adlandırılan liberal feminizm'in esas amacı, kadınların "kamusal" alana girmesini engelleyen, onları eve hapseden kanun ve pratiklerin ortadan kaldırılmasını sağlamaktır. Batılı modern kadın, tamamıyla erkekler gibi, eğitim almak, kamusal alana çıkmak, eşit vatandaş sayılmak, çalışmak, üretmek ve siyasal hakları elde etmek istemiştir (Özüdoğru, 2018: 310-311).

İkinci Meşrutiyet döneminden itibaren pek çok kadın hareketi, kadın teşkilatı, kadın haklarını destekleyen sivil toplum kuruluşu ve siyasi partiler kurulmuştur. Böylece kadınlar siyasi düzeninin bir öznesi olarak kamusal alanda yer almak istemişlerdir. Fakat bu başkaldırmanın kendiyle çelişen yanı, kadınların bu taleplerini elde etmek için erkek hâkim toplumun düşüncesiyle yola çıkmalarıdır. Örneğin kadınlar eğitim taleplerinde bunu erkeklerin yer aldığı her alanda kendilerinin de yer alması adına istemeleri gerekirken, daha huzurlu/mutlu bir aile, çocuklarını eğitmek ve çocuklarına daha güzel bir gelecek sağlamak için istemişlerdir. Demek ki kadınlar, bu durumda erkeklerin kendilerine aktardıkları anne, çocuk bakıcılığı ve ev içi rolleri benimsemişlerdir. Kısacası devlet, eğitim aracılığıyla kadın ve erkek arasındaki ilişkileri düzene koyarak kamusal alanda işlevsel temelli hiyerarşik örgütlenmeyi özel alana yükleyerek toplumsal cinsiyetçi bir iş bölümü ortaya koymuştur. Oysaki bu durum feminizmin düşüncesine aykırı, özellikle ikinci dalga feminizmin karşı çıktığı bir durumdur. Yani ikinci dalga feministler kadınlara uygun görülen bu rollere karşı çıkmışlar, kadınların toplumun arkaik bir ögesi olarak var olmasını kabul etmemişlerdir (Çiçek, Aydın ve Yağci, 2015: 282).

Kadının aile yapılanmasındaki konumunun tarihsel seyrine baktığımızda, ataerkil ve anaerkil düşüncenin etkilerini görmekteyiz. Kadının, doğası gereği erkeğe kıyasla fiziki olarak daha zayıf olmasından dolayı, daha ziyade ev içi işlerle meşgul olduğu düşüncesi güç kazanmıştır. Fakat bu koşullar erkeğin kadından daha üstün olduğu anlamına gelmez. Zira avcılığın daha fazla güç gerektirdiği, ev içi işlerin ise kadının fiziki yapısına daha elverişli olduğu görülmektedir (Akyıldırım, 2020: 76).

Kadınlara yönelik reformcu girişimler Cumhuriyet'le beraber hız kazansa da Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. yüzyılda meydana gelen değişimler Osmanlı kadınlarını da etkisi altına almıştır. Bu dönemde gerçekleşen toplumsal değişimler Cumhuriyetten sonraki

döneme de yayılmıştır. Türkiye’de kadın erkek eşitliğiyle ilgili politikalar Cumhuriyetten sonraki dönemde netleşmiştir. Sonuç olarak Türkiye hem uluslararası alanda kadın haklarını vurgulayan antlaşmalara taraf olmuş, hem de ulusal mevzuatında bu anlamda değişiklikler yapmıştır. Cumhuriyetin ilanından hemen sonra çıkarılan kanunlar, bu doğrultuda yapılan düzenlemeler ve kadınlar aracılığıyla yapılan mücadeleler, kamusal alanda kadınlarında yer almasını hedeflemiştir (Çoban İnce, 2017: 209-210).

1960’lı yıllarda feministler, mücadelelerini kamusal alandaki eşitliğin ilerisine, cinsellikte, ailede ve özel alanda kadınların özgürleşmesi yönüne çevirmişlerdi. Kişisel olanın sosyal, siyasal yapılar ve eşitsizliklerle olan ilişkisini vurgulamışlardır. 1960’lı yıllarda ikinci dalga feminist hareket ile meydana gelen ve feminizmin başat düşüncelerinden biri olan “özel olan politiktir” düşüncesi, izleyen yıllarda siyasetin hem çok daha geniş hem de çok katmanlı olarak anlaşılmasına zemin hazırlamıştır. Sonraki yıllarda meydana gelen yeni feminist yaklaşımlar ve düşünürler, ikinci dalga feministlerin dikkat çekmeye uğraştığı kadına karşı şiddet ve aile gibi alanların ilerisine geçerek, iktidarın bütün oluşumunu ‘politik olan’la ilişkilendiren bir düşüncüyü benimsemişlerdir (Adak, 2016: 29-31).

Türkiye’de kadın hakları, 1980’li yılların ikinci yarısına kadar, Cumhuriyetçi Atatürkçü bir yaklaşımla savunuldu ve tartışıldı. Batı’da 1970’li yıllarda etkili olan ikinci dalga feminist hareket Türkiye’de 1980’li yıllarda etkili olmuştur. Feministler sadece kamusal alanda hak arayışıyla sosyal eşitliğin elde edilemeyeceğini, bunun için özel alandaki kadın-erkek ilişkilerinin de sorgulanması gerektiğini ileri sürdüler (Durakbaşı, 2011: 197).

Yaşadığımız çağda özel/kamusal alan kavramlarına siyasi alanda gerçekleştirilen demokrasi tartışmalarında da rastlanılmaktadır. Her farklı politik görüş, özellikle iktidar veya iktidarın bir bölümü konumunda olan muhalefet, kendi özel ve kamusal alan anlayışını ortaya koyarak, faaliyet alanını buna göre şekillendirmektedir. Bu durum, kamusal ve özel alan tanımlarının bolluğuna yol açmıştır. Öncelikle bu kavramların anlam ve kapsamı, kişilerin dünyaya bakışına göre farklılıklar göstermektedir (Yükselbaba, 2011: 227).

2.3. ÜÇÜNCÜ DALGA FEMİNİZM

Üçüncü dalga feminist akım, genellikle toplumsal cinsiyet, milliyetçilik, ırk, sınıf, cinsellik, iktisat ve siyaset vb. konuları ele alarak, bu olguları feminist bir yaklaşımla kuramsallaştırmaya çalışmıştır (Taş, 2016: 171-172). Üçüncü dalga feministler, bahsi geçen alanlarda genel bir yaklaşım biçimini reddederek, bireysel kimliklere değinmeye çalışmışlardır. Böylece dünya genelinde kadınların problemlerinin ortak olmadığını, farklı kültürlerde ve farklı yerlerde yaşayan kadınların farklı problemleri olduğunu açıklamışlardır. Bazı araştırmacılar üçüncü dalga feminist hareketi post-feminizm olarak da isimlendirmiştir (Özdemir ve Aydemir 2019: 1708).

Üçüncü dalga feminizm toplumlar arasındaki farklılıkları düşünerek evrensel birtakım çözümlerdense yerel bakış açıları önermiştir. Bu noktada ikinci dalga ile üçüncü dalga mutlak eşitliği savunmak ve farklılıkları vurgulamak açısından birbirinden farklılaşmaktadır (Özüdoğru, 2018: 309-310).

Batıda üçüncü dalga feminizmin yükselişi 1980'lerden sonra vuku bulmuştur. Hareket, kadınlığı yüceltmiş ve kadınlık ile insanlık arasındaki bağı vurgulayarak, kadınlığın taşıdığı üstün değerleri insanlığa aktarmaya çalışmıştır. Üçüncü dalganın amacı kadınlığı olumlu bir değer olarak inşa ederek onun etrafında yoğunlaşmaktır. Burada kadınlığa spesifik bir karakter kazandırılmaya çalışılmaktadır. Üçüncü dalganın ilk ikisinden farkı, üzerindeki post-modern ve post-yapısalcı etkiden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla ilk ikisindeki gibi siyasal olmaktan ziyade kültürel ve felsefî alanda var olmaktadır. Bu kadın hareketi, kadına özgü fizyolojik ve yetiştirme özelliklerinin, karşı cinsten farklı algılama süreci ve kişilik yapılarına neden olduğunun altını çizmektedir (Çaha, 2001).

1990'lı yıllar feminizmi, üçüncü dalga feminizm olarak adlandırılır ve kadınlar arasındaki farklılığa bu dönemde vurgu yapılmaya başlanır. Bütün kadınların ezilme şekilleri farklıdır. Sosyal gelenekler, ait olunan sınıf, etnik kimlik ve cinsel yönelim kadınlar arasında farklılıklar oluşturur. Bu nedenledir ki üçüncü dalga feministler, farklılıkların görülmesini ve ezilme biçimlerine göre de politikalar oluşturulması gerekliliğinin önemini vurgularlar. Bu dönemde, erkeklerle eşit hak ve özgürlükleri elde edebilme mücadelesinde bulunan kadınların taleplerinin ötesinde, dünyanın bütününün daha yaşanabilir bir yer olması talebinde bulunan “Ekofeminizm” gibi daha kapsayıcı akımların oluşumuna da tanık olmaktadır (Kolay, 2015: 9-10).

1990'ların üçüncü dalga feminizminin ikinci dalga feminizme ve onun pratiklerine karşı doğduğunu akılda bulundurmak gerekmektedir. Bu tepkinin kaynağında feminizmin

odağında üst ve orta sınıf beyaz kadınlarına hitap ediyor olması vardır. Esas hedefin feminizmi geniş kitlelere yaymak olduğu hatırlatılmıştır. İkinci dalga feminizmin varsayımı tek tip evrensel bir kadınlık durumuydu; üçüncü dalga feminizm bu varsayımı reddetmiş; sadece beyaz kadınların sorunlarından ziyade bireysel sorunlara odaklanmak gerektiğini söylemiştir (Taş, 2016: 171).

Üçüncü dalga feminizm hareketi kadınları, daha ziyade cinsellik, kadının güçlendirilmesi, kadına şiddet gibi mikro politikalar üzerinde durmuşlardır. Ayrıca içerik bakımından diğer iki feminist harekete göre çeşitli konular üzerinde daha çok durmuşlardır. Üçüncü dalga feminizm hareketi özellikle kadınları baskılamaya çalışan ve sınırlayan konular üzerinde durmuş, toplumsal değişimi oluşturacak unsurlar olarak da geniş tabana yayılmış eğitimi ve bilinçlenmeyi arttıran eylemleri desteklemişlerdir (Özveri, 2009: 210).

Üçüncü dalga feminist hareket, genelleşici kadın problemlerinden çok, bireysel alanda kadınların problemleriyle ilgilenmeyi amaç ediniyordu. Başka bir deyişle, kadınların problemleri üzerinden bireysel olarak siyaset yapma tutumuna sahiptiler. Kadını hem bir kimlik olarak hem de bir cinsiyet rolü olarak görmekteydiler. İkinci dalga feminist hareketin esas algısı mutlak eşitlik üzerine kuruluyken, Üçüncü dalga feminist hareketin temel algısı, farklılıkların önemli ve değerli olduğu yönündeydi. Mücadele sürecinde kadın hareketlerinin bir kesim gruptan çok, geniş bir tabana yayılması amacındaydılar. Sosyal bir değişimi ve bilinçlenmeyi sağlamaya, ayrıca özellikle eğitimin ve her türlü etkinliğin yayılmasına önem vermekteydiler (Heywood ve Drake, 1997).

Feministler, bu dönemde yalnızca kadınların erkeklere karşı var olan konumunu eleştirmekle kalmamış, ayrıca güvenlik, savaş, az gelişmişlik, çevre sorunları, ekonomik kalkınma, sosyal gruplara saygı, sosyal eşitlik ve adalette eşitlik gibi konularda da alternatif kadın bakış açıları geliştirmek için mücadelede bulunmuşlardır. Bunun sonucunda, feministler kendi içinde, pratiksel ve düşünsel olarak bölünmüştür. Üçüncü dalga hareketin feministleri, esas olarak ataerkil sosyal sistemi eleştirmektedir. Bununla birlikte, var olan problemleri çözümleyen herhangi bir “ortak” yaklaşım sergilememişler ve farklı gruplar kendi ilkelerini, farklı yol ve teorilerden yararlanarak ortaya koymaya çalışmışlardır (Taş, 2016: 172).

2.3.1. Kadınlar Arası Farklılık Tartışmaları

Feminizm günümüze kadar farklı dalgalar halinde ilerlemiştir. Ancak farklı dalgaların etkilerinin eş-zamanlı olarak, bir arada var olabildiği gerçeği önemle not edilmelidir. Birinci dalga feminizm kamusal alanı dönüştürmeyi amaçlarken, ikinci dalga feminizm özel alanın da dönüştürülmesi gerektiğini ve dönüştürülebileceğini savunmuştur. Nitekim ikinci dalga feminizm için "Özel olan politiktir" ifadesi belirleyici olmuştur. İkinci dalga feminizm, farklı ülkelerde ve tarihlerde, benzer tahlillerle fakat farklı isteklerle ortaya çıkmıştır. İkinci dalga feminizm mesela Fransa'da 1970'lerin başında kürtaj hakkı istemi ile başlamıştır. Türkiye'de ise 1980'lerin başında ilk büyük kampanya olan “Dayağa Hayır” ile ortaya çıktığını söyleyebiliriz. İkinci dalga feminizmin öne çıkardığı bir diğer mesele, kadın cinselliğinin kadınlar aracılığıyla açık bir şekilde konuşulması oldu. Heteroseksüelliği hedef alan politik lezbiyenlik ve erkeklerle her türden ilişkiyi reddeden ayrılıkçı feminizm bu dönemde ortaya çıkmıştır. Diyebiliriz ki modern feminizmin temelleri ikinci dalga feminizm sırasında atılmıştır. Fakat bu durum, 1990'lı yıllarda ortaya çıkan üçüncü dalga feminizmin önemini yok etmemektedir. Zira ikinci dalga feminizm, birinci dalga feminizmin göremediği, fark edemediği birtakım meseleleri gündeme getirerek alanını nasıl genişlettiyse, üçüncü dalga feminizm de ikinci dalganın yalnızca belirli kadın kesimlerine hitap ettiği gerçeğini belirgin kılmıştır (Düzkan, 2012: 18).

Üçüncü dalga feminizmin kendi içerisinde kültürel farklılıklara yer vermesi, ikinci dalga feminizm savunucuları tarafından eleştirel bir yaklaşımla ele alınageldi. Zira ikinci dalga feminist hareket açısından, kadınların erkek hâkimiyetine karşı mücadelelerinde gruplara ayrılması kabul edilebilecek bir durum değildi (Durutürk, 2018: 79-80).

Bazı toplum ve kültürlerde toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın hakları konusunda ilerleme kaydedildiği düşünülse de birçok kültür ve toplumda olumsuz şartlar ortadan kaldırılmadığında söz konusu olumsuzlukların devam edeceğini dikkate almak gerekir. Mesela, günümüzde dünyanın gelişmiş, insan hakları açısından örnek gösterilen ülkelerinde dahi kadın erkek ilişkileri ve bu ilişkilerin sosyal yansımaları “ideal” görülen düzeye ulaşamamıştır. Tarih süresince erkek, hangi ırk, hangi kültür ve hangi dine mensup olursa olsun, daima kadın cinsi karşısında kendisini üstün, ayrıcalıklı, zeki, bilgili, yetenekli ve olgun kabul etmiştir (Baloğlu, 2014: 86-87).

Toplumsal baskı, toplumsal cinsiyet inşasında birey üzerinde ömür boyunca devam eder. Birey, hiçbir zaman ben olmaz/olamaz. Daima biz olmak zorundadır. Erkek veya kadın olmak, sadece doğuştan gelen bir özellik değildir. Toplum tarafından üretilen bir kimliktir. Bedeni kadın ve erkek cinsiyetiyle üreten ve kodlayan toplum, bedeni şekillendirir, denetler ve tekrar üretir. Beden, toplumun düşüncesinde bir nesnedir. Birey özne olduğunu ileri sürse de bu bir yanılsamadır. Toplum özne konumundadır ve nesnesi bedene hapsolür (Bayhan, 2012-13: 163).

İkinci dalga, kadınların ortaklığını, kadınlar üstündeki baskı ve sömürünün evrensel olduğunu açıklamaktadır. Postmodern düşünceden etkilenen üçüncü dalga ise, feminizmin, kadınlar arasındaki farklılıkları ve bu farklılıkların politik sonuçlarını içermesi gerektiğini savunur. Trans feminizm akımı da üçüncü dalga feminizm ile yükselmiştir. Trans feminizm LGBT hareketinin feminizm ile bağlantısını vurgulamıştır. Üçüncü dalga feminizm, internetin sağladığı imkânların da katkısıyla başka ülkelerde ortaya çıkmasından kısa bir süre sonra Türkiye'de de yankısını bulmuştur. Bütün bunlar, üçüncü dalganın ikinci dalgadan niteliksel olarak farklı olduğunu göstermektedir (Düzkan, 2021).

İkinci dalga feminizm, 'kız kardeşlik' sloganıyla, kadınları birbirine bağlayan ortak "baskıya maruz kalma" düşüncesini savunuyordu. Fakat kadınlar, 'kız kardeşlik' söyleminin kadınlar arasındaki farklılıkları görmezden geldiğini ve bu farklılıkların görülmemesine neden olduğunu düşünmeye başladılar. Giderek, kadınların ortak kimlikleri ve ortak çıkarlarının olamayacağına dair düşünceler hızla yaygınlaştı. Kadının kurtuluş mücadelesinde Batılı feminizm, beyaz, genç, orta sınıf, heteroseksüel ve iyi eğitilmiş kadını temsil ediyordu. Bir grup kadın, Batılı feminizmin evrensel görüşlerinin kendilerini kapsamadığına inanarak bu durumu sorgulamaya başladılar (Kartal, 2003: 11). Radikal, Sosyalist ve Liberal feministler, 1970'lerde kadının 'aynılığı' mevzusunu vurguluyorlardı. Ancak 1980'lerden sonra bu feminizmlerin evrensel (aynılığı) söylemi eleştirilmeye başlandı, kadınların 'aynı' toplum içerisinde bile 'farklı' baskılara maruz kaldığı düşüncesi savunuldu. Çünkü bütün kadınlar aynı politik çıkarlara veya aynı kimliklere sahip olamazdı. Feminist kimlik politikaları baskı yapılarından ziyade 'bireysel' yaklaşımlara ve yaşamlara eğilmeye başladı (Charles, 1996: 37; Kartal, 2003: 11).

Türkiye’de ortaya çıkan Marksist, Sosyalist, Radikal, İslamcı ve Liberal kadınlar olarak sınıflandırılabilen kadın hareketleri kendi siyasal çevresinde önemli birer dinamik olmuşlardır. Bütün bu ideolojilere feminizm bağlamında baktığımızda ortak amaçlarının ataerkile karşı vermiş oldukları mücadele olduğu görülür. 1980’den sonra feminist hareketler, Türkiye’de farklı siyasal ve sosyal gruplarda yer alan kadınları kadın hakları kavramı dâhilinde ortak bir şemsiye altında birleştirmeyi başarmıştır. Böylelikle toplumsal hareketler bağlamında farklı gruplardaki kadınların birbirleriyle dayanışma içerisinde davranmalarının önünü açmıştır. 1990’larda kadın hareketlerinin, feminizm veya kadının kurtuluşu adı altında açıkladığı kadın sorunları herkes tarafından tartışılmıştır. Bununla beraber, bir çeşit çağdaşlık kıstası hâline gelerek, her örgütlenmede demokrasiye uygun şekilde, topluluk teşkilatları, meslek kuruluşları ve sendikalarda ‘kadın birimleri’ oluşturulmaya başlanmıştır. Siyasi partilerin gündeminde kadın problemlerine yer verilmiş ve feminist hareketler bir teşkilat olarak değil, ama farklı düşüncelerin toplandığı bir hareket olarak yayılmıştır (Kara, 2006: 16-18).

Özüdoğru’ya göre Üçüncü dalga feminizmde meydana gelen siyahi feminizm, post kolonyal feminizm ve İslamcı feminizm gibi hareketler, beyaz feminizm düşüncesine karşı yaklaşımlar geliştirip fikirler meydana getirmiştir. Özellikle post-kolonyal feminist akım, üçüncü dünya kadınlarına ait sorunların ve taleplerin ne olduğundan ziyade, konunun Batılı feministlerin anlattığı gibi olmadığını vurgulamak istemiştir. Nitekim beyaz feminizm, Avrupa-merkezci bir yaklaşımla bütün dünya kadınlarına yönelik teoriler geliştirerek, sınıf, inanç ve kültürel farklılıklardan kaynaklanan sorunlara göz yummaktadır. Batı’nın yaklaşımıyla bakıldığında, Doğulu kadınlar kültürleri veya katı inançları sebebiyle baskılanan, ekonomik olarak bir erkeğe bağımlı olan, eğitimsiz bir kadın olarak algılanmaktadır. Deyim yerindeyse, Doğulu kadının “suskunluğu” Batılı kadının söylemleri ile seslendirilmektedir. Eğer Batının feminist söylemi, Batı-dışı kadınların, kadınlık sorunlarına gerçekten çözüm üretmek ve sahiplenmek istiyorsa, homojenleştirici bir yaklaşımla bütün kadınların modernleştirilmesi yerine, kültürel bir yaklaşım sergilemeli ve farklılıkların sesi olmayı amaç edinmelidir. Aksi takdirde, “öteki” kadın yaklaşımını üreten ve bu kadınların ezilmesini sistemleştiren süreçte kendi iktidarını savunmaya devam edecektir (2018: 317).

Feminizm, 1980’ler ve 1990’larda kendi içerisinde sorgulanmaya ve eleştirilmeye başlandı. Zamanla, kadınların artık ortak bir bakış açısında buluşamayacağı kanaatine

varıldı. Yaygınlaşan bu düşünceyle, feminizm artık kadın deneyimlerindeki farklılıkları dikkate almak zorunda kalmıştır. Siyah feministler, üçüncü dünyalı feministler, lezbiyen feministleri ve işçi kadınlar seslerini yükseltme ihtiyacı duymuşlardır. Bu gruplar, ‘beyaz’ feministlerin çalışmalarının çoğunun ırkçı beyaz kadının deneyimlerini genelleştirdiği düşüncesine kapılarak onlara karşı çıkmışlardır (Brooks, 1997: 16; Kartal, 2003: 12-13). Batılı beyaz feminist yazarlar, üçüncü dünya kadınlarını kültürel ve toplumsal düzeyde ötekileştirerek, ağırlıkla tesettür, recm (taşlanarak öldürölme), kadın sünneti gibi mevzuları öne çıkararak, dehşet kurbanları olarak göstermekte ve genelleştirmektedir. Dolayısıyla zavallı, mağdur, öteki veya kurtarılması gereken kadın olarak yansıtılan üçüncü dünya kadını, içinde yaşamını sürdürdüğü kültür dikkate alınmadan veya tamamen kendi kültürünün kurbanı olarak değerlendirilmektedir. Böylelikle Batılı kadın, Batı kültürünü temel almakta ve onu önermektedir. Oysa üçüncü dünya kadınları, kendilerini bizzat Batılı kadınların birtakım önyargılarla yaklaştıkları kültürler çerçevesinde tanımlamakta ve bu kültürlerin tanınmasını talep etmektedirler. Diğer yandan şu da bir gerçektir ki, üçüncü dünya kadınlarının, kendilerini, kültürleri içinde karşı karşıya kaldıkları ataerki baskılarla mücadelede bulunma zorunluluğu içinde bulmaları, farklı bir mücadele alanını işaret eder. Batılı olmayan kadın kimlikleri bağlamında, örneğin Müslüman kadınlar, Batı'nın etnosentrik kadın yaklaşımlarını kıyasıya eleştirirler. Bilhassa başörtüsüne yönelik Batılı feministlerin önyargılı yaklaşımları Müslümanlar arasında büyük tepki uyandırmaktadır. Sadece üçüncü dünya kadınları, siyah (renkli-ırk) kadınlar, Müslüman kadınlar veya lezbiyenler değil, ayrıca etnik kadınlar, yoksul-işçi kadın ve daha pek çok farklı yaşam deneyimlerine sahip kadınlar da, kendi varlıklarını yeterince ‘görmeyen’ ve sorunlarının çözümünde yetersiz kalan feminist yaklaşımları eleştirmektedir. Sonuç itibarıyla, günümüzde kadınları farklılıklarıyla ele alan bir feminist kuram önem arz etmektedir (Altuntaş, 2014).

2.3.2. Kadınların Kimlik Politikaları

Kimlik insan yaşamında çok önemli ve belirleyici bir öneme sahiptir. Kimlik konusunda Yıldız ve Çakı (2018: 1338) şunları söylemektedir:

“Her birimiz hayatımızın belirli dönemlerinde ‘Ben kimim?’ diye sormuşuz kendimize ayırt edici yönlerimizi keşfetme, özgünlüklerimizi tartışma ve elbette toplum tarafından nasıl bir imaja sahip olduğumuzu değerlendirme

yeteneğimizi ortaya koymuşuzdur. Bu bakımdan kimlik öncelikle, kişinin kendini nasıl tanımladığı, nasıl algıladığı, hangi bütünün parçası olduğu ile ilgili olarak ortaya çıkmaktadır.”

Bireyin ontolojik boyutunu meydana getiren beden; biyolojik, psikolojik ve sosyolojik bakımından önem taşımaktadır. Bireyin kimlik oluşumunda başat rol oynayan Cinsiyeti anlamlı hale getiren, toplum tarafından erkek veya kadına aktarılan özelliklerdir. Toplumsal cinsiyet bakımından tarif edilen bu özellikler, bireyi doğumundan ölümüne kadar kuşatır. Kadın veya erkek olmak sadece ontolojik bir durumdan ibaret değildir. Kadın veya erkek cinsiyetiyle inşa edilen Bedenin, toplumun ürettiği kalıp yargılarla meydana gelen toplumsal cinsiyet “epistemoloji”si ve erkek veya kadın olmanın toplum eliyle üretilen “etik” bir boyutu vardır (Bayhan, 2012-13: 163).

Erkeklerin modernleşme bağlamında kadın kimliğine yönelik başlattığı tartışmalar, ilerleyen zamanlarda kadınların kendi konumlarına yönelik tartışmalar yapmasına neden olmuştur (Çakmak, 2013: 53). “Erkeklerin kadını ‘iyi eş’ ve ‘iyi anne’ konumuna taşımak adına kendi çıkarları doğrultusunda başlattıkları girişim kadının toplumsallaşmasına, ‘anne’ ve ‘eş’ kimliklerinden sıyrılmasına yol açmıştır. Çünkü ‘iyi’ kimliğini kazanmak için eğitim gerekir, eğitim de kimliğe yönelik sorgulamaları başlatır.” (Çakır, 2011: 414). Türk kadını özellikle İkinci Meşrutiyet’ten sonra kendi kimliğini yeniden tanımlayarak, problemleri tespit ederek çözüm önermek ve ayrıca eyleme geçmek için kadın hareketi içerisinde kendini konumlandırmıştır (Çakmak, 2013: 53).

Kadın hayatının toplumsal ve biyolojik durakları, çocukluk-annelik, gençlik-yaşlılık, çalışan-emekli, öğrencilik-akademisyenlik gibi farklı kimlikler çerçevesinde varlık kazanır. Böylelikle, kimlik tek değil, pek çok tabakadan meydana gelir; mekân ve zamana göre değişir; tekrardan kurgulanır. Bu farklılıklar çerçevesinde, feminist politikanın öznesi olabilecek, ortak hareketi sağlayacak bir "biz" kavramını oluşturmak için, hem özneye bakış açısının hem de politika anlayışının değişmesi gerekmektedir (Tekin, 2012: 8).

Kadınların sosyal hayatta, ekonomik faaliyetlerde ve yönetimde yer alma dereceleri demokratik olmayan toplumların inanç yapılarından etkilenmektedir. Hukuksal düzenlemelere rağmen günümüzde birçok devlette kadınların sosyal hayata katılımının tam anlamı ile sağlanamadığı bir gerçektir (Peker, 2017: 163). Erkeğin toplumsal cinsiyet rolleri, kadının kamusal hayata daha çok katılmasına rağmen aynen kalırken; kadının

geleneksel rollerine yeni roller eklenmektedir. Kadınların kamusal hayata girmesiyle ortaya çıkan ‘çalışan kadın’ rolü bağlamında, toplumsal (sosyal) cinsiyet eşitliğine dair pek bir ilerleme kaydedilmemiştir. Hatta kadınlar, kadın işi sayılan işlerde kendilerine daha çok çalışma imkânı bulurken, bu işlerde daha kötü çalışma şartları, daha düşük ücretler ve ilerlemelerini engelleyen durumlarla karşılaşmaktadırlar (Koparan, 2020: 57-58).

Türkiye'deki ilk bilinç yükseltme grupları 1980'li yılların İstanbul'unda oluşturulmuştur. Ataerkil topluma ve devlete karşı bir tavrın yükseltildiği bu gruplar sayesinde feminist düşüncenin Türkiye'deki tohumları ilk kez atılmış ve ilk feminist gruplar oluşmaya başlamıştır. Önce eğitilmiş ve meslek sahibi kadınlar vasıtasıyla örgütlenen bu gruplar daha sonra geniş kitlelere ulaşacak eylemler örgütlenebilmiştir. Diğer büyük şehirlere de yayılan mücadele hâkim ataerkil kültür tarafından belirlenen kadınlık ve erkeklik rollerini sorgulamış; toplumsal cinsiyete karşı ideolojik bir mücadele verilmiştir. 1980'li yıllardaki kadın hareketinin gündemi belirlemeye de etkisi olmuştur; özellikle seksenlerin ikinci yarısında yapılan yasama çalışmaları bu hareketin etkileri izlenebilmektedir (Tekvar, 2017: 541-542).

Kadınların kimlik çatışması, kadınların ortak kimliğinin ortaya çıktığı feminist hareket içerisinde başlamıştır. Feminist hareketin özne olarak ihtiyaç duyduğu bu kimlik, uzun bir süre boyunca kadınların ortak hareketlerinin hem temelini hem de çıkış noktasını oluşturmuştur. İlerleyen zamanlarda bu kimlik hem feminist mücadelede yetersiz kalmış, hem de postmodern ilkelerin tesiriyle tartışılır hale gelmiştir. Fakat bütün bunlar, kadınların görünürlük kazanmasını sağladı. Bu kimlik, alışılmış olan politik ortakların meydana getirdiği bir kimlik değildi, aksine ortaklığı kabul eden bir kimliğe dayalı bir politik oluşumu amaçlamıştır. Feminist kimlik politikaları, bütün çelişiklere rağmen kadınları erkeklerden ayıran biyolojik özelliklerin ortak kimliği meydana getirdiğini varsaydı. Bu kimlik politikalarının asıl amacı, ataerkil kültürün baskıladığı, yabancılaştırdığı değerleri gün yüzüne çıkararak bu değerleri sahiplenmekti. Özetle, amaç, kadınların kendilerine yabancı olamayacakları bir toplum dünyası için mücadele etmektir. Kadınların ortak kimliği yalnızca feminist amaçları ve menfaatleri tartışmak için meydana gelmiş olmayıp, politik temsili hedefleyen bir kimlikti. Kadınların politik bakımından var olduğunun kabul edilmesi ve temsil edilebilmesi amacıyla bir dil geliştirilmeye çalışıldı. Kadınlar var olan kültürel şartlarda yaşamları boyunca ya hiç

temsil edilmedikleri ya da çarpık temsil edildiklerinden, bu talepler daha çok önem kazandı. Kadın hareketinin bir politik hareket olarak kabul edilmesi ve bazı kazanımlar elde etmesi sonrasında ise, feminist teori ve politika arasındaki ilişki biçimin genel olarak kabul edilmesi, sorgulanmaya başlandı (Tekin, 2012: 1).

Türkiye'deki kadın hareketinin kurumsallaşmaya başlaması 1990'larda başlamıştır. Kadın ve aileden sorumlu devlet bakanlığının ve kadın statüsü ve sorunları genel müdürlüğü bu dönemde kurulmuştur. Uçan Süpürge isimli sivil toplum kuruluşunun ve akademik alandaki kadın araştırma merkezlerinin yine bu dönemde kurulduğunu görmekteyiz. Bu süreçte ulusal ölçekte pek çok sivil toplum örgütünün, kadınların problemlerini gündeme getiren birçok çalışma yaptığını görürüz. Üçüncü dalga feminist hareketin ülkemize gelmesi on sene kadar gecikmiş olsa da; kadın bedeni ve kimliği ile ilgili konuların doksanların sonundan itibaren yoğun bir şekilde gündemde tutulmuştur. Üçüncü dalga toplumsal cinsiyet rolleriyle uğraşmaktan çok, farklılıkların üzerinde durmuş ve bunların dile getirilmesinin peşinde olmuştur (Tekvar, 2017: 542).

İnsan hakları tarihine bakıldığında, kadınların cinsiyetinden dolayı ikincil bir konumda olduğu su götürmez bir gerçektir. Bu yüzden insan hakları literatürü içinde kadının hakları kavramının müstesna ve öncelikli bir konumu bulunmaktadır. Bu noktada CEDAW'ı (Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi) hatırlatmakta fayda var. Bu sözleşme deyim yerindeyse kadınların anayasası olarak adlandırılmakta ve sadece eşitlik ilkesinden değil, bu amaca yönelik önlemlere de yer vermektedir. Türkiye'nin de taraf olduğu bu sözleşme, üye ülkelere alınması öngörülen tedbirleri uygulamaya zorlamaktadır (Yalçın Elban, 2014: 36).

Günümüzde kadınların mücadele etmek zorunda kalarak karşı çıktıkları sorunların temelinde, toplum ve kültür içinde, kadın, erkek kimlikleri ve rolleri konusundaki kalıplaşmış yargılar, belirlenmiş ön kabuller ve cinsiyet bulunmaktadır. Toplum tarafından kabul edilen dişi ve eril kalıplar, varoluşumuz bakımından can alıcı bir önem taşımaktadır (Berktaş, 1996:16-17).

Sonuç olarak, kadın hakları mücadelesinde elde edilen kazanımların, toplumsal kazanımlara dönüştürülmediğinde dönemsel kaldığı görülmüştür. Feminist harekette gerçekleşen tartışmalar bazı ilkeleri de ortaya çıkarmıştır. Her alanda kadınların erkeklere eşitliğini destekleyen eğilim, kadınların erkek alanlarına girerek, o zamana kadar var olan önyargıların azaltılmasını sağlamıştır. Eşitlikçi yaklaşıma karşı farklılığı destekleyen

kadınlar, erkek hâkimiyetindeki kültürün bakış açısına teslim olmak yerine, yeni farklı ilkeler geliştirilmesi gerektiğini savundular. Cinsiyetler arasındaki farklılığın dikkate alınmasını destekleyen bu eğilim, farklılığın olumlu karşılanmasını talep ederek, kadınların kendine olan güveninin artmasına destek oldu. Kadınların mücadelesi monolitik olmaktan çıkarak farklı kimlikleri kabul etti ve farklı toplumsal hareketlerin mücadelesi ile kesişti. Sadece bir ortak kimliğe dayanan kadın mücadelesinden, kadınların birbiriyle kesişen ve farklılıkları destekleyen çok kimlikli bir mücadeleye geçişi önemli bir kazanımdır (Tekin, 2012: 17).

2.3.3. Türkiye’de Örgütler, Kampanyalar ve Dernekler

Osmanlı kadınlarının kamusal düzeyde ortaya çıkmaları ilk defa basın yoluyla, kadın dergileri tarafından gerçekleşirken, kadınların ilk defa bir araya gelip örgütlenmeleri de yardım dernekleri aracılığıyla gerçekleşmiştir. Böylece kadın dergileri, kadınların kendilerini birey olarak anlatabilmelerini sağlamıştır. Kurulan dernekler de bu bireysel talepleri örgütlü birlikteliklere dönüştürmüştür (Çiçek, Aydın ve Yağci, 2015: 281).

Türkiye’de kadın hareketinin görünürlüğünü sağlayan mücadeleleri incelediğimizde, bu mücadeleler bize esasen İkinci Meşrutiyet dönemine kadar gitmemiz gerektiğini göstermektedir. Kadınların dikkat çeken ölçüde örgütlenerek çeşitli dernekler kurmaları ve çıkarmış oldukları dergilerin varlığı İkinci Meşrutiyet’in kadın mücadelesindeki önemini göstermektedir (Kurnaz, 1991: 77). Nitekim İkinci Meşrutiyet, kadının toplumsal yaşamda varlığını daha aktif bir şekilde ortaya çıkardığı dönemdir. Bu dönem kadınların kent hayatında daha çok yer almaya başladığı, ekonomik ve sosyal hayatta görüldüğü, kadınların hukuki alanda mücadelede bulundukları, seslerini duyurmak amacıyla gazete ve dergi çıkardıkları, dernekler kurdukları bir dönem olmuştur (Özgiraz ve Arslanel, 2011: 9).

Kadına yazma imkânı veren basın, kadının kendini gerçekleştirmesine de olanak sunmuştur. Başka bir ifade ile yazma eylemi, kadının kendi kimliğini kazanarak kendisini tanımasını sağlayan önemli bir edimdir. Sonuç olarak kadınların dergilerde yazılar yayınlaması, özgüvenlerinin oluşmasını sağlamıştır. Yüzyıllar boyunca eğitimden mahrum edilen bir cinsin kendine ait ‘yazıları’ olmadan tarihte yer edinmesi ve kendine

ait bir tarihten söz edilmesi beklenemez. Kadının kendi kimliğini arayışında yazı ile varoluş arasındaki sıkı ilişki önemli bir yol gösterici olmuştur (Çakmak, 2013: 60).

Türkiye'de 1980'lerden sonra kadın hareketinin gelişmesiyle birlikte, yazılı basın (özellikle dergiler) yardımıyla, büyük yayın gruplarına, reklama ve sermayeye bağlı kalınmadan, kadın sorunları ve meseleleri kamusal alana taşınabilmiştir. Ara sıra ana akım radyo ve alternatif radyolarda ya da televizyonda kadın bakış açısı ile yapılan programlar yayınlansa da, yakın geçmişe kadar kadınların alternatif medyada tek aracı 'basın' olmuştur. Amargi, Mavi Çorap, Feminist, Jujin, Kaktüs, Eksik Etek, Pazartesi ve Roza gibi birçok feminist yayın çıkarılmıştır. Bu dergilerde kadının çalışma hayatında karşılaşılan sorunlar, gündelik yaşam ile ilgili konular popüler kültürde ve medyada kadının temsili gibi birçok konu ele alınmıştır. Bunlarla birlikte, kadınların politik örgütlenmesi ve ev içi şiddet konuları da öne çıkmıştır. Bu tür dergilerin genel özelliği yazar okuyucu arasındaki ayrımı kapatmaya çalışmaktır (Gencel-Bek ve Binark, 2000: 51-52; Tekvar, 2017: 542-543).

Yapılan pek çok çalışmada, kadınların genellikle geleneksel olmayan katılım türlerine itibar ettikleri görülmüştür. Bu tür katılım formları, kurumsallaşmamış, esnek zamanlı biçimleriyle ev ve iş sorumluluklarını üstlenen kadınlara uygun bir siyasi eylem aracı sunmaktadır. Kadınlar bilhassa son yıllarda şiddet karşıtı ve savaş karşıtı eylemlerde, nükleer karşıtı çevreci eylemlerde ve refah programlarının oluşumunda aktif bir şekilde yer almaktadırlar. Bu noktada kadınların bir takım mahalli derneklerde, yardım kuruluşlarında aktif katılım gösterdikleri görülmektedir. Bu tarz sivil toplum örgütlenmeleri kadınlara deneyim kazandırmakla birlikte politik gündemi dolaylı olarak etkilemektedir. Oysa siyasete dolaysız katılım örnekleri olan partilere katılım ya da meclislerde temsil edilme hala çok düşük oranlardadır (Ayata ve Gölgelioğlu, 2011: 69).

Kadın derneklerinin pek çok işlevi olagelmıştır. Öyle ki bu dergiler, “kadınların kendilerini birey olarak ifade etmelerini sağlarken, kurulan dernekler, bu bireysel talepleri örgütlü birliklere dönüştürmüştür. Böylece çeşitli sorunlara önerilen çözümler de uygulama alanına geçirilmeye çalışılmıştır” Kadın derneklerinin sınıflandırılması da önemlidir. Bu bağlamda kadın dernekleri “yardım; eğitim yoluyla meslek kazandırmayı amaçlayan, kültür amaçlı; ülke sorunlarına çözüm arayan, ülke savunmasına yönelik; farklı etnik gruplardan kadınların sorunlarına odaklanan, siyasal amaçlı; feminist ve siyasal partilerin kadın dernekleri olarak gruplanabilir.” (Çakır, 2011: 87).

Bu derneklerin amaçları her ne olursa olsun, en başta kadınları bir araya getirecek iletişim ortamının meydana gelmesini sağlamıştır. Kadınların toplumsallaşmasına katkıda bulunarak onların etkin roller elde etmelerini sağlamıştır. Kadınları eğiterek meslek sahibi olmalarını sağlamak, yoksullara yardım etmek, ülkenin problemlerine duyarlılık göstermek ve ülkeyi destekleyecek roller üstlenmek gibi hedeflerle bir araya gelmek; kadınların toplumsal konumda seviyelerinin yükselmesini sağlayacaktır (Çakmak, 2013: 55).

Terkan'ın "Kadın Örgütlerinin İnterneti Alternatif Medya Olarak Kullanımı Üzerine Bir İnceleme" adlı çalışmasına göre; Türkiye'de kadınlar; toplumsal, kültürel, ekonomik ve politik alanlarda toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine son vermek amacıyla dernekler kurmuş, dergiler, kitaplar, broşürler yayınlamış, toplantılar düzenlemiş ve kampanyalar başlatmıştır. Osmanlı döneminden günümüze bunların belli başlılarını açıklayacak olursak: Osmanlı Kadınları Terakkiperver Cemiyeti/ Teali Nisvan Cemiyeti/ Osmanlı Cemiyet-i Hayriye-i Nisaiye/ Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti/ Hilal-i Ahmer (Kızılay) kadınlar şubesi/ Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti/ Hilal Kadınlar Cemiyeti/ Mali Sandıklar/ Aydın Muavenet-i Hayriye Cemiyeti/ Türk Kadını Güçlendirme ve Tanıtma Vakfı/ Kadın Emegini Değerlendirme Vakfı/ Demokrasi Mücadelesinde Kadın Derneği (DEMKAD)/ Demokratik Kadın Derneği/ Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği/ Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı/ Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü (KSSGM)/ Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Derneği/ Uçan Süpürge/ Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği (KA-DER)/ Cumhuriyet Kadınları Derneği/ Dicle Kadın Kültür Merkezi/ Bağımsız Kürt Kadın Grubu/ Ulusal Demokratik Kürt Kadın Derneği/ Roza/ Jujin/ Jin u Jiyan ve Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM) şeklindedir (2010: 37-41).

1990'lı yıllarda çalışmalarına başlayan Kadının İnsan Hakları - Yeni Çözümler Derneği ve Uçan Süpürge gibi kadın örgütleri, uluslararası ortamda lobicilik çalışmaları yaparak kadın konusuna çok geniş bir bakış açısıyla yaklaşmışlardır. 1997'de kurulan Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği (KA-DER) ise, kadınların seçim yahut atamayla yerleşecekleri tüm karar verme organlarında eşit temsili sağlamayı hedeflemesinin yanında, siyasetteki temsil sorununa değinen çalışmaları ile dikkat çekmektedir. Yine 1997'de kurulan Cumhuriyet Kadınları Derneği ise, Ulusal Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet devrimleriyle elde edilen siyasal ve ekonomik bağımsızlığın, aydınlanmanın,

demokrasi ve özgürlüğün korunması, savunulması devlet ve halk çıkarına geliştirilmesi için çalışan bir sivil toplum örgütüdür (Terkan, 2010: 40-41).

Kadına yönelik şiddete karşı kadın dayanışmasını gerçekleştirmek ve beraber mücadele etmek adına kadın hareketinin oluşturduğu ilk bağımsız kurumlardan bazıları şunlardır: Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı (1990)/ Kadın Dayanışma Vakfı (1991)/ Kadının İnsan Hakları /Yeni Çözümler Derneği (1993)/ Kadın Merkezi/KAMER (1997) vb. Bu kurumlar bilhassa aile/ev içi ve yakın ilişkilerdeki şiddet üzerine çalışmalarda bulunmuşlardır. Kendi bilgi/deneyim birikimleri ve maddi güçleri ölçüsünde kadına yönelik şiddetle mücadelede önemli mekanizmalar olan dayanışma merkezleri ve sığınakların faaliyetlerinin devamlılığını sağlamaya çalışmışlar ve hâlen de çalışmaktadırlar. Bu kurumlar, biriktirdikleri bilgi ve deneyimleri, eğitim ve atölyeler yoluyla, devlet ve yerel yönetimler ile kadına yönelik şiddetle mücadele alanında faaliyette bulunan birimler ve kurumlar ile paylaşmaktadırlar (Berber,t.y: 245).

Türkiye'de şiddete ve baskıya maruz kalan kadın bedeni konusu, doksanlı yılların başından iki binli yıllara kadar kadın hareketinin öncelikli konulardan biri olmuştur. Kadın hareketinin gelişimini etkileyen birçok gelişme özellikle 2004 yılında ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeler arasında, Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulunun namus suçları ile ilgili kararları ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin soyadı davası ile ilgili kararları, kadınlar lehine Türk Ceza Kanunu'nda yapılan düzenlemeler, Türkiye'de yer alan kadın teşkilatlarının Avrupa Kadın Lobisi'ne kabul edilmesi ve yerel yönetimlere kadın sığınakları açma zorunluluğu sayılabilir. Türkiye'de 2000 yılından sonra bir patlama gerçekleşmiş, neredeyse her alanda kadınları ilgilendiren örgütlenmeler oluşturulmuştur (Tekvar, 2017: 542).

Geçtiğimiz yıllarda gerçekleşen sosyal değişim ve kadına yönelik şiddete karşı ortaya çıkan bilinçlenmeyle toplum ve medya, bu konu ile ilgili olarak daha duyarlı olmaya başlamıştır. Çıkarılan yasalarla kadına şiddet mevzusunda caydırıcılık artmaktadır. Sayıları gittikçe artan Kadın Sığınma Evleri ile kadınlara yönelik maddi, manevi yardım çalışmaları yapılarak, kadın haklarının yasalar doğrultusunda korunması hedeflenmektedir. Televizyon programlarında ve yazılı eserlerde kadın hakları ve ihlalleri sorununun işlenmesi, sivil toplum kuruluşları tarafından ve devlet aracılığıyla gerçekleşen bilinçlendirici eğitim çalışmaları ve daha pek çok yapıcı uygulama, bu yöndeki gelişmenin en büyük ispatıdır (Kutluoğlu Karayel , 2019: 7).

2.3.4. Kadına Şiddet

Günümüzde etkisini giderek artıran ve varlığını hissettiren şiddet pek çok toplumsal bilimcinin çalışma konusu olmuştur. Dünyada şiddet konusunda oldukça çeşitli çalışmalar yapılmasına karşın, günümüze kadar gözle görülür bir şekilde çözümlenemeyen karmaşık bir sorun olması sebebiyle araştırmacılar için zor ve yoğun bir ilgi odağıdır. Şiddet topluma ve zamana göre değişen küresel bir olgudur. Kadına yönelik şiddet, özgürlüklerin ve temel haklarının ihlali olmakla beraber, ayrıca kadınlar ve erkekler arasındaki eşit olmayan güç ilişkilerinden kaynaklı önemli bir sorundur. Sosyal düzende aile bütünlüğünün üstünlüğü ve güvenliğine inanç bakımından bu problemin objektif olarak incelenmesi zorunlu bir hal almaktadır. Zira özel alanda meydana gelen kadına yönelik aile içi şiddet çoğu zaman gizli tutulmakta ve bundan dolayı boyutlarının tespiti son derece zor olmaktadır (Akkaş ve Uyanık, 2016: 32-37).

Ulusal ve uluslararası bütün uğraşılara karşın kadına yönelik şiddet dünyanın en önemli problemlerinden biridir. Şiddet çok boyutlu bir kavram olduğundan, tek bir tanımını yapmak oldukça zordur. Gerçekten de şiddetin toplumsal, cinsel psikolojik, fiziksel vb. birçok farklı şekli bulunmaktadır. Şiddet kadına yalnızca fiziksel zarar vermekle kalmaz, bununla beraber psikolojisini ve bütün hayatını etkiler. Şiddetin temel özgürlüklere ve insan haklarına aykırı bir fiil olduğu muhakkaktır. Kadınlara karşı uygulanan şiddet ile mücadele faaliyetleri, “başlangıçta birçok ülkede büyük oranda feminist örgütler ya da hükümet dışı kuruluşlar tarafından yürütülmüşse de, günümüzde gerek Türkiye’de gerekse dünyanın birçok ülkesinde hükümetler nezdinde soruna çözüm aranmaktadır.” Uluslararası kuruluşlar farklı çalışmalarda bulunarak şiddet probleminin çözülmesine yönelik birtakım anlaşmalar ve projeler üretmektedir (Yüksel Oktay, 2015: 57).

Kadına yönelik şiddet, kadın bedeninin erkek aracılığıyla kontrolünün sağlanması ve kadının ikincil konumunun sürdürülmesine neden olmaktadır. Kadına yönelik şiddetin, kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılıktan kaynaklandığı ifade edilse de, cinsiyet kavramının toplum tarafından oluşturulduğu bir gerçektir. Toplum aracılığıyla oluşturulan bu kavram kadına yönelik şiddeti hem var etmekte hem de meşrulaştırmaktadır. Kadına yönelik şiddetin insan haklarını ihlali ettiği muhakkaktır. Kadına yönelik şiddetin toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle alakalı olduğu da kabul

edilmelidir (Uygur, 2013: 135).

Şiddet olaylarının özelliği kadınların konumları ya da statüleri fark etmeksizin hepsini ilgilendirmesidir. Değişik örnekler incelendiğinde yaşın, ait olunan sınıfın, eğitim düzeyinin ya da evlilik durumunun kadınları eşlerinden ya da yabancı birinin şiddetinden koruyamadığını görürüz. Örneğin batıda bu şiddet, çalışma hayatındaki eşitsizlik, siyasetten dışlanma şeklinde görülmektedir. Psikolojik şiddeti çeşitlendirmek gerekirse; kıyafete dayalı ayrımcılıkları, sosyal ayrımcılıkları ve farklılıklara karşı tahammülsüzlüğü zikredebiliriz (Kutluoğlu Karayel, 2019: 5-6). ‘Şiddet’in tanımı onu tanımlayan kişiler ve bu kişilerin amaçları doğrultusunda farklılıklar gösterse de, Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization), şiddeti şöyle tanımlamaktadır (Page ve İnce, 2008: 82): “Fiziksel güç veya iktidarın kasıtlı bir tehdit veya gerçeklik biçiminde bir başkasına uygulanması sonucunda maruz kalan kişide yaralanma, ölüm ve psikolojik zarara yol açması ya da açma olasılığı bulunması” durumu olarak tanımlanmıştır (Polat, 2017: 15)

“Birleşmiş Milletler Kadınlara Yönelik Şiddetin Önlenmesi Bildirgesi”nin birinci maddesi, kadınlara yönelik şiddeti "ister özel isterse kamusal hayatta meydana gelsin, kadınlara fiziksel, cinsel veya psikolojik acı veren veya eziyet eden veya edebilecek olan cinsiyete ilişkin bir eylem veya bu tarz eylemlerle zorlama, tehdit etme veya keyfi olarak özgürlükten mahrum etme" şeklinde tanımlamıştır (engelliler.gen.tr, 2011).

Kadınların korkutarak onların davranışlarını kontrol etme güdüsü şiddetin arkasındaki esas sebeptir. Erkek lehine olan güç dengesizliği neredeyse tüm şiddet olaylarında ortaklaşan bir olgudur. Ataerkil toplumsal hiyerarşideki erkek üstünlüğü kadına şiddet üzerinden yenilenmekte; kadın emeğinin değersizliği ve kadının ikincil konumu bu durumun oluşmasına müsait bir zemin hazırlamaktadır. Kadına yönelik şiddet, kadının fiziksel, psikolojik veya cinsel zarar görmesiyle ya da acı çekmesiyle sonuçlanan veya sonuçlanması mümkün olan davranışlar bütünüdür (Akkaş ve Uyanık, 2016: 37).

Kadına şiddet olaylarını arkeolojik buluntular 3 bin yıl öncesine kadar götürmektedir. Arkeolojik çalışmalar sonucunda bulunan erkek mumyaların kemiklerinde % 9- % 20 arasında kırığa rastlanırken, kadın mumyalarda bu oran % 30 - %50 arasındadır. Arkeolojik buluntularda yapılan çalışmalarda kadın kemiklerindeki kırıkların erkek kemiklerdeki kırıklara kıyasla daha fazla olması durumu özetler niteliktedir (Hatunoğlu, Hatunoğlu, ve Avcı, 2014: 440-441).

Kadına yönelik şiddetin bariz örnekleri olan ev-içi şiddet, tecavüz ve namus cinayetleri belli başlı suç örnekleridir. Ev-içi şiddet yakın ilişki şiddeti sayılıp, bu ilişkide kadınlık ve erkeklik görevlerinden kaynaklı şiddet meydana gelmektedir. Erkeğe verilen koruma, sahiplenme ve karar verici olma rolleri, kadının kontrol edilmesi ve bağımlı kalınması anlamını bildirmektedir. Bu durumda erkek yalnızca kendi bireysel özelliklerinden değil, toplumsal kültürün kendisine yüklediği görev (rol)den dolayı şiddet uygulamaktadır. Bu tür şiddet uygulamaya evlilik içi tecavüz ve namus cinayetlerini örnek verebiliriz. Kamusal alanda toplumsal cinsiyetten kaynaklı şiddet olaylarında, meselâ tecavüzde de gene erkeklik rolü söz konusu olmaktadır. Erkek kendi tarif ettiği cinsellik anlayışına göre davranmaktadır. Hukuk günümüzde bu tür suçlarla ilgili, ataerkil tutumdan uzaklaşarak, daha eşitlikçi bir temelde bu tür şiddet hadiselerinin önüne geçmeye çalışmaktadır (Uygur, 2013: 135).

Cinsel şiddet, kadına yönelik gerçekleştirilen ve kadının isteği, iradesi dışında temas kurma, tecavüz, fiilî ve sözlü olarak gerçekleştirilen taciz olaylarını içermektedir. Kadına yönelik cinsel şiddet davranışı, bilhassa kadın cinselliğinin tabu olduğu, onur ve namus gibi kavramların kadın cinselliği üstünden tanımlandığı toplumlarda meydana çıkması güçlü şekilde olası bir şiddet çeşidi olarak varlığını gösterir. Şiddet toplumsal bir olgudur. Şiddet bütün toplumlarda gerçekleşen bir olgu olması açısından da evrenseldir. Şiddet olgusu, tek bir sebebe bağlı kalarak açıklanamayan oldukça karmaşık bir olgudur. Bu nedenle farklı bilim alanlarının konusu olmaktadır (Akkaş ve Uyanık, 2016: 39-40).

Kadına dönük şiddetin Hindistan'daki görünümü Hinduizm adı altında kutsal bir şemsiye altından toplanmaktadır. Kadınların hor görülmesi ve zulmedilmesi neredeyse bir ibadet halini almıştır. Kadınlar ne mülk edinebilir ne de çalışma hayatına girebilir. Çalışma imkanına sahip olsa bile, tasarrufları üzerindeki söz hakkı eşinin olduğu için ekonomik özgürlüğünü elde edememektedir. Bu eşitsiz durumun en dramatik göstergelerinden biri de kadınların başta kutsal metinler olmak üzere kitap okuma hakkından maruz bırakılmasıdır. Çin'de yaygın olarak kabul edilen Konfüçyüzçülük'te de durum farklı değildir. Kadınların görevi erkeğe saygı duymak ve ona boyun eğmektir. Bir kişinin evlenmeden ya da çocuk sahibi olmadan hayata veda etmesi de günah olarak kabul edilmiştir çünkü soy erkek evladı üzerinden yürümekte ve ataların ruhu erkek çocuklar vasıtasıyla yaşamaya devam etmektedir. Demokrasinin ve Batı medeniyetinin kurucusu olarak görülen Antik Yunan'da da durum farklı değildir. Köleler ve kadınlar aynı

statüdedir; mirastan yalnızca erkekler faydalanabilir ve bir erkeğe söylenebilecek en büyük küfür onu kadın olarak nitelendirmektir. Mitolojisinden de anlayabileceğimiz gibi kadın bütün kötülüklerin kaynağında bulunmaktadır (Gürhan, 2010: 64-65).

Kadına dönük cinsiyet ayrımının tüm zamanlara yayıldığını, modernite ile birlikte sadece şekil değiştirdiğini görürüz. Kadına dönük şiddet de eşit olmayan ilişkilerin bir nevi yansıması olarak kabul edilebilir. Kadının eve hapsedilmesinin arkasından da ataerkil devlet ve toplum bulunmaktadır. Ev içine hapsedilmiş kadına sadece annelik ve eş olma görevi verilmiş ve namus ile eş tutulmuştur. Kadının erkeğin hegemonyası altında olması, erkeğe kadını istediği kalıba sokmasına neden olmuştur (Akkaş ve Uyanık, 2016: 40).

Gürhan'a göre Yahudilik dininde, kadın aile kurumuna hapsedilmekle beraber, başka herhangi bir alanda söz sahibi olamadığı gibi saygı da görememektedir. Kadının toplumdaki konumundan dolayı görevi yalnızca evin içerisinde kalmaktır. Yahudi kadını ev işlerini en iyi biçimde yapmak, kocasının ihtiyaçlarını karşılamak ve çocuklarına bakmak mecburiyetindedir. O, sadece bunları yapabildiği sürece bir insandır. Günümüz Yahudi toplumuna baktığımızda kadın hareketlerinin özgürlük mücadelelerinin etkisiyle, kadının toplumdaki konumu bu kadar "aşağı" değildir. Kadına sosyal hayatta bazı özgürlükler verilmesine karşın, toplumun kadına bakış açısı halen sorunludur. Kadını aşağılama geleneği Hristiyanlıkta daha da güçlenmiştir. Çünkü Hristiyanlık dininde büyük önem arz eden "İlk Günah" Hristiyanlık dininin kadına yaklaşımının temelini meydana getirmektedir. Kadın haram meyveyi Âdem (a.s)'e yedirerek Âdem (a.s)'ın cennetten kovulmasına ve böylelikle insan neslinin günahkâr olmasına sebep olmuştur (2010: 66-67).

Yeterli sayıda olmamakla beraber, gerçekleştirilen ulusal ve uluslararası bazı araştırmalar, şiddetin evrensel bir sorun olduğunu göstermektedir. Çünkü dünyada kadına karşı işlenen şiddet; dil, din, ırk ayırt etmeden çok yaygın bir şekilde karşılaşılan bir sorundur. Örneğin, Kuzey Hindistan'da yaşayan kadınların %17'sinin fiziksel, %22'sinin cinsel şiddete maruz kaldıkları tespit edilmiştir. Yine Doğu Londra'da kadınların %61'inin aile içi şiddet yaşadığı, %87'sinin cinsel saldırıya maruz kaldığı tespit edilmiştir. Nikaragua'daki kadınların ise %52'si, hayatlarının bir bölümünde şiddete maruz kalmaktadır. Japonya'da da kadınların %67'sinin fiziksel şiddete uğradıkları belirlenmiştir. Washington'da yapılan bir çalışmada ise, kadınların %27'sinin eşleri tarafından gerçekleştirilen fiziksel şiddetle karşı karşıya kaldıkları ve bu kadınların

%24'ünün gerçekleşen şiddet sonucu yaralandıkları bildirilmektedir (Kutluoğlu Karayel, 2019: 2-3).

Dünya genelinde fiziksel şiddete maruz kalan kadınların tahmini oranının yaklaşık %25-50 olduğu rapor edilmiştir. “Dünya Sağlık Örgütü’nün 2013 yılında yayımladığı rapora göre ise, dünyadaki kadınların %35’i şiddete” uğramaktadır. Raporda eşleri aracılığıyla şiddete uğrayan kadınların oranları kıtalara göre şöyledir: “Güneydoğu Asya %37,7; Afrika %36,3; Amerika %29,8; Avrupa %25,4”tür. Dünya Sağlık Örgütü’nün verilerine göre, dünyada her yıl 5.000 kadın “namus” adına gerçekleşen cinayetlere kurban gitmektedir (Kutluoğlu Karayel, 2019: 3).

Hatunoğlu, Hatunoğlu, ve Avcı’ya göre Anadolu da hiçbir zaman kadınlar için kolay bir coğrafya olmamıştır. Anadolu’da da kadınlar çevresindeki her türden erkeğin fiziksel ve psikolojik şiddetine maruz kalmıştır. Kadını değerli kılan tek olgu erkek çocuk doğurması ve boyun eğerek her işi yapması olmuş; bunun dışında payına düşen ötekileştirilme ve töre ve namus cenderesine sıkıştırılmak olmuştur. Bilindiği üzere Cumhuriyet batılı emsallerine oranla dahi Türk kadınına medeni ve siyasi haklarını vermiştir ama bu hakların Anadolu ölçeğinde sadece kâğıt üzerinde kaldığını unutmamak gerekir (2014: 440).

Bazı araştırmalar, aile içi şiddet çerçevesinde, erkeklerin de yaşamları süresince en az bir kez şiddete uğradıklarını göstermektedir. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu aracılığıyla gerçekleştirilen bir çalışmada, Türkiye genelinde aile içinde şiddete uğrayan erkeklerin oranının %34, sözlü şiddete uğradığını açıklayanların oranının ise %56 olduğu açıklamaktadır. “2012 yılında yapılan başka bir araştırmaya göre, erkeklerin %93’ü duygusal şiddet gördüğünü, %37’si fiziksel şiddete” uğradığını açıklamıştır. Aile içi şiddet mevzuunda bütüncül bir yaklaşım geliştirmek, sorunların çözümünde daha yapıcı sonuçlar doğurabilir (Kutluoğlu Karayel, 2019: 4).

1980’lerde az sayıda kadının yürüttüğü feminist eylemlere karşılık, 1990’larda kadına yönelik şiddetle mücadelede önemli adımlar atılmıştır. 1980’lerde toplumsal cinsiyetten kaynaklanan şiddete karşı mücadele Türkiye genelinde yaygınlaştı, kurumsallaştı ve şiddete karşı feminist söylem meşruluk kazanmaya başladı (Altınay ve Arat, 2008: 20).

Uygur’a göre hukuk, toplumdaki kültürel ilkeler gibi, kadına yönelik şiddetin en önemli meşrulaştırma aracı olmuştur. Bu anlamda hukukun, alenen eşitliğe aykırılık oluşturup, kadını ikincilleştirdiği ve bağımlı yaptığı görülmüştür. Hukukun ataerkil ideolojiyi bu

şekilde yansıtmamasının temel nedeni, hukuku hazırlayanların ve uygulayanların daima erkek olmasıdır. Bu anlamda hukuk erkeğin düşüncesini yansıtmıştır. Erkek düşüncesine göre de sadece kamusal alandaki şiddet suç kabul edilmiştir. Kamusal değil özel alanda yer almasından dolayı kadına yönelik şiddet suç sayılmamıştır. Günümüzde hukukun ataerkil düşünceyi yansıtan bu manzaradan uzaklaşıp, eşitliğe doğru evrilmesi söz konusudur (2013: 135).

Türkiye’de kadına yönelik şiddetle alakalı çözüm arayışı çabaları, bugüne kadar hem kamu hem de sivil kuruluşlar tarafından sürdürülmüştür. Önemli bir sorun olarak görülen şiddetin engellenebilmesi amacıyla ciddi ve yapıcı yaklaşımlar sergilenmiştir. Ne var ki bütün çabalara karşın, bu konudaki sosyal bilinç çeşitli nedenlerle çok fazla gelişmemiştir. Dünya Örgütü’nün istatistik verilerine göre, dünyada en çok bireysel şiddete uğrayan kesim kadınlardır (Kutluoğlu Karayel, 2019: 4).

Türkiye’de kadın hareketinin mücadeleleri ve kadına yönelik şiddetin görünürlük kazanması sonucu, toplumda farkındalık oluşurken; kadına yönelik şiddeti önleme ve engellemenin devlet politikalarının bir parçası hâline gelmesiyle beraber yasalarda düzeltmeler yapılmaya başlanmıştır. 2002 yılında sosyal cinsiyet eşitliği yaklaşımına göre düzeltme yapılan yeni Medeni Kanun’un yürürlüğe girmesinden önce; 1990 yılında “kadınların kamusal alanda ücretli çalışmasını eşinin iznine bağlayan eski Medeni Kanun’un 159. Maddesinin iptal ettirilmesi, 1996’da erkeğin 1997’de kadının /zina/ olarak tanımlanan evlilik dışı ilişkilerinin suç olmaktan çıkarılması, 1997’de kadınların evlilik sonrası kendi soyadlarını kullanabilmesi” ve 1998 yılında 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun’un yürürlüğe girmesi gibi önemli avantajlar elde edilmiştir (Berber, t.y: 246).

Türkiye’de kadın hareketinin hukuki anlamdaki ilk kazanımı, fuhuş yapan kişilere tecavüzde ceza indirimini onaylayan TCK’nın 438. maddesinin 21 Kasım 1990’da yürürlükten kaldırılmasıyla gerçekleşmiştir. 8 gün sonra, 29 Kasım 1990’da eski Medeni Kanunun, kadınların ev dışında çalışmasını kocanın müsaadesine bağlayan 159. maddesi Anayasa Mahkemesi aracılığıyla iptal edilmiştir. 1996’da erkeğin zinası, 1998’de kadının zinası suç olmaktan çıkarılmıştır. 1997’de kadınlar kendi soyadlarıyla beraber kocalarının soyadını kullanabilme hakkını elde etmişlerdir. Yeni Türk Medeni Kanunu TBMM aracılığıyla 22 Kasım 2001’de kabul edilmiş ve 1 Ocak 2002’de yürürlüğe girmiştir. Eski Medeni Kanun’un ataerkil özellikler taşıyan “evlilik birliğinin reisi ve temsili kocadır.

Karının ikametgâhı kocanın ikametgâhıdır” gibi maddeler CEDAW sözleşmesi çerçevesinde Medeni Kanun’dan çıkartılmıştır (Altınay ve Arat, 2008: 27-28).

Akkaş ve Uyanık’a göre kadın ekseriyetle baskı altında kalarak tacize, tecavüze, ayrımcılığa ve şiddete maruz kalmaktadır. Geçmişte kadını yalnızca bir doğurganlık aracı olarak gören yaklaşım biçimi bugün de varlığını sürdürmektedir. Kadın, sadece çocuk büyütmesi beklenerek kamusal alandan dışlanmıştır. İş yaşamına katılamayan kadın, saygınlığını da zaman içerisinde yitirmiştir. Bu anlamda, devlet, iş çevreleri ve yerel yönetimler elbirliği ile Türkiye’deki istihdam sorununun çözülmesi gerekmektedir. Zira insanın yaşadığı birçok sorunun temelinde işsizlik ya da ekonomik yetersizlikler vardır. Bu durum bireylerin, stres ve kaygı eşliğinde saldırgan davranışlar sergilemesine sebep olmaktadır. Cinsiyet ayrımcılığını yok edecek biçimde, bireyler kendi yetenek ve ilgileri doğrultusunda yetiştirilmelidirler (2016: 40).

Altınay ve Arat’a göre kadınların seslerini duyurması 1980’leri bulmuş; sivil toplumda kendilerini göstererek bir baskı unsuru hale gelmeleri ise 1990’larda gerçekleşmiştir. Bu dönemdeki en önemli gelişme kadına dönük şiddeti engelleme mekanizmalarının kurumsallaşması çalışmalarıdır. Kadınların 1980’lerde devletle herhangi bir işbirliğine girişmediği 1990’larda ise şiddeti önleme mekanizmalarının hayata geçirilmesi ortak hareket edildiği görülmüştür. Sol ideolojinin gerek küresel gerekse de 1980 darbesinin etkisiyle ulusal ölçekte gücünü yitirmesi kadın hareketinin daha görünür olmasına neden olmuştur. Bu dönemden itibaren bilinç yükseltme toplantılarının görülmüş ve arkasından da şiddete karşı mücadele kapsamında yasama faaliyetlerine aktif katılımı için mücadele edilmiştir (2008: 17-18).

Kadına yönelik şiddetle mücadele ile ilgili çalışmalar dünyada çok geç başlamıştır. Dünyada kadına yönelik şiddete karşı tepkiler 1970’li yıllarda görünürlük kazanmıştır. Konuyla ilgili kaynak taraması yapıldığında, kadına yönelik şiddetle alakalı mücadelelere yönelik araştırmaların Türkiye’de 1980’lerden sonra hızlandığı görülmektedir. Genç yaşta evlendirilme, cinsel ilişkiye zorlanma, zorla evlendirilme, satılmaya zorlanma, dövülme, kadın sünneti vb. örnekler dünyada yoğun bir biçimde var olan kadına yönelik şiddet örnekleridir (Yüksel Oktay, 2015: 58-59).

Kadına yönelik şiddet konusunu en kapsamlı biçimde ele alan kongre, 1985’te Nairobi’de düzenlenen Kadın Konferansı’dır. Bu konferansta, geleceğe Yönelik Stratejiler bağlamında, bütün toplumlarda kadına yönelik şiddetin mevcut olduğuna değinilmiş ve

kadına yönelik şiddetin farklı boyutları üzerinde durulmuştur. 1993 yılında Viyana’da gerçekleştirilen Dünya İnsan Hakları Konferansı ile kadının insan hakları kavramı ilk defa Birleşmiş Milletler (BM) insan hakları belgelerinde yer almıştır. Viyana’da gerçekleştirilen Konferans sonucunda imzalanan beyanname ile kadına yönelik şiddetin önlenmesi amacıyla devletlerin alması gereken önlemler açıklanmıştır. Konferanstan çıkan en önemli sonuç, 1994 yılında İnsan Hakları Komisyonu tarafından “Kadına Yönelik Şiddetin Sebepleri ve Sonuçlarını” araştırmak amacıyla özel bir raportörün atanmasıdır. Böylece kadına yönelik şiddet konusunda bütün dünyada inceleme yapabilecek bir sisteme kavuşulmuştur (Karal ve Aydemir, 2012: 55-56).

Aile içi şiddet bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’de de en fazla kadınları ve çocukları mağdur etmektedir. Fakat kadına yönelik şiddetin bir problem olarak günümüzdeki anlamıyla ele alınması, önlenmeye çalışılması, mağdurun korunması ve failin cezalandırılmasına yönelik çalışmalar dünyada çok yakın zamanlarda, 1970’lerden sonra gündeme gelebilmiş ve 1990’lardan sonra uluslararası belgelerde kapsamlı bir şekilde düzenlenmeye başlanmıştır. Kadına yönelik şiddet tarihte daima var olduğu halde, şiddet olarak görülmemiştir. İnsan haklarından kadınların eşit bir şekilde yararlanması ve kanunlarda ve hayatta var olan ayrımcılıkların kaldırılması gayesiyle, 1979 yılında onaylanan Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW)’nde hayatın her alanındaki kadın problemi ele alındığı halde, kadına yönelik şiddet konusunda belirgin bir düzenlemeye yer verilmemiştir (Moroğlu, 2012: 359).

189 ülkenin katılımıyla 1995 yılında Pekin’de gerçekleştirilen ve onaylanan Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu’nda, kadına yönelik şiddetin, kadınların insan haklarına aykırı bir eylem olduğu tasdik edilmiştir. Konferansın önemi, kadına yönelik şiddetin engellenmesi amacıyla devletlerin sorumluluk alması gerekliliğinin vurgulanmasıdır. Pekin Eylem Platformu’nun kabulünden 5 yıl sonra ulaşılan noktayı denetlemek üzere, 2000 yılında Pekin+5 Konferansı’nda, kamu veya özel alan belirtilmeden, kadınlara ve kız çocuklara yönelik şiddetin bir insan hakları sorunu olduğu ve şiddeti engellemenin de devletlerin mesuliyetleri arasında yer aldığı vurgulanmıştır (Karal ve Aydemir, 2012: 56).

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun kadına yönelik şiddetin önlenmesi amacıyla kabul ettiği ilk belge, 20 Aralık 1993 tarihli Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair

Bildirge'dir (Moroğlu, 2005: 148). Birleşmiş Milletler'in 20 Aralık 1993 tarihli Genel Kurulu'nun gündemine aldığı Kadınlara Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Bildirge, oylamaya başvurulmadan onaylanmıştır. Bildirgede, şiddetin önlenmesi, şiddete uğrayanın korunması ve failin cezalandırılması konusunda devletlere düşen mesuliyetler ve görevler ayrıntılı bir biçimde düzenlenmiştir. Devletlerin iç hukuklarında ceza, iş ve medeni kanun başta olmak üzere ilgili kanunlarda düzenlemeler yapmaları ve bu düzenlemelerin uygulamaya geçirilmesi, bu konuda sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği yapılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca, şiddete uğrayanların güvenliği, fiziksel ve psikolojik tedavisi için hükümet bütçesinden yeterli ödenek ayrılması da önemle vurgulanmıştır. Bildirgenin hukuki bağlayıcılığı olmadığı halde, kadınlara yönelik şiddetin önlenmesi bakımından içerdiği ilke ve kurallarla, devletlerin iç hukuklarında düzenlemeler yapılması için itici bir güç olmuştur. 1997 yılında Avusturya'da, 2002 yılında Almanya'da şiddetle mücadele kanunları "Gewaltschutzgesetz" çıkarılmıştır. Türkiye'de 4320 sayılı "Ailenin Korunmasına Dair Kanun" 14.1.1998 tarihinde onaylanmış ve 17.1.1998 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir (Moroğlu, 2012: 361-362).

2001 yılında Anayasa'nın 41'inci ve 66'ıncı maddelerinde, 2004 yılında Anayasa'nın 10'uncu ve 90'ıncı maddelerinde ve yine 2010 yılında 10'uncu maddede yapılan değişikliklerle Türkiye'de kadın erkek eşitliği ilkesi güçlendirilmiştir (Yüksel Oktay, 2015: 99). Anayasa'nın 10.ve 17. Maddesinin ilgili kısmı şöyledir:

10. Maddede

"Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. (Ek fıkra: 7/5/2004-5170/1 md.) Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. (Ek cümle: 12/9/2010-5982/1 md.) Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz"

17. Maddede

"Herkes, yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir. Tıbbî zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz; rızası olmadan bilimsel ve tıbbî deneylere tâbi tutulamaz. Kimseye işkence ve eziyet yapılamaz; kimse insan haysiyetiyle

bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tâbi tutulamaz.” (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 7 Kasım 1982) denilmektedir.

Türkiye’de 2000’li yıllar, kadın haklarına ilişkin birçok yasal değişikliği de beraberinde getirdi. Yeni Medeni Kanun, kadın örgütlerinin 1980’li yıllardan bu yana sürdürdükleri mücadeleler sonucunda, cinsiyet eşitliğini gözetten birtakım değişikliklerle, 22 Kasım 2001 tarihinde kabul edildi. 1 Ocak 2002 tarihinde de yürürlüğe girdi. 9 Ocak 2003 tarihinde Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine dair kanun kabul edildi. Yeni Türk Ceza Kanunu, kadın sivil toplum örgütlerinin oluşturduğu platform aracılığıyla, ortaya konulan taleplerin de yarattığı baskıyla, cinsiyet eşitliğini gözeticek biçimde düzenlendi ve 2003 yılında kabul edildi (Durakbaşı, 2011: 195). Ne var ki olumlu yasal değişikliklere rağmen, kadınlara yönelik aile içi şiddet, namus ve töre cinayetleri; yoğunluk ve şiddeti artarak devam etti. Günümüzde kadın haklarının ilk önceliği, her şeyden önce “kadının yaşam hakkının korunması” olarak belirmektedir (Uçan-Çubukçu, 2004: 108; Durakbaşı, 2011: 195).

Türkiye’de 2015’te yapılan Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması, Türkiye’de bu alanda gerçekleştirilen önemli çalışmalardan biridir. Bu çalışmaya göre, kadınların %35,5’i yaşamlarının bir döneminde fiziksel şiddete uğramıştır. Fiziksel şiddet uygulayan erkekler hakkında yapılan çalışmalardan çıkan ortak sonuç şöyledir: Eğitim seviyeleri üniversite ve üstünde olan erkek bireyler, eğitim seviyeleri ortaokul, lise gibi daha düşük olan bireylere göre daha az şiddet uyguluyor olmakla beraber, onlar da eşlerine fiziksel şiddet uygulamaktadır. Kadına yönelik şiddet konusunda eğitim koruyucu bir faktör olarak öne çıkmıştır. Bununla birlikte, eğitim düzeyinin artmasının, uygulanan şiddetin düzeyini düşürmesine rağmen, tam anlamıyla önleyici bir etken olmadığı görülmüştür. Ayrıca, çalışan kadının çalışmayan kadına oranla daha az şiddet gördüğü; fakat çalışıyor olmanın yine tam anlamıyla önleyici olmadığı, sadece koruyucu etkenlerden biri olduğu da yapılan çalışmalarla ortaya konmuştur. Batı’nın bazı ülkelerinde kadına yönelik şiddet oranları incelendiğinde; Danimarka %52 ile en üst sıralarda bulunurken, Finlandiya’da bu oran %47, İsveç’te, %46 ve Almanya’da ise %35’tir (Kutluoğlu Karayel, 2019: 5-6).

Şiddetin çözümü adına, Türkiye’de 1980’lerde kadın hareketleriyle başlayıp 1990’larda giderek kurumsallaşan ve 2000’li yıllarda yoğunlaştırılarak sürdürülen çalışmalar zamanla belli bir ivme kazanmış olmasına rağmen, hâlâ problemlerin çözümüyle alakalı

eksiklikler bulunmaktadır ve kadına yönelik şiddet olayları gitgide artmaktadır. Bu problemin, kadın örgütleri başta olmak üzere, sivil toplum örgütleri, devlet kurumları, siyasi partiler ve toplumun bütün kesimlerinin ortak ve bütüncül yaklaşımı ve kararlı mücadelesi ile ortadan kaldırılabilmesi mümkündür (Yüksel Oktay, 2015: 111-112).

3. BÖLÜM

ÜÇÜNCÜ DALGA FEMİNİZMİN TÜRKİYE'YE YANSIMALARI

Tarihsel süreçte kadın hakları, bir problem (sorunsal) olarak varlığını devam ettirmiştir. Uluslararası alanda bu probleme yönelik, ülkeleri bağlayıcı çözüm arayışları özellikle 1970'li yıllardan itibaren görülmektedir. Bu dönemde çeşitli kadın konferansları düzenlenmiş ve kadın haklarına yönelik bazı belgeler hazırlanmıştır. Böylelikle kadın erkek eşitliği ülkelerin kanunlarında yer almaya başlamıştır. Türkiye bağlamında değerlendirildiğinde, Osmanlı İmparatorluğu'nda gerçekleşen modernleşme hareketleri kadınlar bakımından önemli olmakla beraber, asıl olarak Cumhuriyet'ten sonraki dönemde atılan adımlar, kadınların toplumsal ve siyasi konumunu değiştirmiştir. Zira kadınlar bu dönemde, seçme ve seçilme hakkına, pek çok Batı ülkesindeki kadınlardan daha önce sahip olmuşlardır. Uluslararası alanda gerçekleşen dönüşüm, özellikle 1980'li yıllardan itibaren Türkiye'de hız kazanmıştır. Nitekim Türkiye CEDAW'ı onaylamış, ulusal yönetmelikte kadın erkek eşitliğini anayasal açıdan güvence altına almıştır. (Çoban İnce, 2017: 207)

Çaha'ya (2001) göre Türkiye'de feminist kadın hareketinin en önemli aşaması, 1980'den sonra başlamıştır. “Kadının kimliğini arama evresi” olarak adlandırılan bu aşamadaki farklı feminist görüşler tarafından başlatılan kadın hareketi, Türkiye'de dikkatleri üzerine çeken bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. 12 Eylül hareketinin siyasi hayattan sağ ve sol grupları arındırması yeni arayışlar için olabildiğince uygun bir ortam oluşturdu; böylece daha önce sol gruplarda yer alan bazı aydın kadınlar, kadınları ilgilendiren bir hareket başlattılar. 1980'ler süresince yayınladıkları dergilerle seslerini duyurmaya çalışan bu kadınlar aynı anda sokaklarda da yer almaya başladılar. Eşitlikçi, radikal ve sosyalist feminist gruplar yer yer farklı paradigmalara sahip olmalarına karşın, ortak hareket ederek beraber bazı sokak eylemleri, gösteriler, kampanyalar ve kendilerine has, özgün faaliyetler gerçekleştirdiler.

1990'larda “Liberal”, “İslamcı”, “Radikal”, “Marksist” ve “Sosyalist” gibi birbirinden farklı feminizmlerin varlığı daha çok fark edilmeye başlanmıştır. Farklı feminist hareketlerin ortak perspektifini, kadınların ezildiği görüşü ile kadınların kurtuluşu için gerekli stratejilerin geliştirilmesi oluşturmuştur. Feminist hareketler, kadınların ezilmesinin nedenleri ve kurtuluşa ulaştıracak yollar hakkında farklı yaklaşımlar

sergilemekteydi. Bu muhtelif gruplarda yer alan kadınlar, herhangi bir eylem veya kampanyayı desteklemek adına birlik olmuş, fakat bu kampanya amacına ulaştığında bu birliktelikler bozulmuştur. Sözün kısası, kadınların feminist bir teşkilatlanma merkezleri olmamıştır. (Kara, 2006: 38).

Akıncı'ya göre tarih boyunca kadın ve erkek, daima birbirine zıt ve birbiriyle mücadele halinde bulunan iki varlık olarak düşünülse de tam aksine birbirini bütünleştiren ve birbirine ihtiyaç duyan iki varlık olarak değerlendirilmelidir. Eski toplumlarda erkeğin daha güçlü görülmesi, hukukî konum açısından erkeğin kadının üstünde bir konumu sahiplenmesine neden olmuştur. Kanun yapma yetkisine daima sahip olan erkek, yaptığı düzenlemelerde çoğu defa kadını göz ardı etmiştir. Fakat bu durum 20. yüzyıla girildiğinde önemli ölçüde değişmiştir. Kadın, erkekle beraber, erkekle eşit haklara sahip bir varlık olarak toplumdaki yerini almıştır. Medeni Kanun, kadın ve erkek eşitliğini her ne kadar esas ilke olarak kabul etse de kanunda eşitliğe ters düşen ve kadın aleyhine sonuçlar meydana getirebilecek hükümler de vardır. Bu hükümlerin meydana getirdiği problemler zaman içerisinde fark edilmiş ve bundan dolayı bir değişiklik sürecine girilmiştir. Örnek olarak, kadının çalışmasını kocanın iznine bağlayan eski medeni kanunda Madde 159'un hükmünün iptal edilmesi bu alanda yapılan kazanımlardan biridir (2004: 16).

Feminist hareketlerin söylemleri ve istekleri genellikle kadınları özel alanın dışına çıkarma, kamusal yaşamda erkekle tam manasıyla eşit statüye ulaştırma, geleneksel ataerkil kültürü sorgulama, kadın aleyhine var olan hukuksal normları belirleyerek bunları çözüme kavuşturma biçiminde özetlenebilir. Feminist kadınların, genellikle aile hayatına karşı negatif bir yaklaşım içinde olmalarından dolayı ailenin dışında bir yaşam arayışları dikkat çekmektedir. Kadınlığı pozitif bir değer ve kimlik kaynağı olarak görürken, dolaylı olarak kadını erkekten ayıran Batılı feministlerin aksine, Türkiye'de feminist kadınların, erkeğin dünyasıyla bütünleşmesi için erkekle kendi arasındaki duvarları yıkmaya çalışması dikkat çekicidir (Çaha, 2001).

Feministler, 1980'lerden günümüze kadar örgütlü bir şekilde erkek şiddeti ile mücadelede bulunarak bu şiddeti görünür kılmaya çalışmışlardır. (İstanbul Feminist Kolektif, 2015: 17). 1980'li yıllardan farklı olarak 1990'lı yılların ikinci yarısı ve 2000'ler (Üçüncü dalga feminizm); kadınların din, etnik köken, sınıf ve kimlik gibi farklılıklarının da dikkate alınarak bu farklılıklar ile beraber nasıl ortak bir politika oluşturulabileceğine dair

tartışmaların gerçekleştiği yıllar oldu. Feministler söz konusu farklılıkları dikkate alan ortak bir nokta doğrultusunda talepler geliştirmeye başladılar. Feministler kadın olmaktan kaynaklı sorunlarla beraber Türkiye ve dünya gündeminde yer alan gelişmeler üzerinden seslerini duyurmaya çalıştılar (Hacıvelioğlu, 2013: 34).

Çağatay'a göre günümüzde feminist hareketin sesi daha güçlü çıkıyor ve çok daha fazla sayıda kadın feminizm ile ilgileniyor. Bu kadınlar kendine feminist demese de toplumsal cinsiyet eşitliği için kadın hareketi içinde erkek egemenliğine karşı mücadelede bulunuyorlar. Geçmişte kadınlar için tabu olan birçok konu günümüzde artık açıkça konuşuluyor ve tartışılıyor (2015: 34).

3.1. AİLE HAYATINDA MEYDANA GELEN DEĞİŞİMİN İZLERİ

Aile, toplumda var olan geleneksel yapıları gelecek kuşaklara aktaran, kendine özgü kuralları olan, insanlığın devamlılığını sağlayan ve toplumsallaşmanın meydana geldiği bir kurumdur. İnsanın çoğalma ve türünü devam ettirme ihtiyacı, aile kurumunun meydana gelmesine sebep olmuştur. Bu bağlamda aile, toplumun biyolojik ve sosyal kaynağı olup, toplumun mihenk taşıdır. Aile, bütün dünya toplumlarında en fazla evrensellik gösteren kurumdur. İnsan ihtiyaçlarını gidermede fiziksel ve duygusal bir temele dayanan aile biyolojik, sosyolojik ve ekonomik bazı kritik işlevlere sahip bir kurum olması nedeniyle diğer kurumlara göre ayrıcalıklıdır (Karşlı, 2019: 2).

Aile, emek ve doğurganlık anlamında yeniden üretimin ve toplumsallaşmanın gerçekleştiği bir kurumdur. Toplumsallaşma işlevi, erkeklik ve kadınlığa yönelik rollerin paylaşımı üzerinden teşkilatlanır ve bu roller akrabalık ve hısımlık ilişkileri üzerinden genişleyerek birçok yeni boyutlar kazanır (Saygılıgil, t.y: 11). Bir kadınla bir erkeğin evlenmesiyle oluşan bir birlik olan aile içerisinde erkek ne kadar değerli ve önemliyse kadın da o kadar değerli ve önemlidir. Ancak tarih boyunca kadın, toplumda hak ettiği konumu elde edememiştir. Bundan dolayı, özellikle 19. yüzyılın sonlarından itibaren birçok ülke, kadını koruyacak düzenlemeler oluşturmaya başlamıştır. 1926 yılında onaylanan 743 sayılı Türk Medeni Kanunu'nda kadını koruyan birçok hüküm yer almaktaydı. Ancak zamanla bu düzenlemelerin yetersizliği ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, 1.1.2002 tarihinde yürürlüğe giren yeni Medeni Kanun'da, eşitlik ilkesi doğrultusunda yeni düzenlemeler yapılmıştır (Akıncı, 2004: 1).

Ailenin iki temel unsuru kadın ve erkektir. Ataerkil toplumlarda genelde erkek ön planda olup, insanoğlunun varoluşundan bu yana kadın, daima hayatın iki esas unsurundan biri olmuştur (Akıncı, 2004: 3). Aile, her devirde ve toplumda, toplumsal yaşantının vazgeçilmez bir parçası olmuş ve toplumların şekillenmesinde, gelişmesinde, ilerlemesinde büyük bir görev ve önem üstlenmiştir (Peker, 2017: 158).

Türk toplumunda aile reisliği kurumu, hukukî olmaktan ziyade, toplumsal açıdan önem taşıyan bir kurumdur. Kanundaki düzenleme nasıl olursa olsun, genelde her ailede son sözü söyleyen bir kişi vardır. Bu bazen kadın, bazen erkek, bazen de eğer beraber yaşıyorlarsa eşlerden birinin annesi ya da babası olur. Türk toplumunda aile, ataerkil bir düzen arz eder. Özellikle tarımla geçimin sağlandığı bölgelerde, evlendikten sonra anne ve babasıyla beraber yaşayan erkeklerin sayısı oldukça fazladır. Bu tür ailelerde genelde baba veya büyükbabanın ayrı bir önemi vardır. Çocuklar evli de olsalar, bir iş yapmadan önce büyüklerine danışır, onların düşüncesini alırlar. Bu tür ailelerde ara sıra aynı görevi anne veya büyükannenin yerine getirdiği de görülür. Kimi ailelerde ise en büyük erkek evlât (ağabey) vefat eden babanın yerini alır ve aile onun etrafında şekillenir (Akıncı, 2004: 11).

Aile içi şiddet, aile yaşamının talihsiz bir boyutudur. Aile içi şiddetin önlenmesi amacıyla 1998 yılında onaylanan 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun şiddete karşı önemli bir güvence getirmiştir. Bu kanunla Türkiye’de ilk defa aile içi şiddet kavramı hukuksal metinlerde tanımlanmış ve aile içi şiddetin meydana geldiği durumlarda haksızlığa uğramış kişinin şikâyeti olmadan (üçüncü şahısların bildirmesiyle) polis ve adalet sisteminin harekete geçmesi sağlanmıştır. Kanunun gerçekleştirilmesi amacıyla İçişleri Bakanlığı ve Adalet Bakanlığı aracılığıyla genelgeler çıkarılarak bu konuda bazı eğitim programları düzenlenmiştir (Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2011).

Akıncı’ya göre 4721 sayılı Türk Medeni Kanunundan aile reisliğinin kaldırılması ile kadın ve erkek arasında tam bir eşitlik sağlanmıştır. Ancak bu durum kadın için olumlu bir gelişme olarak görünse de beklenenin aksine birtakım olumsuz durumlara da neden olabilecek özelliktedir. Örneğin, MK. 369 (eMK. M. 320)’ye göre aile reisinin sorumluluğunun söz konusu olduğu durumlarda bundan böyle sorumluluk, eskiden olduğu gibi prensip olarak kocaya ait değildir. Zira MK. M. 367’ye göre aile reisi, kanuna, sözleşmeye ya da örfе göre belirlenir. Fakat aile reisinin kanuna veya sözleşmeye göre

belirlenme imkânı da kalmamıştır. Bu durumda aile reisini örfe göre belirlemek gerekmektedir. Böyle olunca da ailede sözü geçen her kim ise, reis de o'dur. Bu kişi erkek olabileceği gibi kadın da olabilir (2004: 11-12).

Kadın haklarına yönelik yasalarımızda yer alan ciddi ilerlemelerden bazıları özellikle 2000'lerden sonra yapılan değişikliklerle 1 Ocak 2002 yılında yürürlüğe giren Yeni Medeni Kanun ile sağlanmıştır (Karal ve Aydemir, 2012: 52). Yeni Medeni Kanun kadın ve erkek eşitliğini, kamusal alanda olduğu gibi özel alanda da çağdaş uluslararası ölçütlere elverişli şekilde tanımlanmasına yönelik bir anlayış sergilemiştir. Bu bağlamda "aile reisliği" ve ona bağlı olarak eşler arasında eşitsizlik içeren kararların (çocuklarla ilgili konularda son söz hakkı, ikametgâh seçimi, vb.) Yeni Medeni Kanun'da bulunmaması ve yasal mal yönetmeliğinin evlilik süresince edinilen malların boşanma durumunda eşit paylaşımı ilkesi bağlamında düzenlenmesi, eşler arasında eşitliğe, kadının ev içi emeğinin kıymetini de tescilleyen, yeni bir değerler dizisi ile yaklaşıldığını göstermektedir (Acar, 2010: 18).

Yeni Medeni Kanunla gerçekleştirilen değişikliklerden bazıları şöyledir: "Aile reisi kocadır" kararı değiştirilerek yerine "Evlilik birliğini eşler beraber yönetirler." kararı getirilmiştir. Evlilik birliğini temsil etme hakkı, bazı durumlar dışında kocaya aitti. Bu karar değiştirilerek yerine evlilik birliğinin temsili eşlerin her ikisine de verilmiştir. Evin seçimini kocanın yapacağı kararı değiştirilerek, yerine eşlerin oturacakları evi beraber seçecekleri kararı getirilmiştir (Karal ve Aydemir, 2012: 52).

Ailenin adı, çocukların velayeti, birlikteliğin temsili, ikametgâhın seçim, vb. gibi mevzular ev reisi aracılığıyla belirlenmekteydi. Böylece kadınlar evlilik sözleşmesiyle beraber bazı haklarından vazgeçmektedirler. Evli kadının varoluşu hukuken belirsiz olmakla birlikte evlilik birliğini de erkek temsil etmekteydi. Aile hukukunda kadını ikincilleştiren bu ataerkil anlayış birinci dalga feminist hareketinin temel mücadele alanını oluşturmakta olup, kadınlara ilgili hakların tanınması 19. yüzyılın sonlarından itibaren başlamıştır. Kadınlar ve erkekler arasında var olan iş hayatındaki eşitsizlikler, aile hayatındaki eşitsizliklerin süreği durumundadır. Kadınların erkeklere göre ekonomik anlamda daha zayıf olması, onları ev içinde erkeklere bağımlı yapmaktadır. Bundan dolayı hukuki anlamda ev reisliği ortadan kaldırılmış olsa da fiilî anlamda hâlâ devam etmektedir. Bu durumda aile hukukunda, maddiyat bakımından eşitliği sağlayan düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır (Uygur, 2011: 169-170).

3.2. EKONOMİ ALANINDA KADININ GÖRÜNÜRLÜĞÜ

Tarihsel süreci incelediğimizde, kapitalist anlayışın meydana çıkmasıyla beraber toplumda kapitalist üretim ilişkilerinin kadın erkek ayrımına neden olduğunu görmekteyiz. Cinsler arasında iş bölümünün ayrıştığı bu düzende, kadının, toplumsal üretimin dışında tutulduğu görülmektedir. Kadını vasıfsız ve ucuz iş gücü olarak belirleyen toplumsal anlayış, istihdam politikalarını, kadının aleyhinde olacak şekilde yönlendirmektedir. Kadın toplumda kabul edilen ana niteliklerinin dışında bazı nedenlerle çalışma yaşamına girmiştir. Zamanla da elde ettiği özellikleri iş hayatına yansıtmaya çalışmıştır. Başarı arzusu onu çalışma yaşamında ilerlemeye itmiştir. Ancak “çalışan işçi” konumundan “yönetici” kademesine gelmesi kolay olmamıştır. Hem kendisi ile ilgili problemler hem de toplum baskısıyla karşı karşıya kalan kadının, kendini geliştirme süreci dönem dönem sekteye uğramıştır (Nergiz ve Yemen, 2011: 196).

Ekonomi söz konusu olduğunda, ataerkil gelenekçi yapıyla gelişen küresel kapitalizmin, kadınların her türlü emeği üzerindeki ihlâl ve sınırlamalarını giderek arttırdığı net bir şekilde görülmektedir. Birleşmiş Milletler her ne kadar ulusal ve uluslararası hakların küreselleştiğini istatistiklerle açıklasa da çalışma yaşamında kadının ücretli işe katılımı konusunda neo-liberal politikalar yürüten küresel kapitalizmin, hak taleplerini karşılamadığı bir gerçektir. Dünyanın pek çok yerinde taraf ülkelerin uygulamalarında kadın istihdamı mevzusunda çeşitli adımlar atılmışsa da bunlar ihtiyaçları karşılayacak seviyede değildir. Enformel istihdam, ev içi emeğin görünmezliği, sağlıksız, güvencesiz çalışma biçimleri, düşük ücretlerle, düşük pozisyonlu işlerde çalışma, ev içi bakım problemlerini üstlenme ve bu konuda destek alamama gibi pek çok problem kadın istihdamı bahis mevzusu olduğunda karşımıza çıkmaktadır. Kadınların yoğunlaştığı meslekler sosyoekonomik bakımdan düşük pozisyonlu işler olmakta ve uzun saatler karşılığında çok düşük ücretlerle çalışmaktadırlar. İşgücü göçü yoğun olan Üçüncü Dünya ülkelerinde bu şartlar daha da ağırlaşmaktadır. Gelir dağılımı bozuk olan ülkelere toplumsal politika uygulamalarının olmaması veya yetersiz kalması, başta kadınlar olmak üzere çalışanların yoksulluktan kurtulamamaları ile paralellik göstermektedir (İçli, 2018: 137-138).

Ailede emeğiyle üretken bir konumda olan kadının üretkenliğinin özellikle de ataerkilliğin hâkim olduğu toplumlarda maddi bir karşılık bulamadığı söylenebilir. Bu durumda üretim, ekonomik olarak karşılık bulmadığından değersizleşir. Zamanla bu üretimi gerçekleştirenlerin emeği, mecburen kamusal alanda emeğinin karşılık bulduğu alanlara yönelmiştir. Böylelikle kadının annelik rolü kısmen yok olarak, bu rol kendini başka özel kurumlara bırakmaktadır. Zira ailede gerçekleşen emek ve üretim başka kurumlar aracılığıyla yapıldığında maddi karşılık bulmaktadır. Dolaylı olarak emeğin maddi karşılık bulması ve bir “üretim” olarak ele alınması önemlidir. Özel alanda kadını güçlendirmek, kadın bilgisinin ve emeğinin üretim olarak kabul edilmesi ile mümkün olabilir. Emeğinin karşılığını alan bir kadın ataerkil toplumda haksızlığa karşı hak davasında bulunabilecek ve hiç bir durumda minnet altında kalmayacaktır. Erkeğin kadına şiddet uygulaması durumunda, erkek kadının boşanarak hayatını sürdürebilecek olması durumunu düşüneceğinden, kadına bu konuda daha hassas davranabilecektir. Dolaylı olarak kadının görülmeyen emeğinin ortaya çıkması, birçok alanda kadına “yarar” sağlayacaktır (Akyıldırım, 2020: 77-78).

Tarımda ücretsiz aile işçiliği, kentlerde ise evde gerçekleşen parça başı iş ve ev hizmetleri kadınların çalıştıkları başlıca alanları meydana getirmektedir. Hükümet politikaları kadınların çalışma hayatına daha çok katılması amacına her ne kadar uygun görünüyorsa da uygulamada bu konuda gerçekçi tedbirlerin alınmadığı bir gerçektir. Kadınların çalışmalarlarıyla ilgili olarak, sadece çalışma hayatına bağlı düzenlemelerin yapılmasının yeterli olmayacağı ve sosyal düzenlemelerin de çalışma hayatıyla uyumlaştırılması gereği vurgulanmalıdır. Kadınların işgücüne katılımını artırmak için doğum sonrası izinlerin düzenlenmesi, bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılması, ebeveyn izninin yasallaşması, mesleki becerilerin kazandırılmasına yönelik kursların açılması, kadın girişimciliğinin teşvik edilmesi, kreşlerin, anasınıflarının ve anaokullarının yaygınlaştırılması gibi düzenlemelerin yaşama geçirilmesi gerekmektedir. Toplumsal olarak kadınlara tanımlanan ev içi sorumluluklarının çalışma hayatıyla uzlaştırılması, kadınların çalışma hayatına katılımını artırıcı bir etki oluşturmaktadır (İçli, 2018: 139-140).

18. yüzyılda sanayinin gelişmesiyle birlikte kent-köy nüfuslarında azımsanmayacak bir değişim yaşanmıştır. Kapitalizmin kâr amacı kadının özel alandaki ücretsiz emeğini fırsat görerek kadınların düşük işçi konumunda çalışması söz konusu olmuştur. Kapitalizm, kadını ücretsiz çalışan bir alandan az da olsa ücretli bir alana çekmiştir. Sanayi

toplumlarının ortaya çıkmasıyla birlikte kapitalist düzenin hız kazandığı görülmektedir. Kapitalizmin tabiatı gereği kâr amaçlı bir düzen olması nedeniyle iş gücü maliyetinden tasarruf yoluna gidilmiştir. İşverenin kârını maksimum düzeyde tutması için istihdam ettiği emeğin kazancından kısıtıldığı görülmektedir. Bu dönem kadınların ev içi emeğinin önemsiz sayılması, kamusal alanda da işgücünde önemsiz emek olarak değerlendirilmelerine yol açmıştır. Dolayısıyla kadın emeğindeki önemsizlik algısı, düşük ücrete karşılık gelmektedir (Akyıldırım, 2020: 81).

Kadınlar, savaş yıllarında, daha önce sadece erkeklerin alanı diye görülen işleri yapmaya başladılar. Savaş dönüsünde, erkekler bu işlerin çoğunu kadınlardan geri aldılar, fakat daha önce var olan düzen artık değişime uğramıştı. İkinci Dünya Savaşından günümüze, toplumsal cinsiyet bağlamında, cinsiyetlerin işgücü payları önemli ölçüde değişmiştir. Kadın işçiler geleneksel olarak genellikle düşük ücretli, rutin mesleklerde yoğunlaşmışlardır. Bu işler toplumsal cinsiyet tarafından “kadın işi” diye görülmüştür. Bakıcılık ve sekreterlik gibi meslekler, ezici yoğunlukla kadınlar aracılığıyla yapılır ve genellikle “dişil” meslekler diye görülür. Kadınlar erkeklerle biçimsel eşitliğe sahip olsalar da, işgücü piyasasında kadınlar bugün bile bir dizi eşitsizlikler yaşamaktadırlar (Giddens, 2013: 802-805).

10 Haziran 2003 yılında İş Kanunu’nda gerçekleşen bazı değişikliklerle iş yerlerinde cinsiyete dayalı ayrımcılık yasaklanmış ve “hamilelik, doğum nedeniyle işten çıkarma” gibi kadınların iş hayatında genel olarak karşılaştığı hak ihlallerini önleyecek bazı düzenlemeler yapılmıştır. Düzenlemesi gerçekleştirilen maddelerden birkaçı şöyledir: Cinsiyet sebebiyle eşit değerde olan işler için daha düşük ücret verilemeyecektir. Cinsiyet, aile yükümlülükleri ve medeni hal, hamilelik ve doğum iş akdinin feshi için geçerli bir neden olarak kabul edilmeyecektir. İşyerinde işçinin, işveren, diğer bir işçi ya da üçüncü kişiler tarafından cinsel tacize uğraması ve bu durumu işverene açıklamasına rağmen gerekli tedbirlerin alınmaması halinde işçinin haklı sebeple işi derhal fesih etme hakkına sahip olduğuna dair hüküm verilmiştir (Karal ve Aydemir, 2012: 52).

Türkiye, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)’nin 2015 İnsani Gelişim Raporuna göre, 188 ülke arasında 72. sırada yer almaktadır (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), 2015: 213).

*2020 yılı raporuna bakıldığında Türkiye'nin 189 ülke arasında 54. sırada yer alarak ilerleme kaydettiği görülmektedir (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), 2020: 241).

*Dünya Ekonomik Forumu'nun 2015 yılı raporunda ise Türkiye toplumsal cinsiyet eşitliğinde 145 ülke arasında 0,624 ile 130. sırada yer almaktadır (Dünya Ekonomik Forumu, 2015: 9).

*2020 yılı raporuna baktığımızda 153 ülke arasında 0,635 ile 130. sırada (Dünya Ekonomik Forumu, 2020, s. 9) yer alarak toplumsal cinsiyet eşitliği alanında az da olsa bir ilerleme kaydettiğini görmekteyiz. Dünyada ve Türkiye'de yapılan araştırmalar yönetici kadınların sayısının çok az olduğunu göstermektedir. Özellikle Türkiye gibi geleneksel zihniyetin hâkim olduğu toplumlarda kadınların yöneticilik statüsüne ulaşmada birçok engelle karşılaştıkları açıktır. “Kadın olmak” olgusunun baskın olduğu bu yapıda, sorumlulukların ve görevlerin “eril” şekilde tanımlanması, bilhassa kamu sektöründe kadınlar için dezavantajlı bir durum oluşturmaktadır. Sektörel bakımdan yönetici kadınların durumu özel sektörde daha iyi bir tablo arz ederken, benzer bir iyimserlik kamu sektörü için söz konusu değildir (Nergiz ve Yemen, 2011: 198-199).

Annelik; meslek seçimi noktasında bir özgürlük alanı olarak algılanmalıdır. Ancak toplumda, evde çalışmanın bir üretim olarak görülmemesi, aynı zamanda karşılık bulamaması gibi durumlar nedeniyle, kapitalizmin; ev anneliğini meslek olarak seçen bireylerin yuvalarını zamanla terk etmesine neden olduğu görülmektedir. Adeta ücretsiz meslekten ücretli konuma geçiş algısını besleyerek, annelik kavramının içi boşaltılmaktadır. Ev içi meslek seçimi meşru bir üretim alanına işaret eder. Bu alanın tanınması şarttır. Bu alanların değersizleşmesi, politika aracılığıyla maddi açıdan görünür kılınmaması, zamanla yok olmasına veya içi boş bir konuma indirgenmesine sebebiyet verebilir (Akyıldırım, 2020: 82).

Günümüzde kadınların eğitim olanaklarından faydalanması ve gayrimenkul sahipliği gibi alanlarda gelişmeler kaydederek finansal sisteme dâhil olması, sadece demokrasi açısından ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması bakımından önemli değildir, ayrıca ekonomik sürdürülebilirlik sağlanarak ekonomik dayanıklılığın sağlanması, yoksulluğun azaltılarak hane halkı gelirinin yükselmesi ve dünya ekonomisinin büyümesi açısından da önem arz etmektedir (Yased Uluslararası Yatırımcılar Derneği, 2016: 6-7). Günümüzde kadın istihdamına yönelik yapılan çalışmalarda evrensel ölçekte oransal

artışların olması dikkat çekiyor olmasına karşın, halen iş dünyasında erkeklerin lehine olan baskın bir yapıya işaret ettiği söylenebilir (Ragins,; Townsend ve Mattis, 1998). Kadınların çoğunluğunun yapmış oldukları işlerin yüksek eğitim düzeyi gerektirmemesi nedeniyle, kadınların eğitim düzeyi erkeklerin eğitim düzeyi ile kıyaslandığında kadınlar erkeklerin oldukça gerisinde kalmaktadır (Koparan, 2020: 58-59).

Türkiye’de eşitlikçi cinsiyet politikaları, kadın emeğine olan talebi artırma konusunda yetersiz kalmaktadır. İyileşme adına yasalarda değişiklik yapılarak, gerçekleştirilen çalışmalarda bazı kurumsal ve yasal düzenlemelere gitmek gibi “genel” söylemler dışında somut avantajlardan bahsedilememektedir. Bu şartlar altında kadın emeğine olan talebi artırmak ve kadın istihdamını özendiren somut adımlardan bahsetmek çok zordur. Bir taraftan kadın emeğine ihtiyacı olan sektörlerde istihdam kapasitesinin artırılması, kadınların güvenceli işlerde çalışarak özgürlüklerini ve güçlerini kazanabilmeleri, diğer yandan ev ve ücretli iş rollerinin birlikte devam etmesini sağlayacak kurumsal organizasyonların yapılması, kadının görünmeyen emeğinin değerlendirilmesi; sadece cinsiyet eşitliği politikalarının esas alınması yöntemiyle sağlanabilir (İçli, 2018: 140).

3.3. DİN ALANINDA YENİ SÖYLEM İNŞA ÇABALARI

Din, bireysel veya kolektif düzeydeki insan hayatının her evresinde en derin şekilde hissedilen bir olgudur. Aslında din, insanın sadece belli türden davranışlarını kapsayan bir kurum değildir. En başından beri insanın hemen hemen bütün eylemlerine bir şekilde yön verme iddiası taşıyan bir düzendir. Toplumdaki en eski, en derinden hissedilen ve en tesirli güçlerden biri olan din, insan ve toplum yaşamında pek önemli bir kurum olarak her dönemde düşünürlerin ve sosyal bilimcilerin ilgisini çekmiştir. Din, ekonomiden sanata, ahlâktan hukuka kadar toplumsal olguların tümünü kuşatmıştır. Örneğin bir din faizi yasaklıyorsa, o toplumda ya buna uygun bir üslup meydana getirilir ya da bu konuda bir çatışma meydana gelir. Her iki durumda da din toplum üzerinde belli bir etki yaratır. Aynı biçimde dinin kadın ve erkeğe tayin ettiği rol ve pozisyonlar da, toplumsal cinsiyetin belirlenmesine ve insanların buna göre değer yargıları oluşturmalarına sebep olmaktadır (Gürhan, 2010: 61-62).

Karşılaştırmalı dinler bağlamında denilebilir ki, İslamiyet’in kutsal kitabı Kuran’da, kadın ile erkeğin tek bir candan yaratıldığı (4. surenin 1. ayeti) açıkça yazılmış ve Yahudi-

Hristiyan geleneğinden farklı olarak “baştan çıkarıcı Havva” imgesi yer almamıştır. Âdem ve Havva, insanın cennetten çıkarılmasına neden olan olayların mesuliyetini ortak olarak taşır (Kuran, 2: 35-37). İblise yalnızca biri (kadın) değil, her ikisi de yenik düşer. Ayrıca, yine Kuran’da Havva’nın Âdem’in kaburgasından yaratıldığına dair bir anlatım da yoktur (Berktaş, 2008: 90).

Baloğlu’na göre Kur’an-ı Kerim’de “Havva’nın Âdem’in kaburgasından yaratıldığı” düşüncesini savunan açık bir bilgi veya bir işaret olmadığı gibi, en ufak bir imaya dahi rastlamıyoruz. Bununla beraber, Kur’an’da özellikle Havva ismi geçmemektedir. Âdem’in eşi olarak dişil bir canlıdan söz edilmektedir. Ayrıyeten, yasak ağacın meyvesinin “elma” olduğu, Şeytanın yılanın ağzına gizlenerek Havva’yı kandırdığı ve Havva’nın da Âdem’i aldatarak ilk günahı işleyen kişi olduğu biçimindeki bilgilere de Kur’an’da rastlanılmamaktadır. Zira ataerkil anlayış, asırlar boyu Kur’an-ı Kerim’de geçen metinleri yanlış anlamış, yanlış yorumlamış ve hatta yanlış aktarmıştır. Böylelikle yalnızca hakikatin meydana çıkmasını engellemekle kalmamış, toplumsal ortamda kadınların aleyhine telafisi olmayan pek çok olumsuz ve gayri adil bir durumun meydana gelmesine zemin hazırlamıştır (2014: 51-56).

Germaine Tillon, “Kuran’da yer almayan ya da kısmi olarak yer alan birçok kuralın pratikte seçmeci biçimde zorunluluk halini almış olmasına dikkat çeker. Örneğin sünnet konusuna Kuran’da hiç değinilmediği halde sünnetsiz bir Müslüman düşünülemez ya da oruç gibi o kadar da önem verilmeyen (oruç tutmamanın, bir fakir doyurmak gibi oldukça yumuşak ve insani bir yaptırımı vardır) bir kural, namaz kılma farzından çok daha yaygın biçimde uygulanmaktadır. Buna karşılık, Kuran’da açıkça cezasının cehennemde yanmak olduğunun vurgulanmasına rağmen hâlâ birçok yörede kızlara mirastan pay verilmemesi, toplumsal belleğin nasıl seçmeci bir biçimde işlediğini ve cinsiyetçi iktidar mekanizmalarını yansıttığını ortaya koyar” (akt. Berktaş, 2008: 90-91).

Din, teoride ve uygulamada farklı olabilir; yani farklı sosyal ve tarihsel durumlarda insanlar tarafından algılanışı ve uygulanışı farklı olabilir. Bundan dolayı dinsel ideolojinin, farklı tarihsel ve sosyal şartlarda farklı biçimlerde, farklı uygulamalara neden olabileceğini göz ardı etmemek gerekmektedir. Her din ve öğretisi, tarihî süreçte ona şekil veren bir dönüşüm sürecinden geçer ve bununla beraber sosyal ve siyasi faktörlerden etkilenir. Ayrıca, dinin mensupları için açıkladığı anlam da değişime uğrar. İslam dini, insana sırf insan olduğu için değer verir. Kadın ve kadın hakları üstünde titizlikle duran

İslam dini, kadına, hiçbir düzenin vermediği bir değeri vermiştir. İslam dininin kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim kadın ve erkeklere hitap eder. Ayrıca kadınlara yönelik, önemli konuları kapsayan “Nisa suresi” de kadınların adını taşır (Gürhan, 2010: 62-70).

Kadına ait vasıflar çerçevesinde özel düzenlemeler ortaya koyan Kur'an, kadına karşı her türlü şiddet, metalaştırma ve değersizleştirmeye yönelik yaklaşımların önünü almak istemekte; erkek veya kadın, herkesi takva ölçütünde değerlendirmektedir. Kur'an bu çerçevede erkek ve kadın bütün müminlerin birbirlerinin velileri ve dostları olduğunu; onların, ancak iyiliği emreden, kötülükten vazgeçiren, zekât veren, namaz kılan, Allah'a ve Resul'üne itaat eden kişiler olarak Allah'ın rahmetini elde edebileceklerini açıklamaktadır. (Bk. Tevbe, 9/71). (Gündüzöz, 2016: 264). Kur'an-ı Kerim'in kadınlarla ilgili değerlendirmeleri tartışmaya neden olmayacak kadar açık olmakla birlikte, İslâm düşüncesinde hem Kur'an'da adı geçen bazı kadınlarla ilgili olarak hem de de İslâm tarihindeki bazı hanımlarla ilgili temsili ve yazılı yorumlara başvurulduğu görülmektedir (Gündüzöz, 2016: 265).

İslam kadına tam bir kişiliğe sahip olma hakkını vermiştir. Kadın özgür iradesini kullanarak düşündüğünü açıklama ve yapma hakkına sahiptir. Yaptıkları iyilikten veya kötülükten kendisi sorumludur. Hz. Muhammed (s.a.s) zamanında kadın, toplum hayatından kendisini soyutlamayan, kendi haklarını kendisi koruyan, kişilik sahibi bir varlık olduğu düşüncesi ile hareket etmiş, yeri geldiğinde de erkeklerle eşit haklara sahip olduklarını kabul ettirmek için girişimlerde bulunmuştur. İslam, kadına kesinlikle “şeytan”, “cadı”, “zehirli yılan” gibi nitelikler izafe etmeyerek, kadının her şeyden önce bir “insan” olduğunu belirterek onu toplum hayatına katmıştır. Kadına her konuda söz hakkı vermiştir. Bunu İslam'ın ilk dönem uygulamalarından başlayarak görmek mümkündür. Fakat daha sonra ataerkil toplumların baskınlığı nedeniyle kadına yöneltilen haksız uygulamalar maalesef hem İslami gibi gösterilmiş, hem de din adına meşrulaştırılmıştır (Gürhan, 2010: 74-76).

Riffat Hassan'a göre, “Kur'an-ı Kerim insan haklarının -Magna Carta-sı olup cinsiyet ve ırk ayrımı gözetmeksizin herkesin eşit ve aynı haklara sahip olduğunu açıkça ilan eder. Kur'an'ın büyük bir bölümü, insanları gelenekçilik, otoritercilik, kabilecilik, ırkçılık, cinsiyetçilik, kölelik gibi her türlü dinî, siyasî, ekonomik menşeli duruşun esaretinden kurtarmak ile alâkalıdır. Ona göre, bugün İslam dünyasında müşahade edilen kadınların eşitsizliği olgusu Kur'an'dan değil, kültürel sebeplerden kaynaklanmaktadır. Kadınların

insanî potansiyellerini ve kendi bireysel tecrübelerini kullanmalarını engelleyen ataerkil yapı veya ideoloji pek çok İslam ülkesinde kadın-karşıtı kanunlar ihdas etmeye devam etmekte ve bunu ne yazık ki -İslamlaşma- kisvesi altında yapmaktadır. Bu yapının elinde din, kadınları -özgürleştirme- aracı olarak değil, onları -baskılama- aracı olarak kullanmaktadır” (Hassan, 1990: 94-96; Hassan, 1995:1; Baloğlu, 2014 : 69-76).

Örtünme ve yabancı erkeklerle temastan kaçınmanın, sadece İslami olgular olmadığı, erken Müslümanların bu uygulamaları komşu oldukları veya fethettikleri halklardan aldıkları bilinmektedir. Akdeniz toplumlarının, örneğin Güney İtalyalıların, Yunanlıların ve İspanyolların, kadınları yabancı erkeklerden koruma ve “namus” kaynaklı bir ilişkiler ağına sahip olmaları bakımından Müslümanlarla birçok ortak noktaları vardır. Örtünme ile ilgili olarak bildiğimiz en eski metin, İÖ 13. yüzyıla ait bir Asur kanunudur. Bu kanun, örtünme ve peçeyi saygın kadınlara özgüleyerek, fahişelerin ve köle kadınların örtünmesini katiyen yasaklar. O zamanlardan bugüne örtünme ve peçe, saygınlık ve statü simgesi olarak kullanılagelmıştır. Örtünme ve peçe, İslamiyet öncesinde İran ve Bizans İmparatorluğu kültüründe yaygındı. Kadınların örtünerek mahrem alanla kısıtlanması, eşlerin ve kız çocuklarının aile dışındaki ilişkilerini sınırlandırıyor, bu durum hem kadınların kontrol edilmesini hem de babalığın sorumluluğunu üstlenmesini kolaylaştırıyordu. Örtünme yalnızca bir sınıf olgusu değil, bununla beraber kentsel bir olguydu; tarlada çalışmak zorunda olan köylü kadının peçeye girmesi zordu (Berktaş, 2008: 88-89).

Kadınlarla ilgili önemli vurguları olan Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Hûd, Yûsuf, Mâide, En‘âm, A‘râf, Tevbe, Nûr, Neml ve Ahzâb sûreleri gibi birçok sûrenin içeriğinde kadın, evvela insan olarak, sonra bir eş ve anne olarak ortaya konulmaktadır. Bu durumda Kur‘ân kadının değerini yükseltmek, onun saygınlığını ve haklarını korumak için birbirini tamamlayan bir değerler dizgesi inşa etmektedir. Bu kapsamda Kur‘ân âyetlerinden bir kısmı kadına özgü fiziksel, psikolojik ve biyolojik hususlara atıfta bulunarak, adalet, takvâ ve iffet gibi Kur‘ânî kavramlar ekseninde, evlilikten mirasa, ibadetten, anneliğin birtakım gereklerine kadar, sosyal hayat konusunda bazı düzenlemelere değinmektedir (Gündüzöz, 2016: 268).

Çağdaş Müslüman feminist hareket, dinî kaynakların tekrardan yorumlanması, yeni veriler doğrultusunda Müslüman kadının tarihinin tekrar yazılması ve feminist bir Müslüman düşünce geleneğinin meydana getirilmesi yönünde sınırlı da olsa önemli bir

yol kat etmiş, kuramsal çerçevede şu temel argümanları savunmuştur: Kur'an-ı Kerim, kadın-erkek bütün insanların eşit olduğunu açıklar; ne var ki, ataerkil ideoloji ve gelenekler bu eşitliğin uygulamaya geçmesini engellemişlerdir. Bu maksatla, söz konusu ideoloji başta içtihat/fıkıh kurumu olmak üzere, hadis, tefsir vb. bütün din ilimlerini, kültürünü ve bütün kurumlarını ele geçirmiştir. Böylece kadını adeta boğan bir ataerkil düzen inşa etmiştir. Bu düşünceyi din aracılığıyla Müslüman kadına yönelik zulüm ve baskı düzenini meşrulaştırmakta kullanmış ve bunun Allah'ın bir takdiri olduğu propagandasını yaymıştır. Genellikle, Müslüman feministler, hangi grup içerisinde yer alırlarsa alsınlar, İslam ülkelerindeki kadın haklarını, sosyal cinsiyet eşitliğini ve toplumsal adaleti Kur'an'ın evrensel eşitlik ve adalet prensiplerini esas alarak, geliştirmek ve desteklemek gibi bir amaca kitlenmişlerdir (Baloğlu, 2014: 68-83).

3.4. SİYASET SAHNESİNDE KADIN

İlk devletlerin oluşumundan günümüzün modern demokratik düzenine uzanan süreçte, siyaset tamamıyla erkeklere ait bir faaliyet, devlet ve bürokrasi de erkeklere has alanlardan sayılmıştır. Demokrasinin oluştuğu ve demokratik siyasetin temel pratiklerinin meydana geldiği Antik Yunan şehir devletlerinde bile siyaset kadınların ve kölelerin dışlanmasıyla kurulmuştu. Atina'nın özgür vatandaşları tamamıyla erkeklerden oluşmaktaydı (Adak, 2016: 18).

Erkeklerin değerleriyle şekillenmiş olan siyaset; yarışma, kazanma, rekabet güdülleri ile yürütülen bir uğraştır. Oysaki kadınlar, kendilerinden evvel başkalarını, ailelerini düşünmek; onların ihtiyaçlarına karşı duyarlı olmak amacıyla eğitilmişlerdir (Kılıç, 2000: 10).

Siyasi partilerde karar mekanizmalarında olabilmek ya da iktidarı ele geçirmek için iktidar kapasitesine sahip olmak gerekmektedir. Ama ataerkil toplumlarda iktidar, iktidar yeteneği, yönetme gibi kavramlar erkek değerleri ve bakış açısına göre belirlendiği için, siyasette kadınlar karar verici pozisyonlarda önemli sayılara ulaşamamaktadırlar (Yaraman, 1999: 25).

Kadınların siyasete katılımı bakımından, gerek Türkiye'de gerekse dünyada kadınlar aleyhine büyük eşitsizlikler yaşanmaktadır. Toplumsal hayatta ve çalışma hayatında elde edilen gelişmeler dikkat çekmekle beraber, kadınlar bu alanlardaki etkinliklerini siyasete

taşıyamamışlardır. Bundan ötürü, kadınların sendikalara, siyasi partilere, parlamentolara, üst düzey bürokratik görevlere, yerel yönetimlere ve karar verme mekanizmalarına katılımları oldukça sınırlıdır. Toplumsal ve ekonomik açıdan kadınlar aleyhine kurumsallaşmış olan güç ilişkilerinin değiştirilmesinin yolu siyasetten geçmektedir. Kadınların sahip oldukları imkânlarla olumlu değişiklik oluşturabilecek siyasi eylemlere katılamamaları, sosyo-politik iyileştirmelerin önündeki en büyük engellerin başında gelmektedir. Yüzyıllarca kadınların siyasetten dışlanmasını beraberinde getiren düşünceler arasında, özellikle kamusal alan / özel alan ayrımını esas alan tutumlar kritik bir yer tutmaktadır (Ayata ve Gölgelioğlu, 2011: 65).

Dünyada meydana gelen ekonomik, siyasal ve toplumsal gelişmeler sonucunda, kadınlar kendi durumlarını tartışma konusu yapmış ve bunu bir kadın hareketine dönüştürmüşlerdir. Herkese vaat edilen eşitlik ve özgürlüğü yaşamının her alanında gerçekleştirmek isteyen kadınlar, kendilerini sınırlayan değerleri, gelenek ve hayat biçimini değiştirmeyi amaçlamışlardır. Bilhassa 20. yüzyılda geleneksel hayat biçiminden çağdaş hayat biçimine geçilmesiyle başta seçme ve seçilme mevzusunda, yasalarda oluşturulan eşitlikçi düzenlemeler ve bazı uygulamalar kadının siyasete katılımında olumlu değişiklikler meydana getirmiştir. Fakat günümüzde kadının siyasete katılım düzeyi hâlen erkeklerle eşit seviyeye gelememiştir. Seçilme hakkından faydalanma ve siyasi karar organlarında yer alma bağlamında cinsler arası ayrımcılık çok belirgin bir şekilde varlığını sürdürmekte ve kadınlar erkeklerin çok gerisinde yer almaktadırlar. Bu durum böylelikle kadınların “yönetime katılma” konusunu ve cinsler arasındaki ayrımcılık problemini gündeme getirmektedir (Gökçimen, 2008: 7-8).

Siyaset, iş, edebiyat, sanat gibi alanları içeren kamusal yaşam alanı, geleneksel olarak erkeklerin egemenlik alanı olagelmiştir. Buna karşılık, kadınlar, aile ve ev sorumlulukları çevresinde dönen özel yaşam ile sınırlandırılmıştır. Siyaset yalnızca kamusal alanda meydana geliyorsa, kadının rolü ve cinsiyet eşitliği sorusu çok fazla siyasî değer taşımayan sorunlardır. Anne ve ev hanımı özel rolü ile sınırlandırılan kadınlar, böylelikle siyasetin dışında tutulmaktadır. Bu nedenle feministler, “kamusal erkek” ve “özel kadın” arasındaki ayrımı yok etmeye çalışmışlardır. Ancak kamusal ve özel ayrımını yok etmenin ne anlama geldiği, nasıl sağlanabileceği ya da ne ölçüde istenir olduğu mevzusunda, feministler her zaman uzlaşamamışlardır (Heywood, 2013: 238-239).

Toplumların kadınlara karşı yaklaşımları, kadınların sosyalleştikleri ortamların kadınlar hakkındaki hükümleri, kadınların siyasete daha aktif bir şekilde katılım olanaklarını etkilemektedir. Birçok toplumda kültürel değerler ve gelenekler; erkekleri politik aktör olarak kodlarken, kadınlarıysa özel alan ve çocuk bakımı doğrultusunda çeşitli araçlara teşvik eder. Farklı toplumlarda gerçekleştirilen “Dünya Değerler Araştırması” siyasetin pek çok toplumda “erkek işi” olarak algılandığı göstermektedir. Erkeklerin kadınlardan daha iyi siyasi lider olacağı veya kadınların yalnızca çocuk sahibi olarak daha değerli olacağı yaklaşımı pek çok ülkede varlığını devam ettirmektedir. Bu erkek egemen kültür, siyasi toplumsallaştırma süreçleriyle kadınlar tarafından da benimsenmektedir. Kadınların siyasete daha az katılmaları; zaman, maddi olanak, eğitim gibi etkenler ile siyasetin gerektirdiği bazı imkânlarla erkeklere kıyasla daha az sahip olmaları ile alakalıdır (Ayata ve Gölgelioğlu, 2011: 71).

Türkiye’de yetişmiş kadın işgücünün gelişmişliğine ve bu potansiyelin sunduğu imkânlarla karşın, siyasi temsildeki tikanlıklar sebebiyle, kadınların meclis ve hükümet düzeyinde yeterince temsil edilmediği görülmektedir. Seçimlerde kadınların adaylığını önleyen en önemli nedenlerin başında özgüven eksikliği ve bilgi yetersizliği gelmektedir. Kadınlar yeteri kadar bilgi ve tecrübeye sahip olmadığından, siyasal ve kültürel ortamlardan kaynaklanan engelleri aşamayacaklarına inanmakta dolayısıyla siyasetten uzak durmaktadırlar. Dünyada siyasal temsil imkânlarının bazı bakımlardan artması ve birçok yasal düzenlemeye karşın, kadınlar siyasetle ilişkileri noktasında çoğunlukla apolitik bir tutum sergilemektedirler. Dünya kadınlarının meclislerde yer alma oranı zamanla göreceli olarak artmış ise de halen çok düşük seviyelerde seyretmekte; kadınlar ulusal meclislerde olduğu gibi hükümetlerde de kendilerine yeterli düzeyde yer bulamamaktadırlar. Bu, Türkiye için de geçerli bir durumdur (Gökçimen, 2008: 43-49). Kadınlar ile siyaset arasındaki bağlantıyı inceleyen, 1960’lardaki çalışmalarda kadınların siyasete erkeklerden farklı biçimlerde ve farklı sıklıkta katıldıkları bulgulanmıştır. Bu araştırmalar neticesinde görülmüştür ki, kadınlar siyaseti daha az benimsemekte, siyasetle daha az ilgilenmekte ve siyaset hakkında daha az bilgilenmektedirler. Fakat günümüzde kadın ve siyaset ilişkisi tekrar inceleme konusu olmuştur. Bu yeni çalışmalara baktığımızda kadınlar ve erkekler arasında siyasete katılım bakımından, söz konusu farklar giderek azalmaktadır. Kadınların parlamentoda yeterli sayıda olamamaları, kadın sorunlarının gündeme yeterince taşınamamasıyla sonuçlanmaktadır. Ayrıca bütün

lkelerde nüfusun yarısını oluşturan kadınların parlamentoda yeterli düzeyde olmamaları, temsilde adalet ve eşitlik prensipleriyle de çelişmektedir. Ayrıca kadınlar, yalnızca mecliste değil, üst düzey karar verme konumlarında da yer almamaktadırlar. Örneğin kadınlar siyasi partilerde, özellikle bu partilerin yerel teşkilatlarında ve kadın kollarında oldukça etkin rollerde olmalarına karşın, liderlik ve merkez yönetim kadrolarında yer alamamaktadırlar (Ayata ve Gölgelioğlu, 2011: 68-70).

Kadınların siyasi tercihlerini ortaya koyma sürecinde erkeklerle eşit olmalarına rağmen, araştırmalar, temsil basamağına gelindiğinde bu eşitliğin bozulduğunu ve temsil oranının kadınlar aleyhine düştüğünü göstermektedir. Kadınlar aktif siyasette bulundukları süreç içinde erkeklerle beraber parti programlarının geniş kitlelere duyurulabilmesi ve politikalarının anlatılmasında beraber hareket ederken, politikaların oluşturulması ve uygulama aşamasında erkeklerle eşit temsil koşullarını yakalayamamaktadırlar. Kadınların böyle bir ataerkil siyasal ortamda kendilerine yol amaları zor gözükmektedir. Kadınların bu konuda bilinçli, mücadeleci ve gereken alanı kendileri için amaya çalışan kişiler olmaları gerekmektedir. En başta, toplumu modernleştirmek ve geliştirebilmek için, kadın yerel siyasette yer almalıdır (ste, 2017: 126).

Ülkemizde, “kadın politikaları geliştirmek amacıyla 1990 yılında Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM) kurulmuştur. 2009 yılında ise TBMM’de Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu kurulmuş” ve bu yönde çalışmalarına başlamıştır. Bu dönemde kadınlar Anayasa ve kanunlarda yapılan değişikliklerle pek çok hak elde etmiştir. Yeni Türk Medeni kanunu, Türk Ceza ve İş Kanunlarının kabul edilmesi, ailenin korunmasına bağlı bazı yasaların çıkarılmasıyla yasal sınırlar içerisinde kadın erkek eşitliğini sağlayacak pek çok düzenleme yapılmıştır. Fakat Türkiye’de, kadın nüfusunun yaklaşık %40’ı tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinde bulunmasına ve uzmanlık gerektiren mesleklerde kadın oranlarının yeterince yüksek olmasına karşın, kadınlar siyasette yeterli sayıda temsil edilmemektedir (Gökçimen, 2008: 50-51).

Kadınlara yüklenilen geleneksel rollerle, siyaset hayatına katılımın birbiriyle uyuşmadığına dair düşünce; kadınların çevreleri aracılığıyla bu alandan uzak tutulmalarına sebep olmaktadır. Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de siyaset ve siyasal hayat erkeklerin hayat koşulları, değerleri ve söylemleriyle belirlenmektedir. Siyasette hâkim olan erkek söylemi, kadınları siyasette erkeklerle eşit şartlarda yarıştırmaktadır.

Oysa kadınlar siyaset dışı hayatta hiçbir zaman erkeklerle eşit şartlarda yaşamazlar (Gökçimen, 2008: 51).

Ev içi sorumluluklar ve özellikle de çocuk ve yaşlı bakımı, bakıma ihtiyacı olan bu kişileri anneye bağımlı yapmaktadır. Bunun dışında eğitim alanına baktığımızda da birçok ülkede kadınların erkeklere oranla bu olanaktan daha az oranda erişebildiğini görüyoruz. Kadınların iş hayatında yer almasındaki düşük oranları bağlayabileceğimiz esas sebeplerin çocuk bakımı ve eğitime erişememe olduğu söylenebilir. Kadınları yüksek gelirli ya da üst düzey statülü işlerde göremememizin esas sebebini burada aramak gerekmektedir. Siyaset ise giderek daha fazla maddi kaynağa ihtiyaç duyulan bir alan olmaya başlamıştır. Adaylar kendi kampanyalarının masraflarını kendileri karşılamak zorunda kalmaktadırlar. Bu anlamda kadınlar daha çok zorlukla karşılaşmaktadırlar. Dolayısıyla çalışma hayatında yer alamayan kadınlar, bu sebeplerle siyasete üst düzeyde katılım için dezavantajlı duruma gelmektedirler. Ayrıca, siyasete katılım bakımından avantajlı olan bazı mesleklerde de kadınların varlığı oldukça kısıtlı düzeydedir (Ayata ve Gölgelioğlu, 2011: 71).

Feminist hareketin gelişmesini ve kadınların siyasete katılımını sağlayan en önemli alanlardan biri siyasi haklar mücadelesi olmuştur. Fakat bugün bile siyasetteki eşitliğin çok uzağında olduğumu görülebilir. Bu geri durumu siyasette kadın temsili oranına bakarak tespit edebiliyoruz. Bu eşitsiz durum günümüzde de devam etmektedir. Örneğin siyasi partilere, belediye meclislerindeki kadın temsili oranına baktığımızda, bu oranın kurumsal hiyerarşinin üst basamaklarına doğru daha da azaldığını görüyoruz. Örneğin, seçmen sayısının yarısını oluşturan kadınlar, seçmenleri temsil etmekle görevli meclislerde bu oranın çok aşağısında bir oranla yer edinebilmekte, yürütme organı olan hükümetlerde ise daha da az oranda bulunmaktadırlar. Tabanlarını meydana getirdikleri siyasi partilerin parti meclislerinde çok kısıtlı, merkez yürütme kurullarında ise çok daha kısıtlı düzeyde yer edinebilmektedirler. Kaç kadının belediye başkanı, parti il başkanı, vali, milletvekili yahut bakan olduğu, bugün hâlen siyasal katılımı toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında tüm ülkelerde sorgulanması gereken konulardır (Adak, 2016: 30-31). Siyaset için gerekli faktörlerden biri olan zamana, kadınlar erkeklere oranla daha az sahip olabilmektedirler. Kadınların zamanlarının çoğu, hane içerisindeki sorumluluklarla geçmektedir. Çalışan kadının bu manada omuzlarındaki yük daha çoktur. Çalışma hayatındaki kadın, hem işyerinde hem de evde yüklendiği sorumluluklar nedeniyle

siyaset için gerekli olan zaman ve enerjiden mahrum kalabilmektedir. Gelişmiş ülkelerde artan kadın eğitimi, günlük ev sorumluluklarına yardım sağlamayı hedefleyen sosyal devlet uygulamaları, kadınların siyasette yer alma şanslarını artırmaktadır. Fakat özellikle parlamenter temsil ve siyasi parti etkinlikleri dikkate alındığında, kadın katılımının hedeflenen boyutlarda olmadığı gözlemlenmektedir. Bütün ülkelerde nüfusun yaklaşık olarak yarısını kadınlar oluşturmaktadır. Buna rağmen meclis temsillerinde bu oran çok daha düşük düzeydedir. Türkiye’de de kadınların Meclis’teki temsili oldukça sınırlı düzeydedir (Ayata ve Gölgelioğlu, 2011: 69-72).

Türkiye’de kadınlar ilk defa 1934 yılında yerel seçimlere, 1935 yılında da genel seçimlere katılabilmıştır. Türkiye tarihinde ilk defa genel seçimlere katılan kadınlar 8 Şubat 1935 tarihinde TBMM’de 18 milletvekilliği ile yüzde 4,52 oranında temsil edildi. Çok partili siyasi yaşama geçildiğinde, 1950’de yüzde 0,62’ye düşen oran, uzun yıllarca yüzde 4’ün altında kalmıştır. Fakat 7 Haziran 2015 seçimlerinde bu oran yüzde 17,8’e ulaşabildi. Türkiye tarihi boyunca seçilmiş toplam milletvekili sayısı 10.781’dir. Bunun yalnızca 494’ü yani yüzde 4,58’i kadındı. 24 Haziran 2018 de yapılan Genel Seçimde TBMM kadın temsilci sayısı 103 ile yasama tarihinin en yüksek kadın milletvekili sayısını elde etmiştir. Bu artış, temsilde gelişim bakımından olumlu olsa da, hâlâ yetersiz kalmaktadır. Günümüz Türkiye’sinde (TBMM’de) kadınların siyasal temsil oranı yüzde 14,73 tür. Bu oran, dünya ortalaması olan yüzde 23,6 seviyesinin gerisinde ve dünyada en düşük ortalamaya sahip Arap (yüzde 17,5) ve Pasifik ülkelerinden (yüzde 17,2) daha geride bir orana denk düşmektedir. Ancak Türkiye’de 2007 Genel Seçimlerinden itibaren aday olan kadın sayısında, hızlı olmayan fakat istikrarlı bir artışın olduğu da not edilmelidir (Metin, 2019).

3.5. HUKUK MÜCADELESİNDE KADIN

Hukuk devleti ilkelerinin gereğine göre, kamu hizmeti herkese eşit bir şekilde sunulmalıdır. Bu özellik, 1982 Anayasası’nın 10. maddesinde yer alan “kanun önünde eşitlik” ilkesinin doğrudan bir yansımasıdır. Herkes, kamu hizmetlerine yerleşmede ve kamu hizmetlerinden yararlanmada eşit haklara sahiptir. Bu eşitlik Anayasa’nın 70. Maddesinde belirtilen “kamu hizmetine girme hakkı” ve “hizmetin gerektirdiği niteliklerden başka hiçbir ayırım gözetilemeyeceği” kararı ile açıkça ifade edilmiştir.

Fakat bu açıklık, kamu hizmetinden yararlanma konusunda söz konusu değildir. 2004 yılında 1982 Anayasası'nın 10. maddesine “Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı yorumlanamaz...” hükmü eklenmiştir. 2004 yılında 1982 Anayasasına eklenen bu fıkra ile anayasada ilk kez cinsiyet eşitliği vurgulanmıştır. Kanun çerçevesinde düzenlemeler böyle olsa da uygulamada cinsiyet temelinden kaynaklı farklı ve eşitsiz durumlar gözlenmektedir (Albal, 2020: 213).

Tarihsel süreç değerlendirildiğinde kadın hakları, dünya genelinde bilhassa 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren mühim problemlerden biri olarak algılanmış ve bu doğrultudaki girişimler ivme kazanmıştır. Bilhassa Birleşmiş Milletler gözetiminde adımlar atılmış, uluslararası sözleşmeler ortaya konmuş, çeşitli konferanslar düzenlenmiş ve bu böylece kadın haklarına ilgi artmıştır. Bu noktadan hareketle hem uluslararası alanda hem de Türkiye'nin ulusal mevzuatında kadın haklarına yönelik düzenlemeler yapılmıştır (Çoban İnce, 2017: 207).

Sosyo-politik düzeyde dikkatlerin kadın meselesine çevrilmesi, Cumhuriyet'in kurulmasıyla beraber söz konusu olmuştur. Bu süreçte, kadın hakları bakımından yeni bir döneme girilmiştir. 1926 yılında Medeni Kanun kabul edilmiş, erkek ve kız çocuklara mirasta eşit pay ilkesi getirilmiş, çok eşlilik yasaklanmıştır. Kadınlar, bunları kendilerine verilen haklar olarak gördükleri için kadın haklarının savunulması gereğini düşünmemişlerdir. Türk toplumu, zaman içinde, ekonomik, toplumsal ve kültürel açıdan büyük bir dönüşüm ve gelişim yaşamıştır. Ataerkil kültür kalıplarındaki görece gerilemeye rağmen, kadınların bir takım insan haklarında sıkıntılar yaşanmış ve haklara aktif olarak sahip çıkma gereği ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı, kadın derneklerinin emeklerinin çoğunluğu, kadına karşı ayrımcılığın sonlandırılması ve kadının hukuki açıdan erkekle eşit hakları elde etmesi konularından oluşmaktadır (Kaypak ve Kahraman, 2016: 299).

Türkiye'de kadın erkek eşitliği düşüncesi, 2001 yılında Anayasa'nın 41. ve 66. maddeleri, 2004 yılında 10. ve 90. maddeleri, 2010 yılında ise yine 10. maddesinde gerçekleştirilen değişikliklerle kuvvetlendirilmiştir. Son yıllarda kadın hukuku mevzusunda yapılan en önemli düzeltme olan, Anayasa'nın 10. maddesinde gerçekleştirilen değişiklik ile Anayasa'da geçmişten bugüne var olan kadın erkek eşitliğine önemli bir vurgu yapılmış ve devlete kadın erkek eşitliğini “yaşama geçirme” sorumluluğu verilmiştir (Karal ve

Aydemir, 2012: 53). “Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür.” (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 7 Kasım 1982) 2004’ün 10. Maddesi. 2010 yılında Anayasa’nın aynı maddesine “... bu maksatla alınacak tedbirler, eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz.” ibaresi eklenmiştir. Anayasa’nın diğer maddelerinde değişikliklerle beraber bazı düzenlemeler de yapılmıştır. Örneğin; 41. maddeye; “Aile Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır.” hükmü eklenmiş, 90. Maddeye ise: “Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.” (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 7 Kasım 1982) hükmü konulmuştur. Türk Ceza Kanunu’nda 2005 yılında gerçekleşen düzenleme ile beraber cinsel suçların, sosyal düzen ve genel ahlaka karşıt suçlar olmaktan çıkartılıp, kişiye karşı gerçekleşmiş suçlar olarak onaylanması, kadın haklarının korunması bakımından önemli bir ilerleme oluşturmıştır. Ayrıca, Yeni Türk Ceza Kanunu’nda “kız/kadın” ayrımı ortadan kaldırılmış ve eski kanunda yer alan kadınları “birey” olarak değil de “eş” veya “aile üyesi” olarak gören yasal yaklaşımın tümüyle terk edilmesi de büyük bir değer taşımaktadır (Karal ve Aydemir, 2012: 53-54).

Türkiye’de kadın teşkilatlarının yaygınlaşması, cinsiyet eşitsizliği konusunda çalışmalarda bulunan kadın araştırmaları merkezlerinin kurulması, sosyal ve siyasal gündemde cinsiyet eşitliği temasına yer verilmesi, gerçekleşen olumlu adımlardan bazılarıdır. Yasal değişiklikler yapılarak, kadınlar bakımından bazı gelişmeler kaydedilmiştir. Örneğin Medeni Yasa’da aile hukuku ile ilişkili yapılan değişiklikler, Ceza yasasında cinsel saldırı maddelerinde değişikliğe gidilmesi, İş Yasası’nda doğum izninin artırılması, Anayasa’da ayrımcılığın telafisi maksadıyla alınacak tedbirlerin eşitlik prensibine aykırı sayılmayacağı yönündeki değişiklik ve TBMM’de “Fırsat Eşitliği Komisyonu” kurulması, gerçekleştirilen önemli girişimler arasındadır. 2001 ve 2004 yıllarında Anayasa değişikliği ile devlet eşitlik prensibini temin etmekle zorunlu ilan edilmiş, kadınlara karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına ilişkin kararlar alınmıştır. Aile reisliğinin kaldırılması, eşlerin yükümlülük ve eşit haklarının güvence altına alınması, evlilik sırasında elde edilmiş malların eşit paylaşımı gibi konularda kadınların lehine düzenlemeler yapılmıştır (İçli, 2018: 138).

Çoban İnce'ye göre günümüzde Türkiye bakımından geline nokta, önceki dönemlere kıyasla umut verici olsa da, kadınlar adına tam manasıyla yeterli değildir. Kadın erkek eşitliğinin gerçekleşmesine yönelik yasal düzenlemelerle atılan adımlar, oldukça önemli olmakla beraber, bu adımların pratikteki işlerliği ve kadınların haklarını eksiksiz olarak kullanabilmeleri de son derece önem taşımaktadır (2017: 212).

Kadının statüsünün geliştirilmesi amacıyla farklı alanlarda gerçekleştirilen değişikliklerden öne çıkanları şöyle özetleyebiliriz:

2002 yılında yürürlüğe geçen Türk Medeni Kanunu'nda yapılan değişikliklerden sonra Aile Mahkemeleri kurulmuş ve 2003 yılından itibaren adli sistemde yer almaya başlamıştır. 2003 yılında yürürlüğe geçen İş Kanunu'nda işyerlerinde gerçekleşen taciz olayları suç kapsamına alınarak, taciz suçu işleyenlerin cezalandırılacağı hükmüne karar verilmiştir. 2004 yılında Anayasanın 10. Maddesine “Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir, devlet bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür” kararı eklenmiştir. Gerçekleşen bu değişiklikle beraber, devlet kadın ve erkeğin her alanda eşit haklara ve olanaklara sahip olması için düzenlemeler gerçekleştirmek ve gerekli önlemleri almakla zorunlu kılınmıştır. 2010 yılında Anayasa'da gerçekleştirilen değişiklikle aynı maddenin ikinci fıkrasının sonuna “... bu maksatla alınacak tedbirler, eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz.” ibaresi eklenmiştir. Bu ifade ile pozitif ayrımcılık uygulamasının önü açılmıştır. 25 Şubat 2009'da cumhuriyet tarihi boyunca ilk kez “TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu” kurulmuştur. Kadına yönelik şiddetle mücadele için TBMM “Töre ve Namus Cinayetlerini Araştırma Komisyonu” kurulmuştur. Türk Ceza Kanunu'nda oluşturulan değişikliklerle namus ve töre nedeniyle gerçekleşen suçlar kişiye bağlı suçlar kapsamına alınarak, cezalar ağırlaştırılmıştır. Kasten adam öldürme suçunun, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasını icap eden nitelikli hallerinin düzenlendiği maddeye “Töre Saikiyle” ifadesi eklenerek töre cinayetlerini işleyen kişilerin en yüksek ceza ile cezalandırılmaları onaylanmıştır. 10 Haziran 2003 tarihinde yürürlüğe geçen Yeni İş Kanunu'yla iş yaşamında ayrımcılığı engellemek amacıyla “eşit işe eşit ücret” ilkesi getirilmiştir. İş Kanunu'nda gerçekleşen değişiklik ile doğum izni, doğumdan önce 8 hafta ve doğumdan sonra da 8 hafta olmak üzere toplam 16 haftaya çıkarılmıştır (Karal ve Aydemir, 2012: 60).

3.6. TÜRKİYE’ DE ÜÇÜNCÜ DALGA FEMİNİZMDE FARKLILIKLAR

Türkiye'deki feminizm dalgalarını tarihsel ve güncel olarak değerlendirdiğimizde, feminist harekette belirli eğilimleri gösteren durumlar dikkat çekmektedir. Öyle ki, toplumsal taleplerin, her feminizm dalgasıyla değişip evrildiği gözlenmektedir. Birinci dalga feminizm, esas olarak cinsiyetler arasında yasal ve siyasi eşitlikten yanaydı. 1920'ler ve 1930'larda, medeni ve siyasi haklar modern devlet tarafından kurumsallaştırıldı. Anayasal olarak korunan feministler, oy hakkı savunucusuydular. Türkiye'de ikinci dalga feminizm ise daha yoğun bir 'cinsiyet' vurgusu içeriyordu. Birinci dalgaya kıyasla, 1980'lerdeki ikinci dalga feminizm, doğrudan ataerkillik ve erkek hegemonyasını eleştirmiş, radikal bir ton kullanarak, kadının statüsünün sadece kamusal alanda değil, özel alanda da iyileştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Üçüncü dalga feminizm ise, kimlik odaklı bir feminizm olmuştur. Kadınların etnik, dinî veya cinsel kimliğine göre çeşitlenen, farklılaşan ve parçalanan taleplerinin daha profesyonel hale gelen kadın örgütleri tarafından dile getirilmesi, üçüncü dalga feminizmin başta gelen özellikleridir (Diner ve Toktaş, 2010: 56-57).

Türkiye’de üçüncü dalga feministler, etnik aidiyet, sınıf, kimlik ve cinsel yönelim farklılıklarının dikkate alındığı bir feminizm talebi ile ortaya çıkmaktadırlar. Üçüncü dalga feminizm, bu farklılıkların altını çizerek, bu farklılıkları da içerisinde barındıran yeni bir feminist algıyla, ortak hedefler için mücadele etme perspektifi ortaya koymaktadır (Sezgin, 2014: 47-48).

Diner ve Toktaş’a göre feminist hareket, Türkiye’de elit bir kadın hareketi olarak başlamakla birlikte, zamanla kitlesellik kazandı. Üçüncü dalga kadın hareketinde zamanla nispeten daha düşük sınıflardan kadınlar da yer aldı. 1920'lerde kadın hakları için mücadele eden kadınlar, üst sınıftandı. Eğitim seviyesi yüksek olup kentsel alanlarda yaşıyorlardı. İkinci dalga feministlerin de kentsel geçmişleri vardı, ancak aralarında üniversite eğitimi almış daha fazla profesyonel vardı ve zaten diğer ideolojik hareketler yoluyla politize edilmişlerdi. Onlar daha ‘orta’ ve ‘üst orta’ sınıf bakış açısı sergilediler. Türkiye'de üçüncü dalga feminizm kadınları ise, daha çok ‘çevre’den toplandı (2010: 57). Farklılıklar temelinde mağdur durumda olan kadınlar, öncelikle mensubu oldukları mikro ataerkil yapı ile mücadele içerisine girmektedirler. Örneğin Türkiye'de İslam kimliğine mensup kadınlar; kadının imam veya müftü olması, imam nikâhı, çok eşlilik ve zina gibi

konularda İslami “ataerkil düzen”i eleştirmektedirler. Öte yandan, Kürt kimliğine mensup kadınlar; kızların okutulması, berdel, töre cinayetleri, küçük yaşta evlilik ve başlık parası gibi konular başta olmak üzere, aşiret yapılarının ataerkil dayatmalarına karşı mücadelede bulunmaktadır. Alevi kimliğine sahip kadınlar da Alevi inancı içinde seslerini yükseltmeye başlamaktadırlar. Benzer eleştirel yaklaşımlar, başka mikro durumlara ilişkin olarak da görülmektedir (Altuntaş, 2012: 30; akt. Sezgin, 2014: 48). Türkiye’deki feminizmi çeşitlendirerek daha geniş bir alana yaydılar (Diner ve Toktaş, 2010: 57).

Günümüzde kadınlar artık kadınlığı, sadece kadın kimliği ile değil din, dil, ırk, sınıf etnisite, mezhep ve yaşam biçimleri gibi farklılıklarla tartışmaktadır. Batı’da gelişen siyah feminist hareket ve üçüncü dünya kadınları arasında ortaya çıkan hareketlenmeler, kadınların çok konumluluk ve farklılık durumlarına gösterilen duyarlılığın artmasını sağlamıştır. Kadınları homojen evrensel bir bütünlük algısıyla ele almak yerine, kadının mensup olduğu farklılıkları tanımak ve bu farklılıkların kadına yüklediği baskıları da dikkate alacak bir yaklaşım sergilemek önem arz etmeye başlamıştır. Karmaşık ve çeşitlilik gösteren toplumsal gerçeklikler, yaşam tecrübeleri ve bu muhtelif tecrübeler çerçevesinde kadının maruz kaldığı nice ataerkil baskı biçimleri olduğu bir gerçektir; bu sebeptendir ki günümüzde, feminizmin daha önce varsaydığı homojenlik ve evrensellik algısı, radikal şekilde sorgulanmakta ve eleştirilmektedir. Küreselleşme ve kitle iletişim teknolojilerinin gelişmesi, farklılık ve heterojenleşmeyi desteklemektedir zira küresel bir kültürün bütün dünyayı etkisi altına alması, paradoksal düzeyde yerel kültürlerin tepkisine neden olmuştur. Bu durum, çok kültürlülük ve farklılık tartışmalarını gündeme getirmekte ve din, dil, mezhep, etnik, renk ve cinsiyet kimliklerini güçlendirmektedir (Altuntaş, 2014).

1990’lar, kadın hareketinde yeni bir aşamayı temsil etmektedir. Bu dönemde farklı hareketler; her biri farklı dünya görüşlerine sahip olmakla birlikte, kadınların sorunlarına kendilerince çözümler aramaktaydılar. Batı’da ‘kadın’ sorununun anlaşılmasında çoğulculuk ekseninde siyah, lezbiyen ve/veya Batılı olmayan kadınların alternatif bakış açılarının yükselişe geçmesiyle beraber; ‘kadın’ sorunu ve kimlik/farklılık siyaseti bağlamında Türk feministleri de farklı kavramsallaştırmaların zorluğuyla karşılaştılar (Diner ve Toktaş, 2010: 42).

SONUÇ

Kadın hak ve özgürlükleri temelinde gelişen feminist hareketler, Türk toplumunda Osmanlı döneminden başlayarak günümüze kadar çeşitli değişim ve dönüşümler geçirmiştir. Bu değişim ve dönüşümlere altyapı hazırlayan en kritik sosyo-politik unsur, Osmanlı'nın Batıdaki gelişmelerden yoğun şekilde etkilenmiş olmasıdır. Türk kadını, Batıyla olan bu yoğun etkileşimin de bir sonucu olarak, Tanzimat sonrası süreçte, özellikle İkinci Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte, feminizmi gündeme getirmeye başlayarak, belli başlı haklar elde etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde modernleşme çabalarıyla birçok alanda olduğu gibi 'kadın meselesi' konusunda da önemli adımlar atılmıştır.

Bu adımlarla ülke politikasında kadınlar konusu gündemde tutularak, hukuk aracılığıyla aile, siyaset, din, eğitim ve toplumsal hayatta yapılan düzenlemelerle, Türk kadınlarının haklarına ilişkin bazı gelişmeler kaydedilmiştir. Ancak bu gelişmeler, kadınların pratik yaşamlarında ikinci planda oldukları gerçeğini değiştirmemiştir. Bu nedendir ki kadınlar seslerini duyurmak amacıyla her türlü baskıya, zulme ve eşitsizliğe karşı çıkmışlardır. Kadınların adalet ve hak temelli bu yaklaşımları, sosyo-politik arenadaki feminist dalgaları meydana getirmiştir.

Feminizm, yüz yıllardır süren toplumsal önyargılar bir yana bırakılarak, kadınların toplum hayatında eşit insan haklarına sahip olması, psikolojik ve fizyolojik baskılardan kurtularak tam anlamıyla eşit olma sürecidir. Feminizmin temel hareket noktası kadın ve kadının haklarıdır. Bu bağlamda çalışmamızda; kadının toplumdaki yeri ve statüsü bağlamında, sosyo-kültürel kurum ve yapılarda çok eski zamanlardan beri süregelen toplumsal eşitsizlik ve halen pek çok yerde muhtemelen yüksek dozda devamlılığını sürdürmekte olan ötekileştirilmişlik değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu temel dinamikler çerçevesinde ortaya çıkan pek çok tahakküm ve kısıtlama mekanizması, çalışmamızda tarihsel bağlamı içinde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Feminizm, 19. yüzyıldan 21. yüzyıla kadarki süreçte ardışık üç dalga halinde gelişim göstermiştir. Bunlar, birinci dalga feminizm, ikinci dalga feminizm ve üçüncü dalga feminizm dalgasıdır. Kadınlar, feminist anlayışlarını oluştururken farklı kuramlardan ve ideolojilerden faydalanmışlardır. Bununla beraber, kadınlar yaşadıkları yer ve zamanın

özgöl (yerel) koşulları çerçevesinde farklı eylem ve taleplerde bulunarak feminist dalgaların biçimlendirilmesinde bizzat etkin olmuşlardır.

Birinci dalga feminizmde, kadınlar siyasal, hukuksal ve ekonomik hayatta erkeklerle eşit statüye sahip olmak amacıyla yaşam, özgürlük, seçme ve seçilme, yönetimde yer alma, eğitimde fırsat eşitliği ve mülkiyet haklarını hedeflemişlerdir. Birinci dalga feminizm genel itibarıyla siyasal çerçevede birtakım taleplerde bulunmuştur. Feminizmin bu ilk dalgasında elde edilen en önemli pratik sonuç, ataerkil toplum düzenine karşı bir mücadele yürütülerek toplum yapısında bazı değişimlerin sağlanması ve kadınların mücadelelerini gerçekleştirecekleri bir ortamın hazırlanması olmuştur.

İkinci dalga feminizmde kadınlar, mücadelelerinde daha güçlü ve etkili olabilmek amacıyla farklı coğrafya ve ülkelerde kız kardeşlik ve bilinç yükseltme toplantıları gerçekleştirmişlerdir. Cinsellik ve doğurganlığı birbirinden ayırma (kürtaj ve doğum kontrolü) ve özel alan / kamusal alan ayırımı gibi konularda mücadelelerde bulunmuşlardır. Denilebilir ki ikinci dalga feminizm, genel anlamda çalışma ve toplumsal hayatta eşitlik mücadelesi ile somutluk kazanmıştır.

Üçüncü dalga feminizm, 1990'lı yılların başlarında ikinci dalga feminist düşünceye bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu tepki genel olarak ikinci dalga feminizmin kadın sorunlarını yalnızca üst-orta sınıftan beyaz kadınların sorunları bağlamında değerlendirmesidir. Üçüncü dalga feminizm hareketi, ikinci dalga içinde yer alan feminist kadınların düşüncelerindeki tek tip “evrensel kadın” algısını reddederek, kadın sorunlarına evrensel değil “bireysel” düzeyde değinilmesi gerektiğini savunmuştur.

Üçüncü dalga feminizm, genel olarak milliyetçilik, sınıf, ırk, cinsiyet, toplumsal cinsiyet, siyaset ve ekonomi gibi alanlarda, genel bir bakış açısını reddederek bireysel kimliklere temas etmeye çalışmıştır. Böylelikle evrensel anlamda kadınların sorunlarının ortak olmadığını, farklı coğrafyalarda ve farklı kültürlerde yaşayan kadınların sorunlarının farklı olduğuna dikkat çekmiştir. Bir başka deyişle, üçüncü dalga feminizm, kadın sorunlarına evrensel bir perspektiften bakmak yerine, “yerel” odaklı bir perspektifi benimsemiştir. Üçüncü dalga feminizm, kendinden önceki feminist dalgaların savunmuş olduğu mutlak eşitliğin aksine, farklılıkları vurgulayan bir yaklaşım sergilemiştir.

Üçüncü dalga feminizmle beraber, Türk kadınları bazı alanlarda, devlet politikaları ve bizzat kendi mücadelelerinin etkisiyle, çeşitli somut kazanımlar elde etmişlerdir. Bunlar, aile hayatında meydana gelen olumlu bazı değişimler, ekonomi alanında kadının

görünürlüğünün artması, din alanında yeni bir söylem inşa etme çabaları, kadının siyaset sahnesinde daha fazla yer alması ve hukuk mücadelesinde kadınlarla ilgili yapılan bazı olumlu anayasal düzenlemelerdir.

Bu tür iyileş (tir)melerin, kadın mücadelelerine yeteri derecede olmasa da belli bir katkı sağlamış olduğunu söyleyebiliriz. Bu desteklerle, kadınların yaşam kalitesinde bir nebze de olsa bir artış görülebilmektedir. Bu kazanımlara rağmen Türkiye’de ataerkil toplum yapısının feminist bakış açısına göre dönüştürüldüğü iddia edilemez. Yine de elde edilen kazanımlar ve gelinen nokta düşünüldüğünde, feminizmin önemli bir mücadele hattı oluşturmuş olduğu bir gerçektir.

Kadınlar, hak ve özgürlük mücadelesinde, örgütler, dernekler kurarak, kampanyalar yürüterek, dergiler, gazeteler çıkararak ve sosyal medyada yürüttükleri çalışmalarla, seslerini yüksek ve etkili bir şekilde duyurabilmişlerdir. Günümüzde Türk kadını, birtakım uluslararası sözleşmeler, konferanslar yoluyla ve ayrıca ulusal politika içinde geliştirilmiş olan bazı programlar aracılığıyla bir ölçüde korunuyor ve destekleniyor olsa da, dünya genelinde yapılan çalışmalar baz alındığında, Türkiye’nin kadın hakları konusundaki istatistiksel verilerinin çok tatmin edici olmadığı görülmektedir; yine de geçmişle kıyaslandığında bazı kısmi gelişmelerin kaydedildiği gözlemlenebilmektedir.

Çalışmamızın kapsamı ile ilgili genel bir değerlendirme yapmamız gerekirse, şunları söyleyebiliriz. Bu çalışmanın temel konusu Üçüncü dalga feminizmin Türkiye’ye yansımaları olmakla birlikte, bağlamsal bütünlük sağlanması noktasında, çalışmamızda Üçüncü dalga feminizme varılana dek Batı dünyasında feminizmin tarihsel gelişim süreci ve bu tarihsel süreç devam ederken Türk toplum yapısında meydana gelen değişimlere de değinilmiştir.

Çalışmamızda, tarihsel bir perspektif içinde, feminizmin fizyolojik, sosyo-kültürel, ekonomik ve hukuki boyutları irdelenmiştir. Tüm toplumlarda var olan kadın sorunlarının tanımlanması ve üretilen çözüm yollarının dalgalar halinde yayılmasına imkân veren araçlar değerlendirilmiştir. Dünya genelindeki feminist hareketlere karşılık, Türkiye ve Türk toplumu özelinde feminizm irdeleme konusu yapılarak, bu akımın ülkemizdeki seyri ele alınmıştır.

Cumhuriyetin kuruluşundan beri, Batı kaynaklı yenileşme sürecinde, kadınlara kamusal haklarının toplumsal bir talep olmaksızın verildiği bir gerçektir. Yukarıdan aşağı doğru işleyen bu politik sürece karşılık, zaman içerisinde Türkiye’de kadınların bilinç düzeyinin

artması ile birlikte, gerek sosyo-kültürel gerekse cinsî haklar ve özgürlükler alanında, olumlu birtakım gelişmeler kaydedilmiştir. Bu süreçte düşünsel ve akademik çalışmaların da, kısmi de olsa bazı olumlu etkileri olduğu iddia edilebilir.

Nihayetinde, bu tezde incelediğimiz konuyla ilgili literatürde yeterli çalışma olmadığı bir gerçektir. Bu nedenle çalışmamızın, mütevazı da olsa, literatüre belli bir katkı sağlayabileceği umudunu taşıyoruz.

KAYNAKÇA

- Acar, F. (2010). Türkiye’de Kadınların İnsan Hakları: Uluslararası Standartlar, Hukuk ve Sivil Toplum. G. Ayata, S. E. Dilek ve B. E. Oder (Dü) içinde, *Kadın Hakları: Uluslararası Hukuk ve Uygulama* (s. 13-22). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Acar Savran, G. (2009). Kıskaçın Gücü. *Feminist Politika Dergisi*, (3).
- Adak, S. (2016). Toplumsal Cinsiyet ve Siyaset. F. Saygılıgil ve F. Saygılıgil (Dü.) içinde, *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları* (s. 21-40). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi. 19 Eylül 2020 tarihinde http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/sosyoloji_lisans_ao/toplumsal_cinsiyet_tartismalari.pdf adresinden alındı.
- Akgeyik, T. (2017). Türkiye’de Kadınların İşgücü Piyasasına Katılımını Etkileyen Faktörler: TÜİK Verileri Üzerine Bir Analiz. *Journal of Social Policy Conferences*, 31-53. 10 Ekim 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusskd/issue/33511/372379> adresinden alındı.
- Akıncı, Ş. (2004). Medenî Kanun'da Kadın ve Aile. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8(2), 1-16.
- Akkaş, İ , Uyanık, Z. (2016). Kadına Yönelik Şiddet. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* , 6(1), 32-42. 22 Aralık 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/nevsosbilen/issue/19741/211291> adresinden alındı.
- Akyıldırım, E. (2020). Kadının Özel ve Kamusal Alanda Sömürülen Emeği. *Uluslararası İşletme ve Ekonomi Çalışmaları Dergisi*, 1(2). 15 Mart 2021 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uiecd/issue/52502/684087> adresinden alındı.
- Albal, H. (2020). Kamu Hizmetlerinden Yararlanmada Kadın-Erkek Eşitliği. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11(1), 213-227.
- Altınay, A. G. ve Arat, Y. (2008). *Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet* (2. b.). İstanbul.
- Altuntaş, N. (2012). Feminin İslam, Küresel Çağda Alternatif Bir Kadın Kimliği İnşası, (Akt. Sezgin, S. 2014) Ankara: Orion Kitapevi.
- Altuntaş, N. (2014). <https://kadem.org.tr/post-feminist-cagda-turkiyede-farkli-kadin-konumlari-2/>. 10 Haziran 2021 tarihinde Kadın ve Demokrasi Derneği (KADEM): <https://kadem.org.tr/post-feminist-cagda-turkiyede-farkli-kadin-konumlari-2/> adresinden alındı.
- Anarkismo. (2019). anarkismo.net, 22 Aralık 2020 tarihinde <http://www.anarkismo.net/article/4070> adresinden alındı.

- Andree, M. (1993). *Feminizm*. (Ş. Tekeli, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arabacı, B. (2015). Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Cinsiyete Dayalı İşbölümü ve Çalışan Kadın. (G. Ağrıdağ) içinde, *Türkiye’de ve Dünyada Kadın Araştırmaları* (s. 50-54). Adana: Çukurova Üniversitesi Basımevi.
- Arıkoğlu, C. ve Ündücü, C. (2016). Kadına Yönelik Şiddetin Tarihi. *Alternatif Politika* (Toplumsal Cinsiyet Özel Sayısı II), 1-21.
- Atan, M. (2015). Radikal Feminizm: 'Kişisel Olan Politikadır' Söyleminde Aile. *The Journal of Europe, Middle East Social Science Studies*, 1(2), 1-21.
- Atay, H. (2017). Kürtaj Yasasının Arkeolojisi: Türkiye’de Kürtaj Düzenlemeleri, Edimleri, Kısıtları ve Mücadele Alanları. *Fe Dergi*, 9(2), 1-16. 22 Ocak 2020 tarihinde http://cins.ankara.edu.tr/18_1.pdf adresinden alındı.
- Avrupa Komisyonu. (2010). *2010 Yılı Türkiye İlerleme Raporu*. Ankara: T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği.
- Ayata, A. ve Gölgelioğlu, Ö. (2011). Siyaset ve Katılım. (Y. T. Ecevit) içinde, *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi* (Cilt 1, s. 64-83). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Bader, A. E. (2019). Yahudilik Hristiyanlık ve İslam’da Kürtaj. *Antakya/Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(1), 116-141.
- Balbaba, Ü. E. (2016). Fıkhi Açından Tecavüz Sonucu Gebeliğin Sona Erdirilmesi. (akt. Bader, 2019) içinde, *V. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı* (C.3 ss.69-83), Isparta.
- Baloğlu, A. B. (2014). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Belkemiği “Âdem’in Kaburgası” Mı? *Muhafazakar düşünce dergisi*, 11(41-42), 47-91.
- Bayhan, V. (2013). Beden Sosyolojisi ve Toplumsal Cinsiyet. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*(63), 147-164.
- Beauvoiere, S. (1996). *Kadınlığın Kaderi*. (C. Unan, Çev.) İstanbul: Altın Kitaplar.
- Berber, N. (tarih yok). Kadına Yönelik Şiddet. F. Saygılıgil (Dü.) içinde, *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları* (s. 233-255). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi . 19 Nisan 2021 tarihinde http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/sosyoloji_lisans_ao/toplumsal_cinsiyet_tartismalari.pdf adresinden alındı.
- Berktaş, F. (1996). *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Berktaş, F. (2004). *Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye. Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları no 7* (s. 1-30). İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi.

- Berktaş, F. (2008). 'Kuzenler Cumhuriyeti'nin Yaralı Kadın ve Erkekleri -Harem ve Kuzenler. *Toplumsal Tarih*(169), 88-91.
- Berktaş, F. (2013). Feminist Teoride Açılımlar. (F. Ş. Berktaş) içinde, *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları* (Cilt 2, s. 2-23). Eskişehir: T.C.Anadolu Üniversitesi,Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP). (2015). *2015 İnsan Gelişimi Raporu*. New York: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP). 12 Haziran 2021 tarihinde http://hdr.undp.org/sites/default/files/2015_human_development_report.pdf adresinden alındı.
- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP). (2020). *2020 İnsan Gelişimi Raporu*. New York: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP). 28 Mayıs 2021 tarihinde <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2020.pdf> adresinden alındı.
- Brooks, A. (1997). *Postfeminisms*, (akt. Kartal, 2003). London: Routledge.
- Can, S. (2015). Çocuk Düşürme Suçunun Suç Sonucu Oluşan Gebelikler Açısından Değerlendirilmesi. (akt. Bader, 2019). *Ankara Barosu Dergisi* 1. Ankara: 81-102.
- Cavlin, A., Tezcan ,S., Ergöçmen, B. (2012). Kadınların Bakış Açısından Kürtaj. (akt. Bader, 2019). *Nüfus Bilim Dergisi* 34: 51-67.
- Cenikli, T. (tarih yok). 20.yy'da Toplumsal Cinsiyet Eşitliği İçin Yapılan Çalışmalar. 12 Temmuz 2019 tarihinde https://www.academia.edu/36912747/20.yyda_Toplumsal_Cinsiyet_Esitligi_Icin_Yapilan_Calismalar adresinden alındı.
- Charles, N. (1996). *Identity difference power practising feminism*, (akt. Kartal, 2003). Freeland, London, Routledge,1-37.
- Childe, V. (1958). *The Prehistory of European Society*. Londra: Penguin Books.
- Çağatay, S. (2015). Yeni Şişede Eski Şarap? Akp Elinde Devlet ve Patriyarka. *Feminist Politika*(26), 34-35.
- Çağlar, N. (2011). Kadının Siyasal Yaşama Katılımı ve Kota Uygulamaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 3(4), 56-79.
- Çaha, Ö. (2001). Türkiye’de Kadın Hareketi Tarihi: Değişen Bir Şey Var mı? [The History of Women Movement in Turkey]. *Kadın Bienali Ekinlikleri Çerçevesinde Türkiye’de Kadın ve Sivil Toplum*. İstanbul. 25 Aralık 2020 tarihinde info@kadem.org.tr: <https://kadem.org.tr/turkiyede-kadin-hareketinin-tarihi-degis-en-bir-sey-varmi/> adresinden alındı.
- Çakır, S. (1996). *Osmanlı Kadın Hareketi* (2. b.). İstanbul: Metis Yayınları.

- Çakır, S. (2015). Feminizm: Ataerkil İktidarın Eleştirisi. H. B. Örs (Dü.) içinde, *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler* (8.b) (s. 413-476). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çakır, S. (2011). *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Çakmak, B. (2013). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Uzanan Çizgide Osmanlı'da Kadın Hareketleri, Dönem Tiyatrosunda Kadının Temsili ve Kadın Sorunu. *Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Bölümü Dergisi*(18), 44-79.
- Çiçek, A. C., Aydın, S. ve Yağci, B. (2015). Modernleşme Sürecinde Kadın : Osmanlı Dönemi Üzerine Bir İnceleme. *KAÜ İİBF Dergisi*, 6(9), 269-284.
- Çoban İnce,İ. (2017). Türkiye’de Kadın Haklarının Hukuksal Gelişimi. 3, 207-213. 22 Aralık 2020 tarihinde <https://javstudies.com/DergiTamDetay.aspx?ID=618> adresinden alındı.
- Demren, Ç. (2001). *Erkeklik, Ataerkillik ve İktidar İlişkileri*. 10 Aralık 2020 tarihinde http://www.huksam.hacettepe.edu.tr/Turkce/SayfaDosya/erkeklik_ataerklik.pdf adresinden alındı.
- Diner, C. ve Toktaş, Ş. (2010). Waves of feminism in Turkey: Kemalist, Islamist and Kurdish women's movements in an era of globalization. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 12(1), 41-57. 9 Temmuz 2021 tarihinde [file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/WavesofFeminisminTurkey%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/WavesofFeminisminTurkey%20(2).pdf) adresinden alındı.
- Donovan, J. (2005). *Feminist Teori* (3 b.). (A. Bora, F. Sayılan ve M. A. Gevrek, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dökmen, Z. Y. (2015). *Toplumsal Cinsiyet. Sosyal Psikolojik Açıklamalar* (Cilt 6). İstanbul: Sistem Yayınları.
- Durakbaşı, A. (2011). Tarih Yazımı. (Y. T. Ecevit) içinde, *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi* (Cilt 1, s. 178-201). Eskişehir: T.C.Anadolu Üniversitesi,Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Durutürk, B. (2018). Feminizm ve Çokkültürlülük arasındaki ilişki üzerine bir İnceleme. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(2), 76-90. 22 Aralık 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilgisosyal/issue/41701/473877> adresinden alındı.
- Dünya Ekonomik Forumu. (2015). *2015 Küresel Cinsiyet Farkı Raporu*. Cologny: Dünya Ekonomik Forumu. 10 Haziran 2021 tarihinde <http://www3.weforum.org/docs/GGGR2015/cover.pdf> adresinden alındı.
- Dünya Ekonomik Forumu. (2020). *2020 Küresel Cinsiyet Farkı Raporu*. Cologny: Dünya Ekonomik Forumu. 10 Haziran 2021 tarihinde http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2020.pdf adresinden alındı.

- Düzkan, A. (2012). Yola Devam. *Feminist Politika*(13),18-19.
- Düzkan, A. (2021). *Feministbellek*. 1 Temmuz 2021 tarihinde Feministbellek: <https://feministbellek.org/feminizm/> adresinden alındı.
- Elbeyoğlu, K. (2015). Modern Toplumun Eşitlik İdeali Karşısında Kadın. (G. Ağrıdağ) içinde, *Türkiye'de ve Dünyada Kadın Araştırmaları* (s. 289-295). Adana: Çukurova Üniversitesi Basımevi.
- Eliuz, Ü. (2011). Cinsel Kimlik Paniği: Kadın Olmak. *Turkish Studies*, 221-232.
- Emeklier, B. (2011). *Uluslararası İlişkiler Disiplininde Epistemolojik Paradigma Tartışmaları: Postpozitivist Kuramlar*. 2(4). Bilge Strateji.
- Engelliler.gen.tr. (2011). *Kadınlara Yönelik Şiddet Nedir*. 24 Aralık 2020 tarihinde <http://engelliler.gen.tr/f76/kadinlara-yonelik-siddet-nedir-4070/> adresinden alındı.
- Feminist Politika. (2013). Aileyi Yeniden Gündemimize Almak. *Feminist Politika*(17), 22-23.
- Gencel-Bek, M. ve Binark, M. (2000). *Medya ve Cinsiyetçilik*. (akt. Tekvar, 2017). Ankara: Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi.
- Giddens, A. (2013). *Sosyoloji*. (C. Güzel, Dü.) İstanbul: Kırmızı.
- Göğüş Tan, M. (2011). Eğitim. (Y. T. Ecevit) içinde, *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi* (Cilt 1, s. 84-105). Eskişehir: T.C.Anadolu Üniversitesi,Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Gökçimen, S. (2008). Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi. *Yasama Dergisi*(10), 5-59.
- Gören, Z. (2016). Genel Eşitlik İlkesi. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi-Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22(3), 3279-3301.
- Grady, C. (2018). *The waves of feminism, and why people keep fighting over them, explained*. 02 Mart 2020 tarihinde <https://www.vox.com/2018/3/20/16955588/feminism-waves-explained-first-second-third-fourth> adresinden alındı.
- Gündüzöz, G. (2016). Kur'an-ı Kerim Işığında Mümin Kadın Şahsiyeti -Zahir ve Batın İlimleri Arakesitinde Bir Bakış. O. İ. Vakfı (Dü.) içinde, *Uluslararası Kişilik ve Karakter İnşasında Dinin Yeri Sempozyumu*, (s. 259-270). Ordu.
- Güneş, F. (2017). Feminist Kuramda Ataerki Tartışmaları Üzerine Eleştirel Bir İnceleme. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(2), 245-256.

- Günündi Ersöz, A. (2015). Özel Alan / Kamusal Alan Dikotomisi: Kadınlığın “Doğası” ve Kamusal Alandan Dışlanmışlığı. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 18(1), 80-102.
- Gürhan, N. (2010). Toplumsal Cinsiyet ve Din. *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*(4), 58-80.
- Hacıvelioğlu, F. (2013). Savaşlar ve 2000’li Yıllar Feminizmi. *Feminist Politika*(19), s. 34.
- Hartmann, H. (2011). Kapitalizm, Patriyarka ve Cinsiyete Göre İş Ayrımı. *Feminist Politika* (12), s. 4-10.
- Hassan, R. (1990). “An Islamic Perspective”. J. Becher (Ed.) içinde, *Women, Religion and Sexuality: Studies on the Impact of Religious Teachings on Women* (s. 93-128). (akt. Baloğlu, 2014). Geneva: World Council of Churches Publications.
- Hassan, R. (1995). “Members, One of Another: Gender Equality and Justice in Islam”. (akt. Baloğlu, 2014). *The Religious Consultation on Population, Reproductive Health and Ethics*.
- Hatunoğlu, Y., Hatunoğlu, A. ve Avcı, M. A. (2014, Eylül). Anadolu Coğrafyasında Töre ve Namus Kısıncasında Bulunan Kadına Yönelik Şiddet Uygulamanın Sosyolojik ve Psikolojik Boyutunun Değerlendirilmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(5), 440-450.
- Heywood, A. (2013). *Siyasî ideolojiler: Bir giriş*. (Çev. A. K. Bayram, Ö. Tüfekçi, H. İnaç, Ş. Akın ve B. Kalkan). (5. b.). Ankara: Adres Yayınları.
- Heywood, L. ve Drake, J. (1997). *Third Wave Agenda: Being Feminist, Doing Feminism*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- İçli, G. (2018). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları ve Küreselleşme. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(30), 133-143. doi:10.5505/pausbed.2018.9188.
- İnceoğlu, S. (2006). Türk Anayasa Mahkemesi ve İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Eşitlik ve Ayrımcılık Yasağı. *Çalışma ve Toplum*(11), 45-62.
- İstanbul Feminist Kolektif. (2015). Kadınlar Hayatlarına Sahip Çıkıyor. *Feminist Politika*(28), 17-18.
- Kaçar, Ö. (2007). *Toplumsal Cinsiyet ve Kadının Konumu: Türkiye’de Yakın Zamanlardaki Değişimi Anlamak*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyon.
- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (2011). Türkiye’de Kadının Durumu. Ankara: T. C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. 25 Kasım 2020 tarihinde

http://www.keig.org/wp-content/uploads/2016/03/KSGM_TRkadinindurumu2011.pdf adresinden alındı.

- Kale, N. (1996). Kadın-Erkek Eşitliği Sorunsalı . *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*. 29(1).
- Kara, N. (2006). 80 ve 90'larda Türkiye'de Feminist Hareketler. *Kadın Çalışmaları Dergisi*, 1(3), 16-39.
- Karal, D. ve Aydemir, E. (2012, Mart). *Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet*. Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu. Uşak Sosyal Araştırmalar Merkezi.
- Karslı, E. (2019). Modernleşme Sürecinde Çözülen Aile Yapısı ve Kadının Yeniden İnşası. *Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 1-14.
- Kartal, Ü. (2003). *Küreselleşme Karşısında Feminizmin Konumu*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. 1-96. İstanbul.
- Kaypak, Ş. ve Kahraman, M. (2016). Türkiye’de Kadının İnsan Hakları ve Anayasal Yansıması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(33), 298-315.
- Kentel, F. (2008). Bir Direnişin Anatomisi: Teorinin Raconunu Bozan ‘Başörtüsü’. N. Akbulut (Ed) içinde, *Örtülemeyen Sorun Başörtüsü: Temel Boyutları ile Türkiye’de Başörtüsü Yasağı Sorunu* (s. 27-62). İstanbul: Akder Yayınları.
- Kılıç, A. (2010). Sosyal Politikada Kadının Yeri. *Feminist Politika* (6), s. 23.
- Kılıç, Z. (1998). Cumhuriyet Türkiye'sinde Kadın Hareketlerine Genel Bir Bakış. A. B. Hacımırzaoğlu ve D. Özkan (Dü) içinde, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* (s. 347-360). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Kılıç, Z. (2000). Eşitlik İçin Kota Politikaları. Ankara: Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi.
- Kızıldağ, D. (2018). Yönetimde Kadın Sorunsalı. *İzmir Demokrasi Üniversitesi Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 14(12), 49-69.
- Kolay, H. (2015). Kadın Hareketinin Süreçleri,Talepleri ve Kazanımları. *Emo Kadın Bülteni*(3), 5-11.
- Konan, B. (2011). “Türk Kadınının Siyasi Hakları Kazanma Süreci” ,*AÜHFD*,. 60(1), 157-174.
- Koparan, E. (2020). Bir Kamusal Alan Olan İş Dünyasında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bağlamında Kadının Varlık Sorunsalı. *Global Journal of Economics and Business Studies*, 9(17), 55-62.

- Korkmaz, H. (2016). Yönetimde Kadın ve Cam Tavan Sendromu. *Alternatif Politika*(Özel Sayı), 95-112.
- Kurnaz, Ş. (1991). *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını* (1839-1923) (2 b.). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Kutluoğlu Karayel, A. H. (2019). Kadına Yönelik Şiddet. İnsamer İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi. 20 Kasım 2020 tarihinde file:///C:/Users/Windows%2010/Downloads/Kadina_Yonelik_Siddet%20(3).pdf adresinden alındı.
- Metin, O. (2019). Verilerle TBMM ve Kadın: Meclis Kadın Erkek Eşitliğinde Ne Nektada? Dünden Bugüne TBMM ve Kadın Vekiller. 10 Aralık 2020 tarihinde <https://dokuz8haber.net/toplumsalcinsiyet/verilerle-tbmm-ve-kadin-meclis-kadin-erkek-esitliginde-ne-noktada-dunden-bugune-tbmm-ve-kadinlar/> adresinden alındı.
- Michel, A. (1997). *Feminizm*. (Ş. Tekeli, Dü.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Millet, K. (2000). *Sexual Politics*. New York: University of Illinois Press.
- Moroğlu, N. (2005). *Uluslararası Belgelerde Kadın Erkek Eşitliği*. İstanbul Barosu Yayını.
- Moroğlu, N. (2012). Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi - 6284 Sayılı Yasa ve İstanbul Sözleşmesi. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*(99), 357-380.
- Navaro, L. (1999). *Tapınağın Öbür Yüzü - Gerçekten Beni Duyuyor Musun?* İstanbul: Sistem Yayınları.
- Nergiz, N. ve Yemen, A. (2011). Kamu Örgütlerinde Kadın Yöneticiler: Yönetici ve Çalışan Açısından Yönetimde Kadın Sorunsalı. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*(24), 195-214.
- Nüfus Planlaması Hakkında Kanun No: 2827 madde:2 . (1983). 13 Eylül 2020 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2827.pdf> adresinden alındı.
- Nüfus Planlaması Hakkında Kanun No: 557 madde:1. (1965). 13 Eylül 2020 tarihinde https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc048/kanuntbmmc048/kanuntbmmc04800557.pdf adresinden alındı.
- Odyakmaz, Z. ve Keskin, B. (2017). Tarihimizde ve Günümüzde Türk Kadınlarının İnsan Hakları. *Ted Ankara Koceliler Dergisi*(128), 1-28. 12 Mart 2021 tarihinde <https://docplayer.biz.tr/51587331-Haziran2017-sayi128-ted-ankara-koceliler-tarih-tarihimizde-ve-gunumuzde-turk-kadininin-insan-haklari.html> adresinden alındı.

- Özaltuğ, A. (2018). Türk Hukukunda Kürtaj Hakkı. *İstanbul Barosu Dergisi*, 92(6), 275-300.
- Özaydınlık, K. (2014). Toplumsal Cinsiyet Temelinde Türkiye'de Kadın ve Eğitim. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*(33), 93-112. doi:10.21560/Spced.03093.
- Özdemir, H. ve Aydemir, D. (2019). Dördüncü Dalga Feminizm Üzerine. *International Social Sciences Studies Journal*, 5(32), 1706-1711.
- Özden, P. P. (2009). *Kadınların Yaşam Kalitesi İyileşsin*. Evrensel.net. 10 Aralık 2018 tarihinde <https://www.evrensel.net/haber/209162/kadinlariin-yasam-kalitesi-iyilessin> adresinden alındı.
- Özgün, Y. (2014). Feminizm. G. Atılgan ve A. Aytekin (Dü) içinde, *Siyaset bilimi: kavramlar ideolojiler disiplinler arası ilişkiler* (s. 379-393). İstanbul: Yordam Kitap.
- Özkiraz, A. ve Arslanel, N. (2011). 2. Meşrutiyet Dönemi'nde Kadın Olmak. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 3(1).
- Özmen, E. S. (2009). *Yönetimde Kadının Yeri*. Slide Player. 12 Temmuz 2021 tarihinde <https://slideplayer.biz.tr/slide/9252187/> adresinden alındı.
- Özüdoğru, B. (2018). Beyaz Feminizm ve Öteki Kadınlar. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(12), 304-319.
- Özveri, D. (2009). Feminist Teorinin Gelişim Sürecinde Uluslararası İlişkilere Bakışı Üzerine Kısa Bir Değerlendirme. H. Çomak (Dü.) içinde, *Uluslararası İlişkilere Giriş: Teorik Bakış* (Cilt 1, s. 210). Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Page, A. Z. ve İnce, M. (2008, Aralık). Aile İçi Şiddet Konusunda Bir Derleme. *Türk Psikoloji Yazıları*, 11(22), 81-97.
- Peker, R. (2017). Türk Devlet Geleneğinde Kadının Konumu. *Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 157-164. 14 Nisan 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/busad/issue/33927/359066> adresinden alındı.
- Polat, O. (2017). Şiddet. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22(1), 15-34. 12 Ocak 2021 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruhad/issue/27591/290653> adresinden alındı.
- Ragins, B. R.; Townsend, B. ve Mattis, M. (1998). Gender gap in the executive suite: CEOs and female executives report on breaking the glass ceiling. *Academy of Management Executive*, 12(1), 28-42.
- Rampton, M. (2015). Four Waves of Feminism. 2 Mart 2020 tarihinde <https://www.pacificu.edu/about/media/four-wavesfeminism>. adresinden alındı.

- Rowbotham, S. (1994). *Kadınlar, Direniş ve devrim*. (N. Şarman, Çev.) İstanbul: Payel Yayıncılık.
- Saka, F. D. (2014). Kadın Sorunları ve Sosyal Hizmet Ders Notları / Temel Kavramlar. Pınar Çakıl. 11 Mart 2019 tarihinde <https://www.academia.edu/9915293> adresinden alındı.
- Sancar, S. (2011). “Türkiye’de Kadın Hareketinin Politik Tarihsel Bağlam, Politik Gündem ve Özgünlükler”. Koç Üniversitesi Yayını.
- Sarp, Ü. (2008). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği. T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. Ankara.
- Savcı, B. (1980). Yaşam Hakkı Felsefesini Açısından Pratiğe Doğru. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 35(1), 19-27. 2 Mart 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ausbf/issue/3122/43357> adresinden alındı.
- Saygılıgil, F. (tarih yok). Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları. F. Saygılıgil (Dü.) içinde, *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları* (s. 1-20). İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi. 19 Eylül 2020 tarihinde http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/sosyoloji_lisans_ao/toplumsal_cinsiyet_tartismalari.pdf adresinden alındı.
- Sevim, A. (2005). Feminizm. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Sezgin, S. (2014). Türkiye’de Feminist Söylem ve İslami Feminizm Yüksek Lisans Tezi. Trabzon.
- Sıvacıoğlu, M. (1991). Avrupa Topluluğunda Kadın-Erkek Eşitliği ve Bunun Türk Mevzuatı İle Karşılaştırılarak Değerlendirilmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 1(1).
- Sumbas, A. (2015). Kadının Politik Temsil Meselesi Üzerine Bir Tartışma. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*(53), 103-121.
- Şen, Y. F. (2015). Yaşam Hakkı: İdam, Kürtaj, Ötenazi ve Siyasal Sorumluluk. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(2), 1-26.
- Şenkaloğlu, S. (2021). Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Türk Eğitim Sistemi ve Sorunları. *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 24-36. 1 Haziran 2021 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1268737> adresinden alındı.
- Taş, G. (2016). Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri. *Akademik Hassasiyetler*, 3(5), 163-173. 15 Aralık 2020 tarihinde <http://dergipark.org.tr/akademik-hassasiyetler/issue/27268/287075> adresinden alındı.

- Tekin, A. (2012). Ortak Kimlik ve Farklılıklarımız. *Kadın Araştırmaları Dergisi*(8), 1-19. 12 Nisan 2021 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/7192> adresinden alındı.
- Tekvar, S. O. (2017). Türkiye'de Feminist Alternatif Medya İşlevselliği : Bir Alternatif Medya Örneği Kadınların Postası Projesinin İncelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 537-552.
- Terkan, B. (2010). Kadın Örgütlerinin İnterneti Alternatif Medya Olarak Kullanımı Üzerine Bir İnceleme. *Selçuk İletişim*, 6(3), 34-55. 1 Haziran 2021 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/177818> adresinden alındı.
- Tillion, G. (2006). Harem ve Kuzenler. (Sirman, N. ve Tekeli,Ş. Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Tüfekçi, İ. (2013). İslam Hukukuna Göre Gebeliğin Sonlandırılması. (akt. Bader, 2019). *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45(45),111-154.
- Türel, N. ve Çağlar, N. (2010). Yerel Yönetimde Kadın Temsili - Isparta İli Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 2(1), 16-40. 20 Kasım 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/214020> adresinden alındı.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (18 Ekim 1982). *T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi*. 15 Ocak 2021 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> adresinden alındı.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (7 Kasım 1982). *T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi*. 20 Ekim 2020 tarihinde https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf adresinden alındı.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2021). İstatistiklerle Kadın, 2020. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). 15 Temmuz 2021 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2020-37221> adresinden alındı.
- Uçan-Çubukçu, S. (2004). “Demokrasiye Önemli Bir Katkı: Kadın Sivil Toplum Örgütleri”. (Der. F. Berktaş) içinde, *Türkiye’de ve Avrupa Birliği’nde Kadının Konumu: Kazanımlar, Sorunlar, Umutlar*,(akt. Durakbaşı, 2011) İstanbul: Ka-Der Yayınları.
- Uygur, G. (2011). Hukuk. (Y. T. Ecevit) içinde, *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi* (Cilt 1), 154-177. Eskişehir: T.C.Anadolu Üniversitesi,Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Uygur, G. (2013). Şiddet. (F. Ş. Berktaş) içinde, *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları* (Cilt 2), 118-139. Eskişehir: T.C.Anadolu Üniversitesi,Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

- Üste, R. B. (2017). Yerel Seçimlerin Cinsiyeti: Seçimler ve Kadın Temsili. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 18 (1), 101-131. doi:10.24889/ifede.287467.
- Yalçın Elban, S. (2014). Kadınlar Plajı. Pozitif Ayrımcılık Mı Yoksa İmtiyaz Mı? *Feminist Politika*(24), 36-37.
- Yaraman, A. (1999). *Bir Demokrasi Tartışması, Türkiye’de Kadınların Siyasal Temsili (1935-1999)*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Yased Uluslararası Yatırımcılar Derneği. (2016). *Kadınların Üst Yönetimde Temsilinin Arttırılmasına Yönelik Uygulamalar ve Öneriler*. İstanbul: Yased Uluslararası Yatırımcılar Derneği. 12 Mayıs 2021 tarihinde <https://yased-api.yased.org.tr/Uploads/Reports/9bf410f1-a8be-40fe-8d03-7e7c5a3bcf4a.pdf> adresinden alındı.
- Yıldız, G. ve Çakı, F. (2018). Kimlik Politikaları ve Ulusalcı Kimlik Politikalarına Tepki Türleri. 5(23), 1335-1351. Balıkesir. 23 Ekim 2020 tarihinde http://www.jshsr.org/Makaleler/1595732415_27_2018_5-23.ID454%20YILDIZ&CAKI_1335-1351.pdf adresinden alındı.
- Yılmaz, A. (2010). Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kadın Kimliğinin Biçimlendirilmesi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 9 (20), 191-212.
- Yüksel, S. R. (2014). Türk Medenî Kanunu Bakımından Kadın-Erkek Eşitliği. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 18(2), 175-200.
- Yükselbaba, Ü. (2011). Kamusal Alan Modelleri ve Bu Modellerin Bağlamları. *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 66(2), 227-271. 23 Mart 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuhfm/issue/9184/115001> adresinden alındı.
- Yüksel Oktay, E. (2015). Türkiye’nin ve Dünyanın Ortak Sorunu: Kadına Şiddet. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, (64), 57-118. 13 Kasım 2020 tarihinde file:///C:/Users/Windows%2010/Downloads/TURKIYENIN_VE_DUNYANIN_ORTAK_SORUNU_KADI.pdf adresinden alındı.
- Yürüt, B. (2017). Tanzimat Sonrası Osmanlı Kadın Hareketi ve Hukuki Talepleri. *Türkiye Barolar Birliği (Özel Sayı)*, 365-396.
- Zel, U. (2002). İş Arenasında Kadın Yöneticilerin Algılanması ve "Kraliçe Arı Sendromu". *Amme İdaresi Dergisi*, 35(2), 39-48.

EK 1. Orijinallik Raporu

ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS / DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 05/08/2021

Tez Başlığı: "Üçüncü Dalga Feminizm 'in Türkiye'ye Yansımaları"

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 132 sayfalık kısmına ilişkin, 05/08/2021 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 17 'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- 2- ☒ Kaynakça hariç
- 3- ☒ Alıntılar hariç/dâhil
- 4- ☒ 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nde belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Abdullah SÜREN
Öğrenci No: 14020101035
Anabilim Dalı: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Programı: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Statüsü: Yüksek Lisans

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Dr. Öğr. Üyesi Kutay ÜSTÜN

EK 2. Etik Komisyon Muafiyeti Formu

ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU

ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih: 05/08/2021

Tez Başlığı: "Üçüncü Dalga Feminizm 'in Türkiye'ye Yansımaları"

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Abdullah SÜREN
Öğrenci No: 14020101035
Anabilim Dalı: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Programı: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Statüsü: Yüksek Lisans

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

Dr. Öğr. Üyesi Kutay ÜSTÜN

Detaylı Bilgi: <https://www.ardahan.edu.tr/birim.aspx?id=1002003>
Telefon: 0-4782117522 Faks: 0-4782117523 E-posta: sbe@ardahan.edu.tr

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Abdullah SÜREN

Doğum Yeri ve Tarihi :

Eğitim Durumu

Ön lisans	Mustafa Kemal Üniversitesi Yayladağı Meslek Yüksekokulu	Dış Ticaret
Lisans	Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi	İşletme
Yüksek Lisans	Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar : Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

İletişim

E-Posta Adresi :

Tarih : 13.08.2021